

KÖNYVTRAILER

02	Balogh Endre	Miért könyvtrailererek?
03		Filmkritikusok a könyvtrailererekről
12		Könyvtrailererek a kiadók szerint
18		Könyvtrailererek a reklámszakemberek szemével

PERMUTÁCIÓ

24	Sopotnik Zoltán	Versek
26	Najmányi László	Sweet Jamaica
32	Hartay Csaba	Versek
35	Bencsik Orsolya	Konyhaablak
38	Nagy Gábor	Versek
40	Jász Attila	Versek
44	Bajtai András	Versek
49	Gyökér Zsolt	Kisprózák
55	Damien Bonneau	Versek
57	Kókai János	Versek
58	Czapáry Veronika	Anya kacag (regényrészlet)
65	Láng Orsolya	Pálya
67	Palágyi Zsuzsanna	Hozadék
68	Dékány Dávid	örökké tartó szeptember
70	Horváth Előd Benjámín	GOD SAVE OUR FUCKIN' ARSE

MODULÁCIÓ

72	Kulcsár-Szabó Zoltán	Az irodalom az igazságosságért folytatott harc aktivistája
	Lénárt Tamás	Beszélgetés Werner Hamacher professzorral
80	Kulcsár-Szabó Zoltán	Döntés, forma és reprezentáció Carl Schmittnél
94	H. Nagy Péter	Ha az agy megszalad (Doidge – Cézár)
97	Baka L. Patrik	A káosz (el)rendezett szegmensei H. Nagy Péter: Szisztematikus káosz

CODA

99		Vagány Históriai
----	--	------------------

A könyvtrailer műfajával kapcsolatos beszélgetéseken a fotókat Bach Máté készítette, Bach Máté fotói láthatók a 42-43., 68-69. oldalakon. Hartay Csaba verseinél Hegedűs János fotója látható. Bajtai András és Jász Attila verseinél Gesztelyi Nagy Zsuzsanna, Czapáry Veronika prózájánál Csernátóny Lukács László munkáit használtuk fel, melyek megvásárolhatók az ArtLoop kortárs képzőművészeti galériában.

Balogh Endre

Miért könyvtrailererek?

Nemrégiben erőteljesen megjelent egy új marketingeszköz, egyesek szerint annál is több, valami, a művészetek irányában. Szerettük volna, ha értelmesen tudjuk felfogni ezt a komplex jelenséget, ezért különböző szakmák képviselőit kértük fel átbeszélni: kiadókat, szerkesztőket, reklámszakembereket és filmkritikusokat.

A prae.hu általános művészeti portál, a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány és a József Attila Kör megrendezte továbbá a Jövőnéző Könyvtrailerversenyt, melynek a prae.hu irodalmi és filmes rovatvezetője mellett – Benedek Anna és Forgács Nóra Kinga – tagja volt egy animációs filmrendező, M. Tóth Géza, egy dramaturg-forgatókönyvíró, Divinyi Réka, valamint egy reklámszakember, Fabricius Gábor. (A reklámfilmrendezőként is ismert játékfilmrendező, Herendi Gábor külföldi távollét miatt volt kénytelen lemondani a munkát.) A könyvtrailerversenyre 67 pályamunka érkezett, a zsűri három, a közönség egy díjról, a prae.hu egy különdíjról döntött, a kiadók 3 könyvtrailert vásároltak meg a pályamunkák közül. A programot a MASZRE és az NKA Márai Programja támogatta.

A szakmai beszélgetésekre és az eredményhirdetésre a Jövőnéző Fesztiválon került sor 2012. szeptember 8-án. Részletek a prae.hu általános művészeti portál Jövőnéző menüpontjában található.

Közelebb jutottunk a könyvtrailerhez és a könyvmarketinghez, de még van mit átgondolni. A 2. Jövőnéző Könyvtrailer-verseny eredményhirdetése 2013 szeptemberében lesz.

Filmkritikusok a könyvtrailerokról¹

Pál Dániel Levente: Hogy tudnátok megfogni a könyvtrailer műfaját akár a külföldi példák, akár a Jövőnéző Könyvtrailerversenyre érkezett a 67, netán a pályázaton nem indult kisfilmek, de magyar kísérletek a tükrében?

Hanula Zsolt: Valójában az elmúlt hetekben jutott el hozzám, hogy ez az igen izgalmas műfaj létezik. Szerintem nagyon specifikus szabályai vagy kritériumai nincsenek, legfeljebb ugyanazok, amik általában a webvideóknak vagy a vírusvideóknak. Lehetőleg egy perc alatti legyen, legyen benne valami, amivel a virulens hatást sikerül elérni. Egyébként, hogy most üdítőitalt akarsz reklámozni vagy könyvet, az majdnem mindegy inntől fogva.

Ugyanakkor azt szoktuk mondani, hogy *könyvtrailer*, így a mozihoz hasonlítjuk. Talán csak a szó miatt, de a legtöbbben úgy is állnak hozzá. Tehát olyan struktúrát olyan eszközöket használnak, mint egy filmtrailer esetében. Ennél viszont sokkal-sokkal izgalmasabb, hiszen egy filmet is kreatív munka összevágni, de itt gyakorlatilag már eleve egy adaptációt készítesz. Ez szerintem hallatlanul izgalmas. Az, hogy a végén ennek marketingcéljai vannak, az már csak egy adalék.

¹ Helyszín: Első Jövőnéző Könyvtrailerverseny, 2012. szeptember 8., 15 óra, Örökmozgó Kávéház. A beszélgetés résztvevői: Baski Sándor, Schreiber András, Hanula Zsolt, Sepsi László filmkritikusok. Aki kérdez: Pál Dániel Levente, a prae.hu és a Prae főszerkesztő-helyettese.

Sepsi László: Azzal teljesen egyetértek, hogy a reklámfilm egy speciális fajtája a könyvtrailer, átmenet az adaptáció és a reklám között. A legrégebbi, amit volt szerencsém látni, az egy '86-os tévé-reklám John Farris aktuális új regényéhez. Ő egy amerikai horroríró, készült pár sikeres adaptáció a könyveiből, de nem annyira ismert, mint mondjuk Stephen King. Ami érdekes volt benne, az az, hogy bár horror-könyvről van szó, egy egy-másfél perces reklámfilmben vállalkoztak arra, hogy ezt a dolgot elvicceljék. Korabeli szubkulturális hősoket szerepeltettek jelmezben, pl. Michael Weldont, a *Psychotronic Enciklopédia* szerkesztőjét, és így tovább. Ennek az egésznek nagyon ironikus hangütése volt. Nem is törekedett arra, hogy például adaptáció legyen, és olyan hangulatot adott át, ami egyébként a könyvnek nem sajátja, teljesen el mert szakadni a forrástól. Tévéreklámként az ember kénytelen volt ugyanúgy megnézni, ahogy a mosópor-reklámot. De most vajon az interneten néznének az emberek könyvtrailerereket? Ki az, aki leül a gép elé és elkezd reklámokat nézni? Lehetséges, hogyha érdekel egy könyv, beütöm a keresőbe, és a videót indítom el, nem a fülszöveget olvasom el? Szerintem itt van egy ellentmondás: hogyan is kellene, lehetne ezt fogyasztani?

Schreiber András: Nem lesz kerek, amit mondok, inkább kiegészítés ahhoz, amit Zsolt és Laci mondott. Egyrészt vitatkoznék azzal, hogy könyvtrailernek egy perc alattinak kell lennie. Ha megnézzük a 67 pályázati anyagot, akkor, ha durván átlagolnánk, két perc fölöttire jön ki egy. Már csak azért is, mert egy könyvből kiragadni részleteket, ami fölkelte az érdeklődést, kicsit bővebben lehet, mint összevágni egy másfél órás filmből egy percet, ami ínycsiklandó lehet. A másik, ami egyfolytában az eszemben van, hogy van egy angolszász mondás: „Never judge a book by its cover”. Ez igaz most már úgy is, hogy „Never judge a book by its trailer.” Tehát marketing-szemponatok vezérlik egy trailer legyártását. Az elmúlt tíz évben magával a trailerrel elég erősen kezdett el foglalkozni a filmtudomány, bekerült az elemzők látóterébe. Ugyanígy a könyvtrailererekről is talán az elmúlt két évben kezdtek el szélesebb körben beszélni, vitatkozni.

Egyrészt nem ugyanaz a helyzet, ha egy jó trailer egy jó könyvet népszerűsít, vagy pedig az, ha önmagában az a két-három perc élvezetes. A filmeknél is látjuk: beülünk egy trailer alapján a filmre, utána verjük a homlokunkat a falba.

Baski Sándor: Én úgy látom, hogy ez a műfaj még igazából nem létezik. Persze vannak könyvtrailerok, beírjuk a Youtube-ra, hogy könyvtrailer, és rengeteg találatot kapunk. De ez kb. olyan állapotban van most, mint mondjuk a filmes trailerek voltak a '20-as években. Mindenki tudta, hogy valahogy reklámozni kellene a filmet, mert illene, ha már egyszer leforgattuk, de nem voltak meg a megfelelő formái. Nem volt megadva az, hogy egy filmtrailer kétperces vagy ötperces legyen, vagy, hogy milyen struktúrája legyen. Rengeteg típus született, kísérleteztek. Még amikor az ötvenes években a reklámpar elkezdett beszállni, akkor is teljesen képlekeny volt, hogy hogy néz ki. Akkor az jellemezte, hogy óriási feliratok jelentek meg a képernyőn és grandiózus jelzőket használtak. A '70-es években kezdődött el formalizálódni. Most már kettő és fél, három perc általában egy trailer. Pontosan megvan a struktúrája, hogy kezdődik, hogy végződik, milyen zenéket kell használni benne. Nos, ez az, ami a könyvtrailerokkal kapcsolatban nem alakult még ki. Abban látom a legnagyobb hibáját, hogy a filmes trailereket próbálja másolni. Szerintem ez zsákutca, mert teljesen más médium, nem lehet ugyanazt egy az egyben adaptálni. Ki kellene, hogy alakuljon a saját formája, formarendszere, ami a könyvekhez illik.

Abban látom a legnagyobb hibáját,
hogy a filmes trailereket próbálja másolni.
Szerintem ez zsákutca, mert teljesen
más médium, nem lehet ugyanazt egy
az egyben adaptálni.

Pál Dániel Levente: Általában az alkotók ízlésvilágától, felfogásától függ, hogy hogy közelítenek a könyvtrailer műfajához. Maga a szó egyébként lehet, hogy nagyon ügyetlen jelölő, csak jobb híján ezt használja mindenki, ez terjedt el, és mi is így hivatkozunk rá.

Baski Sándor: Olvastam, hogy valamelyik marketingszakember szerint először azt kell kitalálni, hogy mi legyen a neve. Ha ez a neve, hogy könyvtrailer, akkor mindenki a filmtrailerekre asszociál, és azt várja, hogy ugyanazt reprodukáljuk a könyvekkel kapcsolatban, ami a filmekkel van, ez tévút. Jó lenne új nevet kitalálni, és akkor ki lehetne találni valami új struktúrát is.

Sepsi László: Erre volt is kísérlet. A *könyvfilm*, amit a zLabor csinált. Megérkezett a sajtólevél, hogy hát itt valami rettentően transzgresszív meg médiumok közötti dolgot fogok látni, megnéztem, és egyértelmű volt, hogy ez egy *könyvtrailer*. Amennyire tudom, nem is vitte tovább senki ezt az új nevet.

Pál Dániel Levente: A pályázatra érkezett filmek közt is volt olyan, amiről pontosan azt éreztem, hogy a mostanában trendi vagy moziban látható hollywoodiánus filmtrailert – hatásvadász zene etc. – másolják, és a végén kiírják a könyv címét. Olyanra nem emlékszem, mely azzal a technikával élt volna, hogy valakitől hivatkozva, hogy „ez zseniális”, és mutatja a kritikus, a médium nevét, ami azért a könyvek hátsó bortóján is elő szokott fordulni. Sokkal szabadabb, művészibb, asszociatívabb megközelítésről van szó. Nem tudnám jobban megfogni, mint hogy a könyv elolvasása utáni ihletett órákban született kis két-három-négyperces alkotás, ami valahogyan reflektál a könyvre, valamint kiemel, adott esetben, ha verseskönyvről van szó, akkor még akár a versfilm felé való közelítést is lehet, noha nem egy konkrét versről szól, hanem egy versvilágról, egy ciklusról vagy egy kötetnyi anyagról. De szinte versfilm. Lehet, hogy ez a műfaj (pont azért, mert egy nagyobb mennyiségű szöveget kell adott esetben átültetni képi világra, s míg a filmnél adott, hogy kivesszünk belőle kis részeket, vagy a színháznál is adott lehet, amikor egy-egy színdarabnak, operettnek, musicalnek előzetese van), hogy ez örökké megmarad majd ezen a bizonytalan határterületen. Bármit lehet csinálni, mert bármilyen technikával hozzá lehet nyúlni, egy gyurmafilmtől kezdve nagy színészeket szerepeltető játékg.

Sepsi László: Kapásból az adaptáció felől megfogni szerintem egy picit tévedés. Az elmúlt tíz-húsz évben készültek olyan promóciós anyagok könyvekhez – tehát könyvekhez készült reklámok –, melyekben nem próbáltak adaptálni, hanem híres emberek sétálnak az utcán a könyvvel, az író leül, rágyújt és elmondja, hogy de nehéz volt ezt a karaktert megírni. Ezt egy percben. És ez is könyvtrailerként funkcionál.

Hanula Zsolt: Azért nagyon nem mondotok el-
lent egymásnak, mert az adaptáció lehet egyfajta út.
Ugyanakkor én azt mondom, hogy addig jó, amíg
nem alakul ki ennek valami nagyon kötött formája,
mert addig tudunk, tudnak az alkotók szabadon gon-
dolkodni. Amíg most valóban ezt a filmes előzetes for-
mát próbálják, próbáljuk addig valójában ezer másik
út van. Gyakorlatilag majdnem mindent megfogalmaztál, amit szerettem volna ezzel kapcsolatban mon-
dani, semmi probléma. Csakhogy mindennek az alapja egy szöveg. Tehát bármivé akarod adaptálni: szín-
padra, filmre, le is festhetsz egy jelenetet... épp ezért az abszolút nulláról tud indulni az alkotó, szemben
a filmelőzetessel. Sőt, az üdítőreklámmal, hiszen
még az is adott, a formája meg mindene, nem tu-
dod kihagyni. Innentől kezdve tényleg bármit csi-
nálhatsz, tehát animációt, egy beszélő fejet, ahogy
mondtad, a kritikusok bevágásait, amit a világ leg-
nagyobb hülyeségének tartok egyébként, mert az
a legfantáziátlanabb, „hogy csodás volt”.

Sepsi László: Vagy az, amikor a könyvet
magát, mint fizikai tárgyat használja.

Hanula Zsolt: Így van, ilyen is van. Ezért mon-
dom, hogy amíg nem állítunk neki nagyon szil-
lárd kereteket, addig születnek igazán izgalmas
dolgok.

Baski Sándor: Ezeket nem azért hiányolom,
hogy formalizálódjon és unalmassá váljon, ha-
nem épp azért, hogy egyedi legyen, tehát ne más
médiумokat másoljon. Most az történik, hogy
próbálja lemásolni a filmet, ami nem működik
szerintem. Ezért kellene helyette valami mást ki-
találni. Ez az egyik. A másik az, hogy a trailerok
azért ilyen formalizáltak, mert akik gyártják, úgy
látják, hogy ez hatékony. Ha nem lenne haté-
kony, akkor kísérletezgetnének. De valószínűleg
rájöttek, hogy ez az a legjobb formula, amivel
be lehet rántani a nézőket a moziba. Ugyanez
a kérdés föltehető a könyvtrailerekkel kapcsolatban is. Lehet nagyon fantáziadús trailereket csinálni,
animációt, nagyon absztrakt dolgokat, tehát művészileg értékelhető, ami kapja majd a szakmai díjakat
sorba, de megveteti-e a könyvet az olvasóval? Mert én végignéztam ezt a hatvan előzetest, de kevés volt,
amire azt mondtam, hogy na akkor én el szeretném olvasni a könyvet. Főleg azért, mert sok esetben
nem is tudtam, hogy mi a műfaj. Nagyon kevés olyan előzetes volt, ami engem arra ösztökölt volna,
hogy akkor utánaolvassak, vagy megvegyem a könyvet. Ez a fő probléma.

...mindennek az alapja egy szöveg. Tehát
bármivé akarod adaptálni: színpadra,
filmre, le is festhetsz egy jelenetet... épp
ezért az abszolút nulláról tud indulni az
alkotó, szemben a filmelőzetessel...

Lehet nagyon szép dolgokat gyártani, olyat, amit a könyv elolvasása utáni hangulatban készít vagy néz meg az ember. Ha olvasás után nézem meg az előzetest, akkor azt mondhatom, hogy igen, ez az előzetes jól reprezentálja a könyv hangulatát. De ha előtte nézem meg, akkor nem készítek arra, hogy megvegyem a könyvet.

Hanula Zsolt: Ez lesz a marketingesek dolga, majd megmondják utánunk, hogy kéne kinéznie. Egyébként, az egyperces hossz körül lesz az egyik, amit majd mondani fognak, mert valóban nagyon hosszúak. Én kíváncsi voltam sok filmes, marketinges véleményére, és általános reakciójuk szerint nagyon hosszúak a pályamunkák.

Baski Sándor: Nem a hossz az egyetlen kritérium. Mondta, az benne a jó, hogy szabadsága van, bármit bele lehet tenni, de szerintem, ha ez formalizálódik, akkor nem lehet mindent megcsinálni... A legtöbb előzetesben, illetve nem a legtöbben, nagyon sokban a könyv szövegéből semmi nincs jelen. A filmes előzetesek sokszor csalókák, becsapják a nézőt, trükköznek, de amit felhasználnak, azok a filmből vett képek. E tekintetben nem tesz mást, minthogy összeollózza a film darabkáit. Szerintem a könyvelőzetesnek is

az lenne a funkciója, hogy valami ízelítőt adjon. Szép dolog, hogy impresszionista képsorokat látok, meg hangulatos képeket, de ha közben nem kapok mondatokat, szavakat, részleteket a könyvből, akkor nem ér semmit. Nálam a jó könyvelőzetesnek az első számú funkciója az, hogy valamiképpen megjelenjenek benne a szavak, mondatok. Vannak grandiózus zenék, van narrátor, aki elmondja, hogy mi a történet, mint egy film esetében, de a szöveg hangulatából nem kapok semmilyen ízelítőt.

Hanula Zsolt: Szerintem akkor szerencsés vagy, mert én, amiket megnéztem – nem csak a pályázat anyagát, külföldieket is –, halálra untam, amikor felolvastak egy-egy részletet. Ezek szerint akkor tényleg annyira színes a paletta, hogy az is más, amit általánosnak gondolunk. Én például azt akartam elkerülni – mert én is csináltam egyet, ami hosszú lett, nagyon jó lett egyébként művészileg –, mert én meg már azt gondoltam egy klisének, hogy felolvassa.

Baski Sándor: Én sem úgy gondolom, hogy látjuk az írókat, amint olvassa a könyvet, hanem van valami képi illusztráció. Meg lehet dramatizálni ezt a szöveget is. Pont ott van a trükk, hogy ha túl konkrét egy dramatizáció, tehát leforgatsz egy könyvtrailert, ami úgy néz ki, mint egy filmtrailer, mondjuk a könyv műfaja thriller, és a trailer pont úgy néz ki, mint egy filmes thrillernek a trailere, akkor megfosztod az olvasót attól, hogy saját maga képzelje el a szereplőket, a helyszíneket. Tehát túl konkrét. Én azért veszek könyvet, hogy én magam tudjam az író útmutatásai alapján elképzelni a szereplőt, a helyszíneket. Ha túl konkrét a könyvtrailer, akkor elveszi ezt az élvezetet, illetve azt fogom gondolni, hogy ha ennél filmszerűbb ez a könyv, akkor megvárom a filmadaptációt.

Pál Dániel Levente: Vitatkoznék ezzel. Akkor az ilyen típusú borítókat is le lehetne tiltatni, ahol valamiféle humanoid dolog vagy például kutya szerepel, amikor épp kutyáról van szó.

Baski Sándor: Van különbség a között, hogy teljesen megmutatjuk a miliőt meg a között, hogy sejtetjük. Néztem egypár külföldi előzetest, amelyek között volt néhány egész jó, pl. ami Thomas Pynchon *Inherent Vice* című regényéhez készült, ahol a szerző saját maga olvas föl egy részletet, de úgy, mintha egy karakter lenne. Nem olvastam a könyvet, valószínűleg egyes szám első személyben játszódik. Annál a legideálisabb ez a fajta előzetes. Közben látjuk a helyszíneket, ahol a könyv játszódik, de nem konkrétan. Hatásos, mert elképezelem, hogy valóban itt játszódik a könyv, és milyen lehet ebben a miliőben egy történet.

Sepsi László: Szerintem az általad említett formalizálódásnál sokkal fontosabb, hogy szemben a filmtrailerekkel a könyvtrailerek nincsenek optimalizálva egy befogadási módra. A trailereknél ma már megvan, hogy hogyan nézi őket az ember: vagy muzáj a moziban, vagy a Slashfilmen, Totalfilmen nézegeti, hogy mi jön. A könyvtrailerek egyrészt „szenvednek” azzal, hogy valahogy adaptálják a könyvet – van, akinek sikerül, van, akinek nem –, viszont azt a másik funkciót, azt a vírusvideó jelleget nemigen töltik be. Egy jó könyvtrailernek szerintem azt is el kéne érnie – mivel nincs mögötte olyan apparátus, mint egy filmtrailer esetében –, hogy én ezt kipoztoljam Facebookon, hogy „hát ez kurva jó volt” vagy továbbküldjem. Általában megelégszenek azzal, hogy adnak egy ízelítőt a könyvből.

Pál Dániel Levente: A vírusvideós megoldások vagy bejönnek, vagy nem. Bárminek lehet vírusvideója, nem csak könyvnek. A kérdés szerintem az, hogy mi lesz az a médium vagy az a forma, ahol a könyvtrailer megtalálja majd a helyét? Kiadók különböző nagyságú összegekből vagy maga a szerző készít a könyvnek valami mozgóképes megnyilvánulást, amit nevezünk könyvtrailernek. Ezt feltölti valamilyen videómegosztóra, mert az olyan jó, de ettől az még nem kezd el reklámként működni, vagy nem lesz hirdetési funkciója. Olyan könyvbemutatót nagyon nehezen tudnék elképzelni, a mozi analógiájára, hogy amíg a mikrofont beállítják, a kiadó majdan megjelenő könyveinek előzetesait látjuk a háttérben. Pedig ha adaptálnánk a formát, akkor ez megtörténhetne. A kedvencem az lenne, hogy színházban a *Hamlet* előtt az évad többi előadását láthatnánk a színészek előadásában, röviden. Szóval szerintetek hogyan reklámozhatja azt a terméket a trailer, amit reklámozni szeretne?

Schreiber András: Ez elsősorban gazdasági kérdés, tehát a könyvkiadókhöz kellene intézni. Nyilvánvaló, hogy nagyon szeretnénk. Olyan országokban, ahol széles piacot tudnak megcélozni, ott sem látom azt, hogy mozikba szánának könyvtrailereket. Még mindig marad a televízió, hogyha az interneten túl gondolkodnak. Azt gondolom, hogy valahogy nagyon-nagyon bezárta magába az internet ezt a műfajt.

Azt gondolom, hogy valahogy nagyon-nagyon bezárta magába az internet ezt a műfajt.

Hanula Zsolt: Én el tudom képzelni, hogy egy könyvbemutatón menjenek a háttérben ilyen videók. Persze, ez volna szerintem a céljuk. Más fóruma nem lehet egyébként, mint az internet. El tudom képzelni, hogy egy-egy bekerüljön a tévébe, de ebből nem lesz rendszer. Nyilván most is hirdetnek könyveket a tévében, az klasszikus reklámforma, a trailertől azt várjuk, hogy lehetőleg más legyen. Egyébként itt érdemes azért elmondani, hogy a vírusvideó véletlenül sem egyenlő a reklámmal, ahol nagyon szájbarágva elmondják, hogy „ez a legfinomabb”, „ebben van a legkevesebb koffein”, akármicsoda, hanem azért ez hátról támad, kerülő úton. Ez tulajdonképpen egy poén. Ilyen egyszerűen el lehet mondani, hogy a vírusvideónak van egy nagy poénja, ami miatt meg fogod nyomni a megosztom-

gombot vagy a továbbküldöm-gombot. Azért mondtam, hogy a könyveknél is ugyanígy egy poént meg kell találni valahogy, ami esetlegesen csak érintőlegesen kapcsolódik magához a könyvhöz, és akkor a hír terjedni fog.

Baski Sándor: Azt tudom még elképzelni, hogy ha nagyon elterjednek az e-bookok, és azon is meg lehet oldani, hogy videólejátszás legyen, akkor ahhoz csatolva van trailer. Mint amikor a moziba elmegyünk, akkor ott a helyszínen látjuk az előzeteseket, ahol nézzük a filmet. Kérdés, hogy mennyire van erre igény. Az biztos, hogy a filmelőzeteseket sokszor négy-öt-hat millióan megnézik a Youtube-on, csak azért, mert önmagukban is sokszor nagyon érdekesek, baromi jól össze vannak vágva. Ahhoz olyan könyvtrailernek kellene, melyeket mindenki meg akar nézni, mert önmagukban is nagyon jól meg vannak csinálva.

Sepsi László: Ez fontos különbség, hogy amíg egy filmről filmrészleteken keresztül tájékozódok, egy könyvről miért tájékozódnék vizuális anyag alapján. Nem teljesen tölti be azt a funkciót, amit egy filmtrailer.

Baski Sándor: Nagyon sokszor vizuális anyagok alapján tájékozódasz a könyvek kapcsán is. Bemész a könyvesboltba, ahol van ötezer cím. Nem biztos, hogy mindig végig tudod olvasni a szöveget, nincs rá időd. De hogyha egy érdekes borító, a borítón lévő kép valamiért odavonzza a tekinteted, valamiért érdekesnek tűnik, akkor leveszed, beleolvasol. Eleve sokszor vizuális dolgokkal tájékozódasz.

Sepsi László: Jó, de nem nézegetem másfél-két percig a borítóképet!

Baski Sándor: Mert, ahhoz elég egy másodperc is, persze, az más műfaj. De a vizualizációnak nagyon fontos szerepe van. A komolyabb kiadók is nagyon sokat foglalkoznak a borító tipográfiájával, a borítóképpel. Az is a vizuális kultúra része. Annyira nem butaság, és ha azt nézzük, hogy a képkorszakból átme gyünk a videókorszakba, tehát, hogy mindenki le tud forgatni egy filmet a telefonján, már akár tízéves korában az óvodában, illetve korábban az óvodában, aztán az iskolában. Mindenki képekben gondolkozik meg videofelvételekben, akkor az nem olyan nagy butaság a marketingesek részéről, hogy megpróbálkoznak ezzel.

Pál Dániel Levente: Nagyon sokan félnek a könyvszakmában az „olvasás halálától”, valamint attól, hogy egyre kevesebbet lehet eladni a könyvekből. Ezért különböző mentőöveket keresnek, gyakorlatilag az eladás javítására. A könyvtrailerrel lehet ezt növelni? Ha behozunk egy filmes dolgot, ami nem az adaptáció – mert az persze, hogy megdobja az adott könyv olvasottságát –, hanem egy ilyen játékot, könnyen előállítható együttműködésre alapozó dolgot, mint egy ilyen könyvtrailer vagy könyvkisfilm... Változtathat ez az olvasási szokásokon?

Sepsi László: Az olvasási szokásokon szerintem nem, maximum azon, hogy hogyan tájékozódok egy könyvről. Lehet, hogy húsz év múlva a trailert nézem meg és nem a fülszöveget olvasom el. Azoknak szól, akik eleve olvasnak könyveket. Tehát nem hiszem, hogy hatalmas forradalmat csinálna, ez csak egy promóciós eszköz.

Baski Sándor: Szerintem is sokkal nehezebben tud úgy könyvvásárlásra buzdítani egy könyvtrailer, mint ahogy a moziba becsábít egy előzetes. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy egy filmet másfél óra alatt meg lehet nézni, viszont nagyobb befektetés a részemről egy könyv. Nem anyagilag. Személyesebb műfaj. Ha egy filmelőzetes becsap, és valami teljesen mást kapok, mint amire számítok, akkor azon túllendülök elég hamar, mert a következő héten megint bemutatnak négy vagy öt új filmet, és lehet, hogy ugyanígy elcsábulok. A könyvvel szerintem ez nem így van, az intímebb viszony. Ha ott egyszer becsapnak, akkor lehet, hogy ugyanattól a szerzőtől már nem veszek könyvet. A könyvelőzeteseknek feltételezniük kell, hogy az ő fogyasztóink intelligensebbek, nem szabad becsapni őket. Reprezentálniuk, prezentálniuk kell azt, amit el akarnak adni, és emiatt lehatárolt a célközönség is. Ahogy az is, hogy kit tudnak olvasásra, könyvvételre

csábítani. Nem tudom elképzelni, hogy mondjuk egy Esterházy-regény két-háromszázszáz példányban fog elkelní, csak azért, mert készült egy jó előzetese.

Schreiber András: Érdekes, hogy főleg szépirodalomról beszélünk akkor, amikor könyvtrailerokról

Érdekes, hogy főleg szépirodalomról beszélünk akkor, amikor könyvtrailerokról beszélünk. Ha a filmtrailereket megnézzük, a 80%-uk műfaji filmekhez készült.

beszélünk. Ha a filmtrailereket megnézzük, a 80%-uk műfaji filmekhez készült. És átlagban, a nagy tömeg, tömegfilmet, műfaji filmet fogyaszt. Azt gondolom, nem az olvasási szokások fognak megváltozni, hanem ha megváltoznak a kiadói szokások, több szórakoztató könyv kerül a piacra, akkor esetleg lesz a könyvtrailereknek is valamilyen hatása.

Pál Dániel Levente: Valamilyik regionális tévében láttam egy késő esti műsorszámában egy trailert: szerző áll a könyvével, tartja, mutatja, kicsit beszél róla, majd azt mondja, hogy „az alábbi e-mail címen megrendelhető a könyvem, és minden tízedikben elrejtettem egy tízezrest”. Nekem ez nagy kedvencem. Az utolsó kérdés az, hogy látva ezeket a pályamunkákat, ha ti letettek volna a zsűri, melyik egy vagy kettő lett volna a legjobb?

Baski Sándor: Azt hiszem, a Móra Könyvkiadó előzetesei², melyek animációs rövidfilmek, s nagyon hasonlítanak egymásra, és egy- vagy másfél percesek. Szerintem elég hatásosak. El tudom képzelni, hogyha leadják őket reggel két rajzfilm közt a tévében, utána elkezdni nyúzni a gyerek az anyját vagy az apját, hogy akkor ezt vegyük meg. Tehát azért jók, mert tényleg reprezentálják magát a könyvet. Általában képes-könyvekről van szó, előzetesben ezeket animálják, úgyhogy nem árulnak zsákbamacskát. Valamint volt egy *Gépindák* című könyvhöz is egy i trailer, szintén animáció, közben egy részlet a könyvből. Tudom, hogy milyen a könyv stílusa, hallok belőle egy részletet, milyen típusú történetek vannak benne, és mivel animációs, ezért nagyon nem köti le a képzeletemet, úgy képzem el a részleteket, ahogy akarom.

Sepsi László: Ez bennem meg is ragadt, annyira, hogy még a címét is tudom, ez a Hubai Gergő zenés könyvéhez készült trailer³, ami azért volt érdekes, mert szakkönyvhöz készítenek trailert, tehát hagyományos módon nem is lehet adaptálni. Nagyon érdekes, egy komplett kisfilmet csináltak másfél-két percben.

Baski Sándor: Van még egy, az *Egyetemista lány támogatót keres*, ami könyvtrailernek igazából annyira nem jó, mert túlságosan konkrét, viszont kisfilmnek nagyon jó, mindkét változata. Az egyik rövidfilm, a másik tényleg olyan trailerszerű.

Sepsi László: A hosszabbnak cliffhangerrel van vége: érdekel, hogy mi lesz a csaj és a rendszergazda csávó közt az üzletszerű kéjelgés menete.

Hanula Zsolt: Végül csak rájöttünk, hogy mi a kritériuma a jó könyvtrailernek, nem?

Baski Sándor: Egyébként több is volt, ami nem egy történetet próbál elmesélni úgy, ahogy egy filmtrailer teszi, hanem csak teaser-jelleggel nagyon rövid képet kapunk arról, hogy mi a fő konfliktusa a könyvnek. Műfaji könyveknél ez működik. Utána arra próbál apellálni, hogy a néző kíváncsi legyen a folytatásra. Ez a vonal is működhet.

² A Móra Könyvkiadó előzeteseit készítő Reanimation Stúdió végül különdíjat kapott a prae.hu általános művészeti portáltól, amit Patrovits Tamás animátor és Lőrincz Gergely kreatív tervező vett át.

³ Hubai Gergely *Tornmusic* című könyvéhez (Silman-James Press) a zLabor készített trailert, melyet a zsűri a harmadik, 100 000 forintos díjjal díjazott.

Könyvtrailerok a kiadók szerint¹

Benedek Anna: A beszélgetésre készülve történt, hogy a 11 éves fiam megkérdezte, mi a könyvtrailer. Azt válaszoltam neki, hogy pontosan nem tudom megmondani, de ha megnéz egy ilyen, jó esetben elkezd nyaggatni, hogy vegyük meg a könyvet. Az itt ülő kiadói szakemberektől arra szeretnék választ kapni, hogy a különböző profilú kiadók miképp képzelik el a használatát, van-e ezzel kapcsolatban kialakult stratégiájuk.

Sárközy Bence: Kicsit arról is szól ez a kérdés, hogy mi jön divatba. Ha látják az emberek *A szürke 50 árnyalata* című kötet sikerét, akkor elkezdnek mamipornót vásárolni, ha Stieg Larssonét, akkor pedig skandináv krimiket. Megpróbálják meglovagolni a kiadók a hullámokat. Sok esetben zseniális filmek készülnek, csak azt nem találta ki a kiadó, milyen csatornán keresztül kommunikálja, juttatja el az emberekhez. A kiadók felől nézve tehát azt kell látni, hogy a könyvek különbözőképpen juthatnak el az emberekhez, az egyik ilyen út a könyvtraileré. A mi kiadói filmjeinket nézve voltak olyanok, amelyeket megérte elkészíteni, a Závada Péter *Ahol megszakad* című könyvéhez készült filmet több mint 16000-szor töltötték le a Youtube-on. De van olyan is, amikor azt kell mondanom, hogy fölösleges volt elkészíteni, mert az a 300 vagy akár 2000 ember is, aki belebotlott, nem ment el megvenni. Kiadói részről, ha reklámként fogjuk fel, akkor annak az a feladata, hogy hatására megvegyék a könyvet.

az a feladata, hogy hatására megvegyék a könyvet.

Péczely Dóra: Emlékezzünk arra a kísérletre, amikor az Ulpius-ház egy kortárs magyar író könyve számára megvásárolta az összes lehetséges metrólépcső melletti falat. És kiadta a könyvet a reklámhoz

¹ 2012. szeptember 8., 16:00. Helyszín: Örökmozgó Kávézó. Résztevők: Csapody Kinga (Manó Könyvek), Péczely Dóra (Helikon Kiadó), Sárközy Bence (Libri Kiadó) és Timár Rita (Kossuth Kiadó). Aki kérdezett: Benedek Anna, a prae.hu általános művészeti portál irodalmi rovatvezetője.

képest legalább 500 példányban (de többet is megkockáztatnék). Ezt felesleges reklámnak tekinthetjük, nem mérték fel előre, hogy nem jöhet be a számításuk egy addig nem ismert költő verseskötetével. Varró Danival ezt nem kellett megcsinálni, bár nyilván nem ekkora példányszámban adták ki elsőre a *Bögre azúrt*, ami aztán hihetetlen siker lett.

Fontos kérdés, hogy kihez és hogyan jut el a könyvtrailer. Egy olyan kiadó esetében, melynek idős, híres és fontos, és sok esetben már nem élő szerzői vannak, azért is érdemes ilyen készíteni, hogy a fiatal olvasókhoz is megtaláljuk az utat. Márai Sándor olvasói nem elsősorban a tizen-huszonévesek köréből kerülnek ki. De ha megvan a csatorna, akkor az ő könyveivel is érdemes próbálkozni. Így egy más korosztályhoz tudnánk közelebb vinni.

Hiába készítünk vicces, szellemes, az olvasót orientáló trailereket, hiába mondják azt a hozzáértők, hogy ez kisfilmként is megállja a helyét, 500 kattintással nem vagyunk előrébb.

Csapody Kinga: Szerintem a csatorna hiányzik leginkább. Ha tudjuk is, hogy gyerekkönyv esetében az anyukát kell megcélozni, az is nagyon nehéz. Szerintem az olvasó emberek sem keresnek rá, ha olvasni akarnak, hogy könyvtrailer segítségével tájékozódjanak. Hiába készítünk vicces, szellemes, az olvasót orientáló trailereket, hiába mondják azt a hozzáértők, hogy ez kisfilmként is megállja a helyét, 500 kattintással nem vagyunk előrébb. Még akkor sem, ha épp visszahozza a befektetést.

További feladat az, hogy az emberek a neten megtalálják azokat a csatornákat, amelyeket mi is tudunk használni, és ne csak a magazinokban keressék a könyvekről a leírásokat.

Tímár Rita: A kereskedők ennek érdekében rengeteget tehetnek. Ha ugyanúgy, mint külföldi példák esetében, a könyv mellett ott a trailere, tudatosodik, hogy rengeteget meg lehet tudni belőle. Mi a Kossuth Kiadóban külföldi példákön keresztül tanuljuk meg azt, hogy hova szeretnénk eljutni

ezáltal. Egyik trailerünk, a *Vándorsólyom kisasszony különleges gyermekeié* nagyon nagy sikereket ért el, egy filmes író írta, és olyan könyvtrailer készült hozzá, ami az egész könyv hangulatát visszaadta. Aztán volt olyan is, ami sikertelen lett. Nagyon fontos még, hogy a külföldi trailereket szinkronizálni kell, felirattal nem működnek.

Péczely Dóra: Érdekes ellentmondás volt a mondatokban, mikor azt mondtad, a kereskedőknek azért érdemes feltölteni a trailereket a könyvek mellé, mert sok információt meg lehet tudni belőlük, aztán pedig arról beszéltél, hogy a sikeres trailer visszaadta a könyv hangulatát. Mindkettővel egyetértek, de teljesen más szemlélettel közelítenék a témához. Tehát nem kérdés, hogy az információ, a hangulat, a célközönség, a készítő profizmusa a fontos. Mondhatod persze azt is erre, hogy az információ és a hangulat nem zárja ki egymást.

A külföldi trailereket szinkronizálni kell, felirattal nem működnek.

Rémi Rita: Most sok trailert végignéztem, s bennem is felmerült, hogy a hangulat vagy a történet a fontosabb. A „csak hangulati” trailer buktatója az, hogy semmi nem derül ki belőle, legfeljebb az, hogy egy könyvről van szó.

Sárközy Bence: Mivel behoztam a csatorna kérdését, visszacsatornáznám magam oda. A *Vándorsólyom kisasszony*... esetében is egy nagyon komplex kampány zajlott, annak része volt a könyvtrailer. Viszszatérve a kereskedőkhöz: például a Libri és a Bookline erre már felkészült. Egy kiadónak akkor kell ezen az eszközön gondolkodnia, ha amúgy is tervezi, hogy kiemelteti a könyvet az online kereskedelmi felületeken. Akkor viszont a kiadói honlapon is komplexebb oldalt kap a könyv, mert az embernek egyébként is van egy ilyen bogaras viselkedése, hogy arra megy, ami fénylik. A másik tény, hogy ha érdekel a könyv vagy a szerző egy erős, interneten fellelhető szubkultúrát, akkor onnantól kezdve várható – ha már csak a szerző felteszi a trailert –, az a sok ember számára egy posztnál komplexebb üzenet, hogy megjelent a könyvem.

Benedek Anna: Ez, ha jól látom, két út. Egyrészt vannak a kiadónak felületei, melyek eddig is működtek, szöveggel, képpel. A másik mód: a lehetséges olvasók felkutatása: Youtube- vagy Facebook-csatornával etc. Mi a célszerű? Olyan trailer készítése, mely a célközönséget célozza meg annak a csatornán, vagy egy általánosabb közönségnek szóljon, kockáztatva azt, hogy a következő könyvet már nem veszik meg.

Sárközy Bence: Vírusként az terjed, ami önmagában vicces. A Sziget-reklámok közt volt ilyen reklámfilmre példa, melyeket csak azért osztottak meg sokan, mert mókásnak találták. Vagy a Bud Spencer-könyv videója is tudott vírusvideóként működni. A kereskedelmi helyeken kitett videóval is helyes, ha a célközönséget jól bemérjük, mert sokszor nem lehet becsapni az embereket. Egyszer-egyszer be lehet, akár több ezer példányig is, de aztán ez visszaüt. Nem annyira a kiadóra, én nem hiszek annyira a brandekben, mint mások, de a szerzőre mindenképp, rettenetes mínuszokat húzhat be a kiadó hozzá a következő könyvnél. A piacon lényeges, hogy a még létező érdeklődőket semmiképp ne csapjuk be, mert a romló vásárlói mutatók arra sarkallnak, hogy óvjuk meg őket a csalódástól, védjük meg az olvasókat. Ugyanígy ki kellene találni azt is, mint ahogy tőlünk nyugatra ezt meg is teszik, hogy mitől fognak többen olvasni.

Benedek Anna: A vicces vagy provokatív filmekről szó esett, de a könyvtrailerversenyre beérkező munkák többsége inkább óvatos volt, a jól felismerhetőség lényeges volt: animációs filmek a gyerekeknek, filmes hatások a sci-finél. Kinga, te mit gondolsz gyerekkiadványként milyen elvárásaid vannak a trailereitekkel szemben?

Csapody Kinga: Magához a csatornához, annak stílusához igazítani botorság lenne valamit, ami más-milyen humorú, más-milyen vizualitású. Mi mostanában nem ismert ember könyvét adtuk ki, hanem ismert embereket szerepeltettünk a trailerben, ennek is lehet vásárlásra ösztönző hatása.

Elképzelhető, hogy kisfilmeket készítsenek a diákok az iskolákban, melyek aztán hasznosíthatók, visszacsatolhatók a kiadókhoz?

Benedek Anna: Elhangzott az imént az olvasásnépszerűsítés kulcsszava is. Elképzelhető szerintetek, hogy az unásig ismételt iskolai gyakorlatok helyett-mellett (karakterek, helyszínek leírása etc.) kisfilmeket készítsenek a diákok az iskolákban, melyek aztán hasznosíthatók, visszacsatolhatók a kiadókhoz?

Péczy Dóra: Elképzelhető, persze, ha a kiadó megtalál egy olyan irodalomtanárt és médiananárt, akik ehhez partnerek. Egy ilyesfajta rendezvény gyerekekkel, tanárokkal, médiaoktatókkal szintén sokat segítené. Jobban megismerhetnének az olvasókat is, és ez nem olyan egyszerű. Egyébként egy éve még minden harmadik mondatomban szerepelt a Facebook szó, most viszont már annyi információ található rajta, hogy nagyon gyorsan el kell gondolkodni, mi jön utána.

A reklámokban nagyon sok pénz van, nagyon kitalálják őket, abba a 15 másodpercbe rengeteg energiát és pénzt fektetnek, míg egy könyvtrailerbe ez nagyon ritkán tud belekerülni.

Rémi Rita: A csatornák kapcsán meg kell jegyezmem, hogy a könyv marketingéletében egy trailer azért sem tud akkora szerepet betölteni, mint egy másik terméknel, mert nem tudnak televízióban megjelenni a kereskedelmi csatornákon főműsoridőben. A reklámokban nagyon sok pénz van, nagyon

kitalálják őket, abba a 15 másodpercbe rengeteg energiát és pénzt fektetnek, míg egy könyvtrailerbe ez nagyon ritkán tud belekerülni. Ezért ez olyan eszköz, ami némelyik könyvnel sokat segít, némelyiknél nem.

Csapody Kinga: Valóban, feltehető a kérdés, melyik kiadónak van még egy könyvhöz 3-5 millió forintja csak arra, hogy egy plázában a filmek előtt bemutassák. Két hét is több millió forintba kerül, nagyon akciós áron. Hát ugye az egész könyv kerül ennyibe, nem csak ez a része, és akkor mást még nem raktál a marketingbe.

Benedek Anna: Ezt az összeget túlzásnak tartom.

Csapody Kinga: A Cinema Cityben egy kiemelt film előtt két hétig vetíteni – ez kerül több millió forintba, nem a film elkészítése a drága, ennyi pénzünk nincs erre.

A világ összes irodalmi-könyves eseményén található egy gigantikus ledfal, mely a kiadókat szolgálja, s amelyen az információk is folyamatosan mennek.

Sárközy Bence: Attól függ, milyen könyvről van szó. Persze a kiadók a világon mindenütt igyekeznek megfogni a pénzt. Ettől függetlenül vannak olyan csatornák, amelyeket nem használunk ki eléggé. A világ összes irodalmi-könyves eseményén található egy gigantikus ledfal, mely a kiadókat szolgálja, s amelyen az információk is folyamatosan mennek. A Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál és az Ünnepi Könyvhét esetében ilyen nincs. Nem kerülhet ez olyan irgalmatlanul sokba, hiszen 300 ezer ember által látogatott rendezvényekről van szó, melyeket bármelyik nagy elektronikai gyártó megtámogathatna arra az időre, ha megkapja a megfelelő reklámot. Ugyanígy a kóboltokban is megvannak az elektronikus plakáthelyek – hang nélkül. Sok irányba mehetünk még, mielőtt a Cinema Citybe jutnánk.

Csapody Kinga: Nálunk csak kis kijelző volt a könyvvásáron, de ott álltak és táncoltak a gyerekek. Örültem volna, ha nincs hang, mert mi a második nap végére már bediliztünk tőle, de a gyerekekre hatással volt, és az eladásra is.

Nem gondolom, hogy evidensen keresik az emberek a könyvtrailereket, ezeket inkább közel kell vinni hozzájuk.

Péczely Dóra: Nem gondolom, hogy evidensen keresik az emberek a könyvtrailereket, ezeket inkább közel kell vinni hozzájuk. Ennek a rendezvénynek is ezért örültem.

Benedek Anna: Kicsit vitatkoznék veled, mert bár nem teljesen erre gondoltál, de nem hiszem, hogy be kell jelenteni egy műfaj születését. Az sem egyértelmű, hogy a könyv életében hol jelenik meg a trailer: elképzelhető, hogy még a könyv megjelenése előtt interakcióba lép a könyv szerzője az olvasóival.

Csapody Kinga: Azt a médianánt, akit Dóra emlegetett a beszélgetés során, nekünk is meg kellene keresni, de ez csak a 12 év felettiéknél lehet eszköz.

Rémi Rita: A *Vándorsólyom...* kapcsán más marketingeszközökkel igyekeztünk aktivizálni a közönséget.

Sárközy Bence: Nagyon sok mindent olvasnak az emberek, és annak jelentős része nem feltétlenül magas irodalom. Ahhoz, hogy irodalmat is el lehessen juttatni az érdeklődőkhöz, akár trailerek formájában is, az lenne a helyes alapozás, hogy a hagyományosan könyvről beszélő fórumok ne utasítsák el azokat a könyveket, melyeket az emberek valóban sokan megvesznek és olvasnak. Így nagyon nehéz egy kiadónak elgondolnia, melyik a helyes csatorna, mert nem tudja, miből tájékozódnak a lehetséges olvasók, amikor könyvet választanak.

Könyvtrailerek a reklámszakemberek szemével¹

Vécsei Rita Andrea: Megnézték a beérkezett könyvtrailereket, részben vagy egészben. Mít tudatok meg belőlük-róluk, mennyire voltak informatívak, nem érintve még a reklámszakmai szempontokat?

Barta András: Az volt a benyomásom, hogy azon könyvek esetében, melyek egy hagyományos, legfeljebb 19. századi paradigmába beilleszthetőek a könnyen megfogható elbeszélői hang, kézzelfogható történet miatt, ott működik a könyvtrailer. De ahol már modern, posztmodern a kötet, ott alig tudtam meg valamit.

Fabricius Gábor: Sorban meg kellett nézнем mindet a zsűri tagjaként, ilyen szituációban máshogy érnek el, mint a hétköznapi napokban. Az igazi helyük egy irodalmi blog vagy egy Facebook-felület. A hétköznapi napokban nekem nem jönnek szembe, így később egyébként majd a disztribúcióról is lehetne beszélni. A nézőt az első 3-4 másodpercben kellene elkapni. A pályamunkákban voltak különböző „kasztok”: volt például a narratív, volt az idézetes. Meglepett, mennyire televíziós szemmel készültek el. Mintha egy kereskedelmi csatorna beharangozóját, egy ismeretterjesztő csatorna trailerét nézném.

Az izgatott, hogy lehet megtalálni a könyvtrailer hangját: mitől lesz nem olyan, mint egy televíziós munka, mint egy reklám, kisjátékfilm, videóklip, felolvasóest-részlet.
Néhányak volt például saját hangja.

¹ 2012. szeptember 8., 17:00. Résztvevők: Barta András, Fabricius Gábor, Farkas Gábor. Kérdez: Vécsei Rita Andrea, a prae.hu általános művészeti portál főmunkatársa.

Az izgatott, hogy lehet megtalálni a könyvtrailer hangját: mitől lesz *nem* olyan, mint egy televíziós munka, mint egy reklám, kisjátékfilm, videóklip, felolvasóest-részlet. Néháynak volt például saját hangja.

Vécsei Rita Andrea: Ha könyvet keresel olvasóként, akkor tudsz dönteni a trailerek alapján? Vagy mi alapján lehet minősíteni egy filmet? Ha jó a trailer, jó a könyv is?

Barta András: Vannak azok a szokványos kérdések, hogy honnan ismeri valaki ezt vagy azt a szolgáltatást, terméket.

Életemben két-három jó könyvtrailert láttam, legutóbb azt, ami a *Sense and Sensibility and Sea Monsters* címmel megjelent könyvet harangozza be. Bár a trailer tetszett, a könyvet sosem fogom elolvasni. De hányan olvasnak el egy könyvet egy jó trailer miatt? Aki csak kicsit is benne van az irodalmi közegben, úgy olvas, hogy valaki ajánlja neki a könyvet, majd úgy, hogy az interneten vagy egy újságban olvas róla egy cikket, satöbbi. Ehhez képest próbál felzárkózni a könyvtrailer. Hatásuk abban a fázisban van, hogy ha tetszenek, akkor beszélnek róluk, és ez már annak minősül, hogy ajánlják. Így elmegyek a könyvesboltba, megveszem, vagy megnézem, milyen, s utána döntöm el, megveszem-e. A vége az, hogy a könyvtrailer csak felkelti a figyelmet, a könyvesboltban döntök.

Fabricsius Gábor: Hadd tegyek hozzá még annyit, hogy itt megfilmesítéseket láttunk. A vámpíros történetnél rúzs, szipka, füst van. Ahhoz, hogy egy ilyen filmet jól megcsinálj, percenként hatmillió forinttal kell rendelkezned. Kell fény, a kosztüm stb. Aztán akinek a szerepébe én a könyvet elképzelve legalább egy 40 éves férfit képelek, látok egy 20 évest, tehát hiányzott a casting. Szerintem egy könyvtrailer reklámszpot. Kulturális reklámszpot, azaz nem leforgatott jelenet a könyvből, hacsak nincs úgy dramatizálva, hogy önmagában is megálljon. Szépen végigvette András, hogy miért olvas könyvet, ez a brief lehet: szólaltassak meg valakit, aki már olvasta; kérdezzek meg olyan típusú embereket, akik szerepelhetnének ebben a könyvben.

A túligérés, ami a reklámparban is van, amikor azt mondják,

hogy ebben a palackban csodálatos világ van, megiszod, és látod, hogy az cukros víz, ez itt is létrejöhét: amikor a könyv felé nincs átjárhatóság.

Vécsei Rita Andrea: Kérdés, hogy mennyiben kell információt vagy hangulatot hordoznia egy trailernek. A Jövőnéző Könyvtrailerverseny közönségzavazás első két, egymással versenyző darabja esetében sűrű hangulat van, hasonló vágások, jelen és múlt ütköztetése, a könyvekből felmutattak részleteket. Nem hiányoznak nektek az információk belőlük?

Farkas Gábor: Az egész lényege a hangulat. Nem szabad, hogy spoiler legyen benne, de adja át a hangulatot. A történetet nem lehet teljesen kikerülni, ha van olyan csúcspontja, melynek meg kell jelennie, akkor végképp nem, de ha a hangulat elkapta a nézőt, akkor már be is vonja. Aztán nem elhanyagolható az a funkciója sem, hogy ha bemész a boltba, akkor a borítóját meglátva jusson eszedbe, hogy hallottál már róla. A jelen információáradatából nem biztos, hogy emlékezni fogsz rá, mert van elég bajod, de felismered, ha a hangulat megfogott.

...ha bemész a boltba,
akkor a borítóját
meglátva jusson eszedbe,
hogy hallottál már róla.

Barta András: A filmkönyvtrailernél mindig csalódás, ha felmondják a könyv történetét, akkor jó, ha valami más találnak meg benne. A *Szárnyas fejedelmű* című filmből a könyv lényege, az állatimádat, ez az alternatív vallás maradt ki, ami Dicknél még megvan. Úgysem tudja felmondani a könyvet, ha megáll a saját lábán, az a helyes.

Amikor híres író akartam lenni, azt gondoltam, hogy minél több helyen kell szerepelnem, mert akkor sikerem lesz, megveszik a könyvemet. Szerepeltem az RTL Klub minden hülye műsorában, a *Balázs show*-tól kezdve mindenhol, de láttam, hogy ez nem fog menni, nem veszik a könyvet. Rájöttem, hogy nem azok nézik a *Balázs show*-t, akik megvehetnék a könyvemet. A célközönség tehát fontos. Ha írunk egy könyvet, mely pocskondiázza a jelenlegi kormányt, ne a legkeményebb kormánypártiakat próbáljuk megszólítani, hanem az ellenzékieket.

Vécsei Rita Andrea: Mint a Bookline korábbi munkatársa hogy látod, mit lehet még hozzátenni, hogy működőképebb legyen a könyvtrailer?

Farkas Gábor: Eljuttatni a trailert a közönségéhez.

Vécsei Rita Andrea: Milyen módon lehet ezt megoldani, milyen csatornákon? Utcán, trolin, villamoson, trolin, Facebookon, Youtube-on, könyvesboltokban hang nélkül etc.?

Farkas Gábor: Rögtön vitatkoznék a hang nélküli reklámmal: azt másképp kell legyártani, mint a hangosat, tehát nem tekerhetem le csak úgy, büntetlenül egy reklámszpot hangját, ha az a szpot nem eleve úgy készült, hogy hanggal és hang nélkül is működjön. Aztán mi a baj a Youtube-bal? Jó helyen van ott a film. Oda kell vinni, ahol a célcsoport van – tárhelyként jó a Youtube, de terjesztésre már jobb hely a Facebook. A hírfolyamodban jó eséllyel szembejön, ha ilyen érdeklődésű ember vagy. Amin nagyon jól működhet, az a mobil. Segítő eszközökkel kombinálva. Tömegközlekedés közben unatkozol vagy olvasol. Sajtóval, QR-kóddal kiegészítve: lödd le, nézd meg, sőt, pár megálló alatt akár többet is megnézhetsz. Általában van fülhallgatójuk is az embereknek, mert a mobil egyébként ma már minden, csak nem telefon. Tehát ha a szpotot kellene eljuttatni a lehetséges olvasókhoz, ami majd a könyvet reklámozza, a büdzsé felét erre költeném.

Fabricius Gábor: Ha ugyanazt az információt hallom rádióban, olvasom interneten, és a többi, szerintetek melyiket gondoljuk a leghitelesebbnek?

Közönség: Nyomtatott sajtó?

Fabricius Gábor: A rádió a leghitelesebb, felmérések szerint. A könyv egy belső textus, szöveg. Ezt egy elmélyült rádiós beszélgetés nagyon meg tudja támogatni. A kérdés tehát az, hogy mit ad a kép, milyen feladata van, mert lehet, hogy nem vagyok kíváncsi az X vagy Y elképzelésére, mert én megszülöm azt a képet, ami nekem jó. Ha mozgóképet készít, akkor betol a saját világába, és ez akkor már legyen egy jó mozi. Hiszen épp azért veszek könyvet, hogy a szövegben lehessek.

A másik fontos dolog a mítosz. Minden történet, textus, ami elindul valahonnan valahova, egy mítosz, mitologikus történet, amiben sokan részt vesznek, vagy nem – igazából nem is csak a könyvek, a képzőművészet is az. Mindenki tudja, hogy jön Banksy ősszel a Mélycsaronkba, egy olyan művész, akinél van egy kis társadalomkritika, a nyugati társadalom ellen, kicsit street art, és még sorolható. Sikeres lehetsz, ha a mítoszt meg tudod teremteni, aminek része a trailer technológiai kivitelezése, melyik csatornán fut, vannak követői, rajongói, bocsánat a szóért: „debater”-ek, azaz megbeszélők, kibeszélők – de ez már az excel-táblás része a történetnek.

Sikeres lehetsz, ha a mítoszt meg tudod teremteni, aminek része a trailer technológiai kivitelezése, melyik csatornán fut, vannak követői, rajongói, bocsánat a szóért: „debater”-ek, azaz megbeszélők, kibeszélők – de ez már az excel-táblás része a történetnek.

Barta András: Tudom, hogy a mostani programnak, könyvtrailerversenynek a háttérben is az van, hogy a magyar könyvpiac nem teljesít jól, különösen azok szemében, akik kiadóként dolgoznak. Vettem már részt korábban, két éve a JAK-táborban egy hasonló beszélgetésen. Hogyan tudna ez a szakma sztárokat kitermelni, hogyan termelhet több pénzt, nyereségessé vagy önfenntartóvá válni hogy tudna, sztárokat hogy lehet kinevelni? Lehet minden könyvhöz mítoszt készíteni, de akkor is az lesz, ami

most: százból öt könyv lesz híres, mint ahogy most. Egyébként nehéz bármihez is mítoszt gyártani, bár épp a legjobb könyvekhez pedig nem.

Fabricius Gábor: Valóban?

Barta András: Igen, szerintem igen.

Vécsei Rita Andrea: Attól nem lesz jobb egy könyv, hogy mítoszt kerekítenek köré.

Barta András: Jobb nem lesz, de sikeresebb igen. Ott van az a Coelho (sosem tudom, hogy kell ki-ejteni), gyártottak hozzá egy értelmetlen mítoszt, az emberek megveszik. De most képzeljük el, hogy *Az eltűnt idő nyomábanhoz*, az *Ulysseshez* vagy a *Félkegyelműhöz* gyártunk egy trailert, egy mítoszt... Ők már legyártották a saját mítoszukat egy bizonyos irodalmi körben, de onnan nem lép ki. Abban igazad van, hogy a könyveladásnak nem az az egyetlen eszköze, hogy trailert készítünk, a különböző eszközöknek össze kell függeniük. Ez nem olyan, mint amikor egy új Coca-Cola fajtát dobunk piacra, hogy az első egymilliót megveszik, majd nem fogy több, mert nem ízlik az embereknek. A könyvbe bele lehet lapozni. Tehát látják, hogy nem igaz a mítosz, a reklám, legalábbis az ő szempontjaik szerint, és visszateszik.

Farkas Gábor: Részben egyetértek. Nyilván a mítosz ilyen lerombolásának veszélyével számolni kell, ha egyáltalán fennáll az esélye. De mi is volt a kérdés? A kreatív eszközök vagy a csatorna?

Barta András: A csatorna. A filmek előtt például, az art mozikban, például ott lenne a helyük a trailereknek.

A reklámosok, marketingesek üzleti problémákat oldanak meg, a magyar könyvkiadók jelentős része nem üzleti problémákkal küzd, mivel nincs az életükben valódi üzlet. A kiadók egy része támogatásból él. Nem is akarnak befektetni. A legnagyobb magyar kiadók sem igazán akarnak befektetni a kommunikációba: a híres írók több példányban tudják eladni, a másikat nem. Pedig az átgondolt médiaköltség nem olyan magas. Nem pazarlásra bízhatnák, de az internet, a közösségi média működik, aztán jön a „meddőszórás”. Amikor el akarok adni ötezer könyvet, és bemutatok egy országos kereskedelmi csatornán egy reklámfilmlet, az meddőszórás. Szerintem az art mozi reklámozás még beleférhet ebbe a keretbe, és ugyanazokat tudom megszólítani, akik szívesen elolvassák a könyvet. És ekkor nem Coelhoról beszélek, az külön téma, az ilyen jellegű alkotásokat könnyebb eladni: könnyebben megfogható a története, stb.

A legnagyobb magyar kiadók sem igazán akarnak befektetni a kommunikációba:
a híres írók több példányban tudják eladni, a másikat nem.

Vécsei Rita Andrea: Még gyorsan egy kérdés, mielőtt kifutunk az időből. A rövidebb, pattogósabb trailerek a jobbak, illetve egyáltalán, a hosszúnak van bármiféle értelme?

Barta András: Ha az elején beránt, és végig be tud rántani, akkor mindegy, milyen hosszú. Nyilván minél hosszabb, annál drágább, annál több pénzbe kerül kivitelezni. Lényeg, hogy önálló alkotás legyen. De tíz perc úgy, hogy lekössön és technikailag jó is legyen, az nagyon drága.

Fabricius Gábor: Filmes oldalról sokszor alábecsülik a reklámot. De úgy elkészíteni egy rövid reklámfilmlet, hogy előtted egy mosóporreklám lesz, utána bármi, te meg közte, harminc másodpercben, s neked olyan hatásos filmlet kell készíteni, amire emlékezni fognak, ez elképesztően nehéz. Jónak kell lennie minden hanghatásnak, minden fényhatásnak, minden gesztusnak, beállításnak. Lehetőleg mindezt szöveg nélkül másfél másodperces snittekkel – úgy, hogy még narratívája is legyen, no, ez nehéz. Szokták mondani, hogy más a hátradőlős és az előredőlős filmnézés, a tévénézés és a Youtube-ozás, de másfél percet jól elkészíteni nagyon nehéz.

Farkas Gábor: Aztán az is kérdés, mikor vagy olyan állapotban, hogy befogadd. Ebédészünet végén nem lesz idő végignézni és végiggondolni valamit, ami hosszabb. Én azt gondolom, ne húzzuk a felhasználó idejét. Szándékosan beszélek felhasználóról, és nem befogadóról. Digitális csatornáról beszélek – van más csatorna is, ahol öt perc is megmarad a nézőben, de a digitális csatornákon a másfél-két perc. Gép előtt ülve olyan helyen, ahol ennyi idő alatt rád zúdul 10 olvasatlan e-mail, 32 Facebook-chat, SMS – ott másfél perc esetén látod, hogy még fél perc, és azt még végig tudod nézni.

Sopotnik Zoltán

Áthidaló gyilkosságok

Az üvegvárosban ma nyugalom van. A főtéren a hölgyek, urak korzója, mintha sínen futnának, oly tökéletes. Őlebeik a polgármester rókamosolya után szaladnak, aki külföldi mintára öltözködik, és előfordul, hogy ezekkel a kis rohadékokkal őrizteti a feleségét, aki természetesen nappal alszik.

Tudják, mikor kell felkelnie, és akkor beleharapnak. Történhet még, hogy bizonyos téli éjszakákon szán elé fogja őket, és elhajt a Koponyás házba, ami valószínűleg létezik. Nincs tudása, csak fegyvere. Ezen a héten a Főnök ő maga.

Az üvegvárosban ma nyugalom van. Z. kedvenc presszójában - ami kávéházból idomult át, és meg kell hagyni, van különbség - a szokásos pózban fogyaszt. "Így kéne hungarocellre fűzni, mint egy bogarat", gondolja Arnold, az inasból lett tulajdonos, és a becsületkaszába csúsztat egy aranyat bűneiért. Z. a nyelv mozgásának őre: retorikanyomozó. A bíró személyes jó barátja, túl szabályos, tiszta arc. A gyilkos szerszámot ezen a héten ő szerzi be.

Az üvegvárosban ma nyugalom van. Tömjénillat, szűz albérletek illata a levegőben. Az összes testi nyavalya és értelmezhetetlen lelki betegség ma nem támad. A garázssoron beindulnak a riasztók. A költő erre ébred, meg arra, hogy a fény felkavarja a port az alvószobában. Bal kezével lesodorja a Gyuri bá összest az éjjeliszekrényről, és nézi, ahogy a szőnyeg felszippantja mintának. Fél tízkor bemondják a nevét a rádióban: ezen a héten a gyilkosságot ő követi el.

Az üvegvárosban ma nyugalom van. R. atya a templomban az áldozat lelki üdvéért rontja az ígét. Pár dolgon át kellett lépnie, míg idáig jutott, mindeneke előtt istenen. Különleges képességét, miszerint még a sorsolás előtt megérzi, ki lesz a következő áldozat, szerényen csak látásmódnak szokta nevezni. A nyáj szorong: ezen a héten semmit sem érez.

Eldorádó

A gyárkapu irtózasos evilági fémből. Állítólag szláv üvegmunkások hozták magukkal, még a háború előtt. Úgy vonszolták, akár egy szimbólumot. Gondoltam, naná, hogy idehozott a sors: kikövetkeztette a nevemből, hogy leszármazott vagyok. Az öltözőben, a zuhanyzóban ragad a mocsoktól a csap, a csempe. Ezeket mutatták meg utoljára - érthető okokból.

Vigasztaltam magam az elődökkel, akik jöttek a határ túlfeléről megmutatni mesterségüket. Elképzeltem, ahogy jöhettek, kis csapatban szekéren és gyalog avval a nagy dög kapuval, ami az előző munkahelyükből megmaradt. A málnapataki üzemet egy kérődző, idegen nemes vette meg, aki nem kívánta megfejteni a hagyomány kódjait. Illatszergyártásra álltak át, de nem sikerült bekerülni az európai vérkeringésbe, ezek után kemencerombolás, majd csőd. Láttam őket megérkezni a városba: a hentes, a kocsmáros, a fodrász egyszerre szaladtak ki műhelyeikből majdnem útközépig, mindegyik kezében saját fegyvere.

Amikor először léptem a csarnokba, a visszafordulás gőze csapott meg, fülemben nyalt a tizenkilencedik század. A forró üvegnek nincs illata, csak a pohárgyártó-gépek olajzagát érezni. Ilyennek álmodhatta anno egy utópista gondolkodó a poklot, én szlovák tudományos-fantasztikus filmre gondoltam, meg az első sakkozógép agyára. Ezeket a gépeket még át lehet állítani lőszergyártásra. Itt ez a realitás alapja, más nemigen.

Majd elmúlik

Ha eszedbe jut, és véletlenül kimondod: migrén, az máris fákát, bokrokat ültet el a fantáziádban. Parkosítja a hihetlent, egy csapat játszadozó gyereket terem az idill nevében. Ha tovább haladsz, színes céllövölde fogad, ahol minden nyeresemény hárompalcás, kedvenc tanárnőd fejtől egy kilencéves kislány mosolyáig. Meg az a körhinta, ami évente egyszer fordul egyet. Hihetetlenül őrzött e terület, régen elhagyott liget volt mára elhagyott tárgyak érvényesülnek itt. Középpontban anya, apa kézen fogva, s még erősebbik éned bújócskázik valahol, elcsattan az első igazi csók.

1. Texas rózsája

*„She's the sweetest little rosebud that Texas ever knew,
Her eyes are bright as diamonds, they sparkle like the dew;
You may talk about your Clementine, and sing of Rosalee,
But the yellow rose of Texas is the only girl for me.”*
The Yellow Rose of Texas
Amerikai népdal

Jól esett a hepehupás hegyi szerpentinek után a frissen aszfaltozott B1-es útról nézni a Crow hegység távolodó vonulatait. Dancehall zenét hallgattunk, illetve a tájhoz: bozotos hegyoldalak, a bozótban hegylakók lepusztult házai, és mindenütt kutyák. A gazdáikat vesztett kutyák vad hordákba tömörülve kószálnak mindenfelé. Fegyvertelenül nem tanácsos túrázni a környéken – és nemcsak a kutyák miatt. Felvettünk egy stoppost, szakadt, mocskos terepszínű ruhába öltözött, szeplős bőrű, kigyúrt, fakószemű fickót, aki széles karimájú, egyik oldalán megpörköltödött, több helyen lyukas, barna filc-kalapot viselt, amit a kocsiba szállva sem vett le. Homlokán véres bandana (hajpánt). Texnek hívják, és Texasból jött, mondta. Aki Texasból jött és Texnek hívják, annak biztosan kevés dimenzió jutott az osztásnál, gondoltam. Texnek fegyvere is volt: római kard méretű, high-tech kés, büszkén mutatta a pengére száradt vért. Motorcsónakkal jött át hivatali kollégáival Floridából, hogy a vállalati menedzser-továbbképzés keretében csapatépítő túlélési játékokat játszanak a hegyekben. Ezek a hegyek jobbakként, mint a kanadai Sziklás Hegység, mert itt nincs nyilvános telefon minden szurdokban, mondta Tex. Sok a kígyó, mérges pókok, skorpiók, veszélyes rovarok, és a helyiek sem túl barátságosak. Ideális hely a csapatépítésre.

Nem hozott magával sem élelmet, sem pénzt, csak GPS-t, műholdas telefont, hegyászó kötelet, símaszkot, zseblámpát és egészségügyi készletet, benne kígyó- és pókmarás elleni szérumok és fehér zászló. „Aah ain't cowmee daahwn 'ere to daih, man, no sirah!” (Nem meghalni jöttem ide le, ember, nem uram!), mondta. Kígyó- és kutyahúson élt az elmúlt két hétben, és most megy vissza Houstonba, ahol a banking szektorban dolgozik. „Megvertem Tommy Cullaghant és kikaptam Kevin Pearly-től, Thor Donaldsonnal elkerültük egymást. Jó csata volt.” Tommy fejét belenyomta a patakba, és elvette az utolsó doboz sörét, amikor sikerült a szikláról ráugrania, mert Tommy megállt vizelni. Kevin viszont őt lepte meg egy éjjel, lefejelte és elvette a mentőkészletet, a GPS-t, és sajnos a műholdas telefont is, amelyen keresztül Tex houstoni cégével tartotta a napi kapcsolatot. Már négy napja nem beszélt a főnökével. Tartott tőle, hogy elveszíti állását. Izzadság-, szar- és döglött kutya szaga volt, amihez az állását féltő tisztviselő szúrós, savanyú kipárolgása vegyült. Amikor a kocsit a kanyarokban lassított, a huzat előrehozta a durva bűzt a hátsó ülésről. Délután háromkor megálltunk, hogy kivárjuk a mentrendszerű pontossággal érkező trópusi eső végét.

Esőben nem lehet Jamaicában autózni. A víz olyan erősen és olyan mennyiségben érkezik, az orkán-szerű szél miatt vízszintesen, hogy az obik erőteréhez hasonló, áthatolhatatlan falat képez. Felhúztuk a kocsitetőt és az ablakokat. A texasi bűze megtöltötte az utasteret. Öt perc után ki kellett szállnom az esőbe, hányni. Kalauzom, sofőröm, Fibbah (Feedback – Visszacsatolás) hamarosan követte példámat. Csuumvizesen ültünk vissza a kocsiba. Az eső dörömbölt a vászontetőn. A texasi, bűzébe burkolódzva aludt a hátsó ülésen. Felébresztettem. Mondtam neki, hogy zuhanyozzon le, mert nagyon bűdös („Get out of the car, Tex and have a shower. You stink real bad, man...”). Készt az ülésen hagyta, kalapját

viszont nem vette le, amíg kint állt az esőben. Csizmáiból is csak azért lépett ki, hogy kiöntse belőlük a vizet. Az ég felé emelte karjait, hagyta, hogy az eső ruhástól kimossa. Amikor befejezte a zuhanyozást, az út szélén álló pálmához lépett, és háromszor teljes erőből belefejtelt. Visszaült a kocsiba. „That woke meeh up, man” (Ez felébresztett, ember), mondta és rögtön elaludt. Egy ideig kevésbé bűzlött, de aztán, ahogy száradt, újra áradni kezdett belőle a szag. Ennek az embernek még az árnyéka is bűdös, gondoltam. Szerencsére az eső elállt, lenyithattuk a kocsitetejét és az ablakokat, elindulhattunk, mielőtt újra felfordulhatott volna a gyomrom.

Tex a Buff-öbölnél kiszállt. Visszanézve láttam, hogy a vízen ringatózó hajók felé mutogatva halással alkudozik a parton. Nyilván arra akarta rávenni a rastát, hogy csónakjával vigye el a várakozó vállalati motorcsónakhoz. Átázott kalapjában, szakadt, terepszínű ruhájában úgy nézett ki, mint egy nagyon beteg gomba.

Annotto Bay után, az A4-es tengerparti úton északnyugati irányban haladva találtunk egy csendes beachet Port Ann közelében, pár száz méter hosszú, pálmákkal övezett partszakaszt, fehér homokkal. A Karib-tenger vize lágyabb az európai tengerek vizénél. Más a sóösszetétele, és jóval melegebb is. A sebeket gyorsan begyógyítja, és puhább lesz tőle a bőr. Fibbah két harci sárkányt vett elő a csomagtartóból. Remekül szálltak a naplemente előtt megélénkítő szélben.

2. Diesel Girls on the Beach

*„Miután megmasszíroztál valakit, verd a kezed erősen a falba. Ha nem teszed, benne marad a fájdalom.”
Jamaicai babona
(A szerző gyűjteményéből)*

Körülbelül tíz kilométerre délkeletre Ocho Rios-tól, Oracabessa Beach egyik moteljében találtunk szállást. Éjszaka itt nem lehetett aludni, mert a parton napnyugtától napkeltéig Dread Chen sound systemje működött. Dread Chen kínai rasta volt, kötött, háromszínű muffinsapkában, Marley-pólóban. Családja sok generációval ezelőtt költözött Jamaicába. Először mosodát nyitottak, aztán bekapcsolódtak a zöldség- és gyümölcskereskedelembé, éttermeket is üzemeltettek. Dread Chennek több, teherautóra szerelt sound systemje van, amelyek járják a szigetet, hogy mozgásban tartsák a lakosságot. Az Oracabessa Beachen működő sound system lelkét két minidisc lemezalkotta, amelyekről a DJ többnyire reggae klasszikusok elektronikával felturbózott, húsz-harminc perc hosszú remixeit játszotta, torzításig feltekert hangerővel.

Az első sound systemek az 1950-es években jelentek meg Jamaicában. Mivel hordozható rádiók, magnetofonok, lemezjátszók akkor még nem voltak kaphatók, az otthoni készülékek pedig túl drágák voltak a legtöbb jamaicai számára, a sound systemeken keresztül tudtak egyedül profi zenét hallgatni a helyiek. Az 1960-as évekre a sound system fontos társadalomszervező tényezővé vált, tulajdonosa

pedig a leghatalmasabb ember lett területén. Extravagáns nevű sound system operátorok, mint például Tom the Great Sebastian, V Rocket, Count Smith the Blues Blaster, Sir Nick the Champ, King Edwards, Nation, Kelly's, Lord Koos of the Universe járták a távoli falvakat, sörgyári támogatással (Red Stripe) szabadtéri táncmulatságokat szervezve. Mindegyik sound system körül kialakult saját rajongó tábora, akik követték a színesre festett teherautókat faluról falura. A sound systemek rivalizáltak egymással. Gyakran előfordult, hogy két, vagy több érkezett ugyanabba a községbe, egymástól nem messze felállva igyekeztek egymás hangját elnyomni. Gyakran törtek ki verekedések a rajongótáborok között. Az 1970-es években már a lőfegyverek is előkerültek egy-egy éjszakai csata során. Némegyszer előfordult, hogy a rivális hangszóróit AK47-es géppisztolyokból leadott sorozatokkal lötték szét, vagy kézigránáttal felrobbantották. Az erőszak csak az 1970-es végén, elsősorban Bob Marley béketeremtő gesztusai következtében csillapult kezelhető szintre.

Apály volt. Messzire ki tudtam sétálni az öbölbe a csillagfényben, a szelíden lejtő, bársonyosan puha homokon. A víz szegélyén két, overallt és szalmakalapot viselő, radikális feministával találkoztam, akik a férfiakat – úgy általában, és nevesítve is – szídták, megválaszolhatatlan kérdéseket és szigorú ítéleteket visítva a rövid, vaskos lábaikat gyengéd hullámokkal simogató óceánnak. Wendy erős állkapcsú, kefehajú, köpcös, izmos teremtés, Sadburryből, Kanadából jött, a szénbányászatban dolgozik. Esténként sört iszik, és szkanderezik a bárban a többi bányással. Ha nagyon berűg, állva vizek a hóban. Szereti a körmei alá ágyazódott szénpor ízét. „I just love the taste of the good, old Canadian black coal, eh.” (Egyszerűen szeretem a jó öreg, kanadai feketeszen ízét.), mondta. Férje és harcostársa, Pauline – „Szólíts Paulnak vagy P-nek!” – Michiganből jött. Kamiont vezet coast-to-coast (parttól partig) az USA-ban. Lakása nincs, a kamion vezetőfülkéjébe épített priccsen alszik, a benzinkutak mosdóiban cseréli a tamponokat. Elmondása szerint évekig nem evett mást, mint beef-jerky-t (csontkeményre szárított marhakolbász) és almáspitét. Bármikor, akár éjszaka, zuhogó esőben, fél kézzel is ki tudja cserélni a kamion főtengelyét, mondta, és megmutatta bal kezét, amelyről három ujjat hagyott Connecticutban, 1989 forró nyarán, a Joey Boy nevű kamionsofőrrel való parkolási nézeteltérés során. Az esetről még televíziós talkshow-kban is nyilatkozott. „Joey Boy came at me with the crowbar. Three good fingers later he's ain't got no balls no more.” (Joey Boy a feszítővassal jött nekem. Három jó ujjal később már nem voltak golyói.) Pauline a gázolaj tapintására, szagára, és igen, az ízére gerjed. Imád olajos rongyokon szeretkezni mexikói kollégánokkal, lepattant szerelőműhelyekben, vagy a kamionja alatt.

Pauline akár Wendy testvére is lehetett volna, ugyanazok a szögletes arányok, kemény, fizikai munkában kidolgozott izmok, konokul összeszorított állkapocs és ráncok a szemsarkakban. Csak az akcentusuk különbözött. Wendy az Alberta tartomány északi részén használatos torokhangokat hallatta, és mondatait általában „eh”-vel, a skót alapító atyák és anyák örök kételkedést kifejező adalékszócscájával zárta. Pauline ugyancsak erős, határozott hangon beszélt, középanyugati brekegéssel párosult brooklyni nazalitással. A lányok negyven körül járhattak, mögöttük a nemek közti háború csatateréi, megszégyenített vetélytársak romjai, és férfi hullák. Kérdésemre, hogy mit keresnek Jamaicában, ráadásul speeden, azt válaszolták, hogy nászútra érkeztek a szigetre, miután Aspen, Coloradóban, tetoválási ceremónia keretében egymáshoz kötötték sorsukat. Wendy szeméremajkára feketével szegélyezett, vörös „P” betűt tetováltatott, gótikus stílusban. Pauline a szájpaddlásába szúratott hasonló stílusú „W” betűt. Volt elég megtakarított pénzüik, különösen P-nek, aki speeddel és Mexikóból csempészett fűvel is üzletelt. Előbb Floridába utaztak, de azt túl puhának találták, beleértve az alligátorokat reggelente, bérelt bungalójuk medencéjében. „We just grabbed 'em fuckers by their fucking tails and off they flew, back to the swamp, where them came from.” (Csak elkaptuk a sarháziak kibaszott farkát, és már repültek is vissza a mocsárba, ahonnan jöttek.) Már két hónapja vannak a szigeten, házat béreltek a tengerparton, mondták. Naponta háromszor szeretkeznek, néha bérelnek egy beachboy-t (tengerparti strandokon idős hölgyekre vadászó férfi prostituált), lekötözik, verik. Máskor, szeretkezés után Camilla Paglia feminista filozófus nézeteit vitatják egész éjjel. Esténként lejönnek a sound systemre, és medvetáncot táncolnak a százötven kilós mamákkal a homokon.

Meghívtam a lányokat egy Red Stripe sörre. Ismerkedésünk számtalan további sörrel és körbejáró spanglikkal folytatódott hajnalig. Az asztal alá itták a Mango Bar összes léhűtőjét. Szkanderben egyedül Tiny Tim, egy szekrény nagyságú maroon tudta őket verni, de ő sem előszörre. Búcsúzáskor Camilla Paglia-idezetet kaptam tőlük: „There is a weak woman behind every weak man.” (Minden gyenge férfi mögött egy gyenge nő van), és egy Partagas szivart, a legjobbat, amit Kubában, Castrónak sodortak, amíg a Parancsnok szivarozott.

Napfelkelte után kiúsztam az öböl bejáratánál horgonyzó vitorlásig. A fedélzeten férfi aludt, AK 47-es géppisztollyal az ölében. Visszaúsztam a partra. Ittam még egy sört, és elbaltogtam a motelbe. Leültem szobám cölöpökre épült teraszán és néztem a tengert, amíg vissza nem nézett. Kalauzomnak dolga akadt Kingstonban, visszament a hegyeken át a dzsippel. A következő hét végéig nem láttam Fibbát.

3. A lila hajú hölgyek tava

*„Blue Hole-nak hívták a helyet, ahová Terron evezett kenujában, amikor megpillantotta a lábat, amely nemrég még DeVries feleségéhez tartozott.”
Russell Banks: *The Book Of Jamaica*
(NL fordítása)*

Ocho Riosról sokan azt gondolják, hogy az egykor jelentéktelen kikötőváros a környék folyóiról kapta a spanyolul Nyolc Folyót jelentő nevét. A helyiek ezt másképpen tudják. 1657-ben az angol csapatok innen űzték vissza a tengerre a közeli Kubából indított spanyol inváziót. A döntő csata a ma a környék fő idegenforgalmi vonzerejét jelentő Dunn River's Falls vízesései közelében zajlott. A folyó zúgóit látva a spanyolok Los Chorreros-nak (A Vízesések) nevezték el a területet, a spanyol történészek még ma is így hívják a számukra csúfos vereséget jelentő ütközet helyszínét. A britek és a jamaicaiak spanyolja nem volt túl jó, így a Los Chorreros az idők során Ocho Riosra torzult.

Ocho Rios ma Jamaica sétahajó-fővárosa, a Karib-tengert cirkáló turisták első számú célpontja. A világ minden tájáról érkeznek ide óceánjárók, tízezzel ömlesztve a partra az egymást fényképező, pasztell-színekbe csomagolt látogatókat. A tengerpartot mérföldekre szállodák, villasorok, magas kerítésekkel elzárt, szigorúan őrzött nyaralótelepek szegélyezik. A magas, szögesdróttal megkoronázott betonkerítésen belül minden szükségletüket kielégíthetik a turisták, van beach, uszoda, bárók, éttermek, mozik, bevásárló központ, butikok, galériák, játéktermek, kaszinók, diszkók, bölcsőde, óvoda, kórház, templom, golfpálya, konditerem, vetélkedők, zenés műsorok, kerti multságok. A helyiek csak akkor léphetnek a kerítések mögé, ha ott dolgoznak. A telepeken (compounds) dekkoló turistákat színesre festett buszokon viszik csoportos kirándulásokra. Hurrikánszezonban ritkák a sétahajók, és lassúbb ritmusra vált az élet Ocho Riosban. Ilyenkor csak a legelszántabb turisták érkeznek a szigetre, többnyire idős hölgyek csoportjai az amerikai Floridából, ahol egész települések épültek lila hajú özvegyek számára.

A Dunn River zuhatagjának parkolójában négy bébikék, rózsaszín- és arany színű rokokó mintákkal kifestett, csillogó busz állt. Sofőrjeik a folyó partján álló cottontree (gyapjúfa) árnyékában dominóztak. A kétszáz méter magasról, több lépcsőben lezúduló víz türkizszínű tóba zuhan. A tóban színes fürdőruhás, lilahajú, napszemüveges, alaposan felékszerezett, idős hölgyek népes csoportja lubickolt, olyan ramazurit csapva, hogy elhatároztam, csak távozásuk után próbálom ki a vizet. Leültem a közeli étterem teraszán, kecskefejeleves és mangólet rendeltem.

Vörös és sárga csíkokkal darázsszerűre festett Volkswagen mikrobusz érkezett a folyópartra. Zenekar kászálódott ki belőle. Felállították a dobfelszerelést, kipakolták az erősítőket, és elkezdtek játszani. Bob

Marley-számmal indítottak. A lila hajú idős hölgyek kiözönlöttek a vízből, kezeiket egymás vállára helyezve, nagy visongással conga-line-t (konga-sort) formáltak, és beindultak a parton. A zenekarral együtt énekelték a refrént: „No woman, no cry” (Ne sírj asszony) . Az étterem pincérei ezüsttálcákon extravagáns koktélokot vittek le nekik, az özvegyek hangulata egyre magasabbra hágott. Az összes reggae klasszikust ismerték, és olyan pontossággal énekelték a refréneket, mint Marley feleségei. Aztán a zenészek letették hangszereiket és valamennyien dobolni kezdtek, felterelve a viháncoló, visítózó csoportot az étterem teraszára, ahol még kígyózott a sor az asztalok között egy ideig, mire valamennyi hölgy helyet talált magának. Nagy csivitelés kezdődött. A zenészek abbahagyták a játékot, berakták felszerelésüket a mikrobuszba, és elhúztak. Az étterem hangszóróiból folytatódott a zeneszolgáltatás.

A körülöttem lévő asztaloknál zajló kiabálásból megértettem, hogy a hölgyek Floridából érkeztek, a Silver Dreams (Ezüst Álmodások) özvegy-kolónia lakói, Palm Springs közelében. Minden szezonban eljönnek Jamaicába egy bingóhajón. Egész úton játszanak. A sofőrök rózsaszínű és bébikék fürdőköpenyeket hoztak nekik a buszokból, a pincérek újabb koktélokot. Délelőtt tizenegy volt, párás hőség. Az egyik hölgy hamarosan rosszul lett. Orvos érkezett futva a buszból. Az ájultat bevitték az étterem légkondicionált részébe. Gyorsan magához tért, visszahuppant a helyére és a barátnőivel kacarászott az orvos izgalmán. Közben rendelt magának és barátnőinek egy kör egy double-decker (kétfedelű), tejszínes sunfish (naphal) koktélt, grenadine-sziruppal, eperfagylalttal és kávélikörrel. A sziklafalról visszaverődő rikoltozásából megtudtam, hogy férjét Herbnek hívták és a biztosítási szakmában dolgozott. Minigolfozás során érte a halál, nyolc évvel ezelőtt. Tekintélyes vagyont hagyott özvegyére, aki azóta utazik, hogy kárpótolja magát a Herbbel töltött életért. Herb nem szeretett utazni. Amikor nyugdíjba ment, minigolfpályát építtetett magának floridai házuk mögött, és vagy ott itta le magát, vagy a tévé előtt, a nappaliban. Az utolsó tíz közös évükben már az asztalnál sem szóltak egymáshoz. Nem gyűlöletből, csak már nem volt miért. „I gave Herb a nice funeral.” (Szép temetést adtam Herbnek.), visította az özvegy. „He was all dressed up in his golfing outfit and he had a golf-ball, 24 carat gold, filled with his mom’s ashes, hanging right on his chest.” (A golfruhájába volt öltöztetve, a mellén 24 karátos aranyból készített golflabda, benne az anyja hamvai.)

A kecskefejleves megérkezett. A hölgyek enni kezdtek. Megértettem, hogy a zuhagnál fogják tölteni a napot, és ebéd után kezdődik a bingó. Elindultam bérelt robogóm felé. A jövőben el fogom kerülni a Dunn River vizesését, azt hiszem.

Hartay Csaba

Egy utca melankóliája

Ingatag távolság.
Függőhídként mozog a járda.
Mindkét oldalon szigorú
házfrontok néma áradozása.

Ablak néz rám, közelít.
Az asztalon kiszáradt váza.
Múlhatatlan délutánt játszik
a visszavont mozdulatok háza.

Odabent mives csillár.
Magas ágyak, árnyak.
Ugyanezt láthatják majd,
kik nélkülem visszajárnak.

A kerítésen túl moha terjed.
Fenyők hosszú, pikkelyes combjai.
A horizonton várakozó nap
távoli tűzfalra szeretne omlani.

Akik itt laktak, nem halnak meg.
Otthontalanságom újra átrendezik.
Az utcában minden azt súgja,
hogy megint ilyen múlt következik.

Képtelen nyugtatók

Csak ötig alhatunk.
Jönnek, építkeznek a szomszédban.
Kánikula van, inkább hajnalban zörögnek.
Rázkódik a ház a nyíló kaputól.
Párnánkban géprobaj bolyong.
Hagyd, nem tudsz tenni ellene semmit.
Arra gondolj, hogy eddig csend volt legalább.

Különben is, élj, ne aludj.
Keresd a szombat hajnal előnyeit.
Találd meg a kellemetlenség értékét.
Próbáld meg élvezni a bosszúságot.
És hasonló képtelen nyugtatók.

Jó lenne arra ébredni, hogy mélyen alszunk.
Leülni az ágy szélére, és nézni, ahogy hosszú
percekig csak a saját lélegzetvételünk,
s hasonló képtelen nyugtatók.

Ez a sor

Ez a sor lebegett a gőzben.
Belegabalyodott, kifűztem.
A gőznek voltak paraméterei.
Térfogat, súly, szín és felismerés.

A gőz is látott.
Tiszta voltam és közeli.
Anyagból voltam.
Szilárd és puha egyben.

Anyag vagyok.
Láttam magamról egy fotót.
Cipeltem, letettem a tárgyat.
A háttér gőzölgött.

A múlt földig érő kabát.
Ahogy viselem, összeszedi
a port, a vak emléket a szobában.

Zenénél nagyon

*Mindenki, aki él, többre hivatott.
Aki fent van, csak megjátssza a nagyot.
Aki hízlegnek, azok mind seggfejek.
A földön nem te élsz, csak a többi emberek.*

*Mindenki mást akar valójában.
A patikus dolgozna inkább hajógyárban.
A sztár szívesen lenne hétköznapi.
A felnőttnek jobban esik a bébipapi.*

*Szívesebben pisilnél hányás helyett.
Nyáron még inkább vonz a téli berek.
Télen meg egy kis melegségre vágysz.
Behugyozol, majd mindent összehánysz.*

*Ha külföldön vagy, haza akarsz jutni.
Otthonod nem győződ egyre jobban unni.
Ha meglátsz egy rikácsoló piaci kofát,
magadba nézel és befogod a pofád.*

*Ha itt vagy, átmész inkább oda.
Értelmi szinted nagycsoport óvoda.
Onnan azonnal visszajössz ide.
Szerelmes vagy, de nem tudod, kibe.*

*Zenélnél nagyon, de nem játszol hangszeren.
Ne mondd a kidobónak, majd én megverem.
Kocsmából hazavágyasz, otthonról oda.
Szabadságod csupán egy tágas kaloda.*

*Mindenki, aki él, többre hivatott.
Tükörben látod, milyen szar az alakod.
Akkik hízelegnek, azok mind seggfejek.
Aki meg baszogat, azt feleségül elveszed*

A fáültetés problematikája

A fáültetésnek is megvan a maga idegeskedése.
Hogy nem jó helyre ültettem az egyiket
a feleségem szerint. Pedig már gyökeret eresztett.
Marad ott, ahova tettem. Hullajtja a leveleit

egyébként. A születését egy kisebb halállal kezdi.
Incselkedik. Pimasz fa. Merthogy nem
fogunk kilátni tőle, ezért van rossz helyen.
Majd őt nézzük, összebújva, kedvesem.

Legalább a fa előtt ne. Éreznek, hallanak.
Ne mondj ilyet, hogy nem jó. Túl sok a nem.
Most kezdte, ne törd le a kedvét, az ágát.
Kíásni többé soha, ne sürgesd a halálát.

Igen, bazmeg, bele fog dögölni, ha ide-oda
rángatjuk szegényt. Te sem költöztél naponta
pár napos csecsemőként. Marad ott, ahova tettem.
És bocsi a bazmegért, de kicsit beidegesedtem.

Leragadtunk ennél

Az élet megy tovább.
Nem. Most az egyszer nem megy tovább.
Leállunk. Jön a végtelen tipródás, várakozás.
Megáll az élet, dehogy megy tovább.

Hová menne tovább? Része voltál, nélküled leáll.
Leállnak az autók a pályán. Nem billen semerre.
Egál. Az élet megtorpan, megáll. Állunk a pirosnál.
A szél is vár, a frontok is. Nem törnek be.

Ez az idő marad, éppen nem tavasz.
Nem fakul tovább a színes falragasz.
Hová menne az élet? Elvitted magaddal.
Leragadtunk ennél, egyforma szavakkal.

A szomszéd egy még fénykorában levő ötvenes, mondaná anyám, noha valahogy mégiscsak azt érzi, nincs az rendjén, hogy a felesége tőlem két évvel fiatalabb. Nem tudni, mikortól válnak unalmassá, anyámnak, mondjuk, gondolom, sohasem. Ha hazaér a munkahelyéről, elhúzza a konyhaablak függönyét, és egész álló nap les. Apám csak háromnaponként van itthon, anyám unatkozik, erre gondolkok, miközben nővérem Patinkáját becsukom a szekrénybe. „A család érzékeny a szagokra.”, ezt már a kocsmában mesélem, a szomszédos faluban, ahova előszeretettel átbicajozom, ha megunom az otthoni álló magányt. Bár nem tudok jól szerbül, általában harmicéves szerb pasasokkal beszélgetek, egyik se jóképű, nem ez a lényeg. A háttérben a Rádió Ass szól, monoton techno-zene, törzsvendég vagyok, erre gondolok, állott cigarettaszag van és a zárt térben párolog az alkohol. A legjobban azt szeretik, amikor Szerbiát Magyarországgal hasonlítom össze, és két kimutatás között meghúzom a sörösüveget. Ezért ülnek mellém, közlőre figyelni, hogyan iszom, a beszéd hozzá csak ráadás, az esetrágok esetlen keveredése, a töltelékzavak, az ügyesen elhelyezett angol kifejezések után összenéznek, mosolyognak. „A Radio Ass a legjobb szerbiai zenei adó.”, ilyeneket mondanak, úgy tűnik, szeretik a tíz évvel ezelőtti technót. „Minden az ütemezésen múlik”, válaszolom, és arra gondolok, anyámnak éppen az ütemek hiányoznak az életéből, és nemcsak azért, mert szinte sohasem hallgat zenét.

A nővérem állandóan csak gyalogol, soha nem ül biciklire, a falut se hagyja el, jó ott neki, jó így neki, tulajdonképpen ő egy jó falupolgár. Büszke rá a polgármester, büszke rá apám, anyám, a szomszéd, a szomszéd tőlem két évvel fiatalabb felesége, csak a kocsmában ivó alkoholisták és én nem vagyok rá büszke. Az elhúzott függönyről ő nem tud, nagy sétákat tesz a tóparton, és mindig jól kifáradva tér haza. „Nem csinál semmit, de nem is unatkozik.”, ezt is mesélem a harmincasoknak, „Jóval szebb, mint én.”, ezt még hozzáteszem, és egy korty sör után még annyit, „Tetszene nektek.” Kilenc évvel idősebb a szomszéd feleségétől, és nem emlékszik rá, pedig a csaj váltig hajtja, egy táncsoportba jártak, csak a nővérem későn kezdte és korán feladta. A monoton, 4/4-es ütem alatt eszembe jut Patinka, hogy a lógó, virágos ruhák, a kopott farmerkák és kötött pulóverek között biztosan magányosan érezheti magát, feje belülről halkan döngeti a faajtót. A koppanásokra nem figyel fel a nővérem, pedig már hat is elmúlt, a tóról is hazaért, és bent fekszik az ágyban, az izzadt ruha rátapad a testére, miközben apám három napja még nem telt le, miközben anyám, jól tudom, ha ezt már nem érezné kellően kínosnak, a függöny óvatos takarásában legszívesebben magához nyúlna. A szomszéd zenei ízlése hagy maga után némi kívánnivalót, a techno ütemére simogatom ujjammal a nedves üveget, igazából csak elmélázok, szeretem megérinteni a nyakán, majd a címkén lefolyó vízcseppeket, a szerb nyelvem tökéletesítésén dolgozom, és az otthoni álló magányból elbiciklizve tapasztalatcserét folytatok nem éppen jóképű, nem éppen okos harmincasokkal.

„Te is tetszel nekünk.”, ezt is mondják, összenevetnek, összenevetek én is, megsimogatnák a hosszú, szőke hajamat. A szomszéd felesége is természetes szőke, de a melle, mint két dinnye. Csúnya az arca, anyám se a fejét nézi onnan, a konyhaablak melletti magányából. Ott issza a kávéját, eszi a vacsoráját, már több mint négy órája ott ül, nem mozdul el, pisilni is egy vödörbe pisil. „Nem lehet megközelíteni miatta a konyhát.”, ezt a pincérnek magyarázom, ő szerencsére magyar, rögtön megért, bólogat, „Hogy eszel?”, kérdezi, „Rosszul.”, válaszolom, erre ő megölel, egy könnycseppet morzsolok el a szemem sarkában, „Nehéz az élet.”, bólogatunk, miközben anyám látja, új szögbe helyezi a lábát a tőlem két évvel fiatalabb csaj. „Hogy nem fáradnak ki?”, teszi fel a kérdést önmagának, noha ő a megállás nélküli, függő leleselkedésben már igazán elfáradt, és a nem mert, nem kiélt, titkos vágyától, akárcsak nővérem a komótos, de jó hosszú sétától, átizzadt. Apám, ha hazajön, két napig lesz itthon. Több ütem attól persze nem lesz, de használhatóvá válik a konyha, csak anyám arcán, éppen a jobb szemem alatt, rángatózik majd egy kis ideig. A Rádió Ass halk zenéje mellett, az egyre nedvesedő üvegek között nemcsak a kevésbé tökéletes nyelven elmondott, két ország közötti hasonlóság válik végső, megkérdőjelezhetetlen igazsággá, hanem a családdal ellentétben a szagok elleni, egyre erősödő immunitásom is.

Hernyók

Azzal akartam kezdeni, mert ezt tartja a család a legfontosabbnak, hogy a világ, ami nálunk a falu, mit gondol rólunk. Tízezen élnek itt, korábban csak száz szerb, aztán az évekkel egyre jobban nőtt a számuk, de nemcsak azért, mert ez egy szapora nép. A szomszédunk is például szerb, és a kilencvenes években menekült Horvátországból. Apámnak mutatta a fegyverét, „Ezzel őrizem majd a házam.”, ezt mondta, én a kerítésnél álltam, már rég nem ültetett mellé anyám karfiolt, de még paradicsomot se, és miközben azt a nagy darab, szőrös embert néztem, az jutott eszembe, mégisincs rendjén, hogy többé már nem a szomszéd fiú lakik itt. A szomszéd fiú majdnem a szeretőm lett, aztán évekkel később a menekült szomszéd mindkét fiát elfogadtam volna, aztán a szomszéd elvált és feleségül vett egy tőlem két évvel fiatalabb nőt, a fiai pedig megnősültek és elköltöztek otthonról, a mi szomszédságunkból, nekem pedig csak a szomszéd felesége maradt, az ő kívánása, anyámmal, apámmal egyetemben. A nővérem aszexuális, ő nem kíván senkit, biztos Patinka miatt.

Amikor anyám még karfiolt ültetett a kerítés mellé, ahogy átmásztam a kerítésen a tyúkól mellé játszani a szomszéd fiúval, mindig letapostam a nagy, szétterülő leveleket, melyeket, akármit csinált anyám, a nagy, szőrös hernyók pöttyöstre rágtak. Zsilettel vágtuk félbe, néha négybe a hernyókat ott, a tyúkól mögött, néztük a még mozgó kis darabkákat, nem kellett attól tartani, hogy elfognak, könnyen találtunk másikat. A vastagabb, kövérebb hernyók tovább levecseztek, a sárga, bűdös lébe beletapadtak a szőrszálak, a szomszéd fiú azt mondta, ilyen könnyen roncsolódik szét a test. A menekült szomszédnak saját vállalkozása van, otthon dolgozik, nyáron a kertben is kapál, olyankor aranyszín fürdőgatyában látom, de valahogy nem tud izgalomba hozni, noha szőrös a mellkasa, ami egyébként eléggé érzékenyen érint. A felesége teli van arannyal. Abban mozog otthon is, a trénerka ellenére se veszi le a vastag, sodort láncokat, mintha a kisujjam tekeredne a nyaka köré, még a fürdőszobában is viseli. A kezén meg annyi gyűrű, hogy már ő se tartja számon, engem ez taszít benne a legjobban, meg talán még az arca csúnyasága, de minél tovább nézem, annál otthonosabbá válik, egyre szerethetőbbé. Az utcában szerintem sokan irigyelik, azt mondják, „Fiatal léteére kariert csinált, és még fel se kellett csináltatnia magát”, meg azt, hogy „Aranyban fürösztik.”, ami persze igaz, de mégiscsak egy ötvenes,

szőrös hernyó gyömöszi szinte egész nap. „Pöttyösre rája.”, ezt mondom a nővéremnek, utána jut eszembe, ő is ugyanezt csinálja Patinkával, volt kítől látnia.

A karfiollal régebben sokat foglalkoztam, voltak ilyen diéták, csak karfiolt lehetett enni, szinte más semmit, szóval ettem a karfiolt, főleg levest, de nem tejföllel, mert az is hizlal, ettem és felfújt, ettem és állandóan csak felfújt, akármit csináltam, aztán inkább nem ettem, csak mosogattam a tálban a szétszedett, apró fejeket. „Míntha agyvelőt simogatnál.”, ezzel kellett volna benyitnom a szomszéd feleségéhez, kezemben egy tál vizes karfiol, rajtam a legelőnyösebb ruhám, amiben nem nagy a fenekem, és karcsú a derekam. „Főzzünk karfiollevest.”, csak ennyire futotta, ő meg azt kérdezte, „Hát répát hoztál-e, és patiszont, krumplit?” Anyám perverznek tartja a szomszédot az arany fecske miatt, ezt ki is mondja, átkiabál a kerítésen, de magyarul, hogy a szomszéd mégse értse, „Mutogatunk, mutogatunk?”. Egyszer végignéztem, hogyan kapálja ki a répa közül a tyúkhúrt, apám mondja, ha társaságban szóba kerül, „Nem szorul rá a veteményre, ez a hobbija.” Vállalkozása van, ezt már meséltem, tulajdonképpen zálogháza, ezért fürdik a felesége aranyban, mások aranyában, reggel nyolctól délután négyig dolgoznak, szombatonként tizenkét óráig. „Arany (legjobb árat fizetünk)”, ez áll a hirdetőlápon, amit a Fő utca (Glavna ulica) gesztenyefáira ragasztottak, szerbül és magyarul is, mert a faluban, hiába települtek be a kilencvenes években horvátországi szerb menekültek, még sok a magyar, noha jóval kevesebb, mint kb. a születésem idején volt. A szomszédék számítógépet, laptopot, lcd monitort, plazma tévét, autót, robogót, traktort, házat, lakást és lakossági csekket is zálogba vesznek, noha ez utóbbiról fogalmam sincs, hogy mi lehet, de nincs pófám átmenni és megkérdezni tőlük, attól félek, megromlik a köztünk levő jó viszony. Nyáron az esti órákban kapálja a veteményt, a felesége meg bent krémezi magát a házban, a sok krémtől nem lehet megfogni, lecsúszik a kéz a testéről, gondolom, így ápolja magát a gyömöskölés előtt és utána, anyám azt mondja, ne sajnáljam, „Élvezi ez!”

Egyszer a szomszéd fiú, egyszer én loptam a zseletet, apám ott tartotta a fürdőszoba legalsó polcán, mellette szagos szappan, ezzel szappanozta az arcát. Akkor azt hittem, én is majd kis porcelán tégelyben verem fel, keverem ki a szappanhabot, kenem magamra, majd borotválom le a szőrzetemet, és ha megvágom magam, erős szagú, csípős kölnivizet locsolok majd rá. A szomszéd fiú, ezt a Facebooknak köszönhetően tudom, már Szlovéniában él, pontosabban Ljubljánában, ahol kocsikát szerel. Kenőcsözik ő is, csúszik a keze a sok olajtól, amit csak megfelelő mosószerrel tud lemosni. Nem szőrös a mellkasa, azt látom néhány 2010-es fotó alapján, az albumon azt írja, „2010. augusztus 2-12., Makarska.” A barátnöje, egy slovenka, profilképén zöld, sárga pöttyös, csupasz hernyó mászik az agyonminkelt szeme felett, összeköti a két szemöldököt, én meg arra gondolok, vajon a szomszéd fiú emlékszik-e még a tyúkólra, rám, anyám karfioljára. A faluban azt beszélik, a menekült szomszédoméék nyújtják a legjobb feltételeket, rögtön a helyszínen fizetnek, készpénz kölcsönt is adnak. „Garancia van és diszkréció.”, ezt a szomszéd felesége mondja, rám nevet, a derekam után a fenekemet is jól megnézni, még szerencse, hogy az előnyös ruhámat vettem fel. A kezemben egy tál vizes karfiol, mintha agyvelők lebegnének egy zománcos tartályban, a szomszéd arany fecskéjén megcsillan a fény, a faluban, akárcsak a régi tyúktól tövében, könnyen roncsolódik a test.

Nagy Gábor Sherlock Holmes

A sherlock holmesban el tudnálak képzelni velem szemben az asztalnál csúfondáros mosollyal hogy ez az újlipótvárosi kocsmá előkelően pubnak nevezi magát kérdeznéd hol van együgyű barátunk watson az meg végképp felvillanyozna hogy a pultos lány az elte orosz szakán végzett s a pult alatt ulickáját olvas suttyomban hiszen te is nyelvekben élsz átúszva egyikből a másikba magyar angol román állandósult szókapcsolatok kergetőznek a fejedben úgy gubbasztasz a székben velem szemben akár az ideiglenesség megszállottja ugrásra készen s mégis örök női odaadással ez a kettősség tesz olyan valószínűtlenné de a kezed a kezéd valószínűsőbb a falra skiccelt holmes-portrénál a kezéd ahogy gondolatban tenyerembe veszem s íriszedem megvillan újra az a pajkosság amellyel felderíted s a magad hasznára fordítod a másik testében szunnyadó energiát és én megbabonázva hallgatok mint akit még a bűn elkövetése előtt tetten értek.

Snaps Bár

Társam az egyedüllét
jól elvagyunk iszunk sört vagy mást
rá is gyűjtünk időnként
nem hagyjuk cserben egymást

tükörterem magánya
megsokszorozza lételemet
így lesz a lét hiánya
fáklyásmenet

rőzse hajad is lángra lobban
mosolyodba rejtéd magad
kucorogsz a sarokban
maradj

maradj míg a parázs
cigarettaimon ki nem alszik
a százszor tört varázs
hétköznapivá foszlik

vakon néznek a tükrök
magányomat kigombolom
az asztallapra nehezékeknek
lekoppant homlokom

Metronóm

első emeleti ablakom mögött
árnyak pulzálnak jár a Saint-Saëns-
metronóm nevetni tudnék
nevezhetnékem mi oktan
zongorával versengő szeánsz
hang-együttlét színek vetkőző-tánca
forgat lehunyt szemű ablakom mögött

odalent a város féléber kutya
morran-hörög fészkelődve
ki szolgálja ki a gazda
mosakszik fényreklám-nyelvvel
fényesíti a szőrét nyakörvén
elmosódott az írás szabadon
hízeleg lábaimnál vagy acsarogva
úz kültelki bugyrokba

vagy csak: én volnék a város is
beivódott bőrömbé az isten
dohány-szagú lehelete
be a farizeusok naftalin-szava
nem ijeszt a káosz
idegeim nagykörútján
vagyok hát otthonos enmagamban
ki az ideiglenességgel határos
átszüremlik pórúsaimon
foszlányokra szaggatva
az olajosan nedves zene
felborult zongoraszék előtt
elszabadult örült zongora
billentyűkként pattannak szét
bordáim inaim sístergő húrokként
szakadnak és Saint-Saëns a koponyámban
dübörög veszettül míg meg nem kegyelmez
s árnyakra bont köddé lélegez
az ablakom mögött derengő
mosdatlan arcú hajnal

Café Vis Major

Minden nap névtelen nap,
nem változik, csupán a kocsmacégér.
Minden nap önfeladt *sebajda*:
a szánom-bánom nemtörődomségért
büntet a bomló ugyanaz.

Nap mint nap folyton *vis maior*ban,
próbálom bennem újraszöni
a múlttalanodott jövőt.
Mért lesz akárhollá a hol van,
hogy veszti humorát a délelött.

Minden nap névtelen nap,
és meztelen. Előreláthatatlan
baleset életem, s te körbejártad,
katasztrófa-turista, romjait.
S nem esett le az állad,

hogy az útvesztő törmelékből
nem vezet ki retúrjegy.
Minden törődés arra
tanít: szeressek, tűrjek,
legyek romjaimban is, ami voltál.

Hogy voltál, éppolyan valószínűtlen,
mint számomra-nem-létezésed.
Nem lehettem hozzád se hűtlen,
se végsőkig ragaszkodó –
de minden nap: újrakeresztelésed.

Jász Attila

tarkovszkivágások vi.

(NOSZTALGIA, 1983)

„Egy férfi a világ végét várván családjával együtt bezárkózik a saját házába (felesége van és két gyereke: egy fia meg egy lánya). Még egy fiuk születik. A férfi nagyon vallásos. Csaknem negyven évet töltenek bezártságban. Végül a rendőrség és a mentők viszik el őket, miután valamilyen módon tudomást szereztek létezésükről. Szörnyű állapotban találják őket. Az idősebbik fiú azzal vádolja az apját, hogy bűnt követett el, amikor oly sok éven át eltitkolta előle, milyen is az igazi élet. Amikor elviszik őket, a kicsi fiú körbenéz és megkérdezi: - Papa, ez a világ vége?” (Tarkovszkij-napló)

ház

a szobában esik az eső.
nem nyomasztóan, csupán,
hogy tócsák legyenek,
melyekbe léphetsz. az eszté-
tikusan omló vakolatok között

nem nézel tükreibe. állandó
díszlet. csak ennyi marad
a filmből. esik az eső
metaforikus tartalom nélkül
a házban.

alkonyat

ködben a fák.
közöttük ház bújjik.
különböző életkorok,
nő, asszony, lány. gyerek
vagy közöttük. apád

öreg és lompos farkaskutya.
a szabadságot a közelben
legelésző fehér ló játssza.
félíg lombos fák és köd asszisz-
tálnak a fojtogató alkonyathoz.

ablak

behajtott spaletta.
belső falra néző ablak.
eső zuhog álmodban.
a farkaskutya előjön,
lábadhoz kuporodik.

szekrény

ki lakik a szekrényben?
miért nem nyitod ki,
nézed meg végre.
miért

jobb bezárva tartani a titkot,
csupán a tükör rozsdá-
foltjait bámulni? arcodban
arcokat az ajtaján.

ajtó

elhagyott, romos ház
ajtaja. nyikorogva nyílik
a gyerekkor tájaira.

gyertya

folyton elalszik a gyertya
félút után. újra kell kezdeni
látszólag értelmetlen
dolgokat. átmenni a vízen.
vagy legalább a leengedett

medence iszapos falai között.
anélkül, hogy elaludna
a gyertya. átjutsz végre. de
szívedben alszik már a cigaretta
parazsa. a világ.

templom

a tócsa nyitott templom-
rom. egyszerűen
csak lépj be-
le.

nosztalgia

nem nézel sehová. hátradőlsz
a székben, figyelsz. évszakok
váltakoznak benned, színek
a természetben. nem vagy
nyugtalan, megszoktad már

az itteni életet. mégis. nedves
föld illata orrodban. esőáztatta
orosz mező. szárazságtól
szikkadt rét. ez lenne a híres
szláv nosztalgia?

otthon

az otthon fényképei fekete-fehérek.
az emlékezés szürkésbarna oldószer.
néha előhívod a múltat. összerosódnak,
elroncsolódnak az alakok a fotón.

terasz

elfújod a nosztalgikusan égő
gyertyát. a teraszon egy nő
háta látszik. haját simogatja
és az előtte heverő könyvet
lapozgatja a szél. lapozgatja

a szél. két egymásnak fordított
üres szék. ez lenne az élet? ennyire
patetikusan? a szobából figyeled,
ahogy alkonyodik. eső kopogtat
vakon a műanyag székeken.

ablaküveg

madár koppan az ablaküvegen.
újra és újra nekirepül.
nem érti. nem is adja föl.
próbálkozik.

falnyílás

a falnyílásban hosszú kabát lóg
álmodban. mint egy jelenetben.
látod magad, ahogy felébredsz.
kitámolyogsz a romos szobából.
a falnyílásban hosszú kabát.
mit jelenthet? nem érted.

látomás

a templom közepén fa nő.
mögötte emlékdíszlet a parasztház.
a középkori templomrom közepén
magányos, csenevész fácska.
az otthon utolsó lehetősége.

jelenet

árnyék pihen mozdulatlanul a falon.
vagy csak gyerekkori emlékeket
idézve ömlik hosszan az eső.
vagy a hó. lassan.

szállingózva.
koncentrálja a figyelmet a részletekre.
leesőben egy vízzel teli pohár. vagy.
valami ilyesmi. árnyék araszol a falon.

álom

tavasról, esőről, tócsákról
álmodsz. kutyával sétálsz
egy moszkvai parkban. többé
nem tudsz gyerekként gondolni
önmagadra.

haza

eső cseperészik. megint. minden
nedves. fűszál, levél, ágak.
a természet, akár egy ikon
könnyezik. haza szeretnél
telefonálni. éjjel kettőkor.

mikrofon

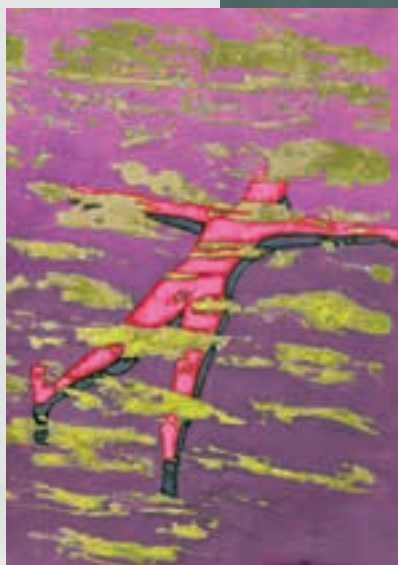
felébredsz. lépteget hallasz az olasz-
országi kölcsönlakásban hajnali négykor.
autó indul halkán a ház előtt. távolodó
motorhang. mint egy rossz filmben.
reggel még mikrofont is kellene találnod
a telefonban?

éjszaka

égő erdő. hűvös éjszaka.
félhomályos szoba képe.
lassan el fog állni az eső is.
tócsákban égő ablakok.

Bajtai András Távolodóban

A nevető fej
kiűzött bennünket
a fény tetovált épületéből,
hogy a pusztában kóborolva
üldözzük szerelmünk totemállatait,
amíg a bőkezű sötét
vissza nem fogadja őket
pogány tartományába.
Indulásunk előtt
fekete zene szólt
a bozótossal benőtt szív mélyén,
ütemeitől feltorlódott
a levegő az ég alagútjaiban,
eldőltek a fák,

és a hirtelen támadt, fullasztó jelenésben
kiszakadtak az erkélyek
kettős magányunk tornyából,
majd leomlottak emlékeink kifosztott emeletei.
Újszülött fenevad
járta a fájdalom tájait,
a vér ízétől kibomlottak arcán
a por szűrős virágai.
Felénk tartott.
Megremegtek
kitartott vágyaink
falevél-tenyerei,
de a hideg nem kényszerítette
hallgatásra a babonás erdőket,
amelyek mélyén
már készülődött a téboly.
Aztán a tenger megnyitotta kapuit,
és a tágas lassúság előntötte a termeket,
de mire megértettük,
hogy ez a földmélyi dobogás nem halkulhat el,
a sárból kikapart korona
visszakerült a helyére.
Éjszaka, közös gyermekünk.
Egy reggel újra felragyogtak
és összekoccantak
a gyerekkor mosatlan tányérjai,
de elsötétülő vénáinkban
már ott bujkált a félelem,
hogy a becsukott ajtók mögött
örökre elveszünk,
hiába vigyáz ránk,
aki ismeri a melankóliát.
Tükör, te vezess,
igazmondó.
Tekintetünk távolodóban
úgy függött az égen,
ahogyan összekaszabolt, vizes lepedők
kapaszkodnak a szélbe,
és a még meleg hullámokban
kiejtettük kezünkéből
a könnyörület nehéz kosarát.
Már tudtuk,
mint leszúrt állatok
kiterítve az avarban,
hogy az utolsókat rúgjuk mi is,
mégsem néztünk egymásra,
amikor alommeleg-tekintetünk
feloldódott a ködben,
és elvéreztünk
a közös sötét takarója alatt.

Közöttünk

Közöttünk két utca és öt évszak
gyermektelen játszótereivel és kitelepített örömeivel,
a magány tüskés mozgólépcsőivel,
a föld összetartásával és a levegő széthúzásával,
tört szárnyú angyalaid vigasztalhatatlanságukkal,
a kihalt házak kulcsra zárt szobáikkal és egymáshoz csapott falaival,
a vágyakozás száműzött színeivel,
szeptember egyetlen pofonjának kísértetével,
gazdagságától megfosztott birodalmunk minden szégyenével és gyászával,
a szél megaláztatásával, a táj soványságával,
valaha volt csókjaink megcsonkított kápolnáikkal,
a boldogság elkésett ünnepeivel, emlékének tágasságával,
utolsó szeretkezésünk magára hagyott mauzóleumával,
a várakozás a nappalok köreivel és az éjszakák négyszögeivel,
a hó féltékeny katedrálisaival és az eső bilincseivel,
halottak napja felesleges élesztgetésével,
a tehetetlenség karneváljával,
összes elindulásával és meg nem érkezésével,
közöttünk a közös szív még mindig hallható, megnyugtató dobogásával.

Pavane

Aludni szerettem volna csak.
Szár az horgonyokkal lekaparni
a szemgödrök alján lerakódott rozsdát,
hegyes szív-kalapáccsokkal
lebontani az álomtalanság mérgező torlaszait,
melyek útját állták
a nyugalom bőkezű forrásainak,
és hidegben felnevelt kaszákkal kibogozni
az idegszálak felgyújtott báláit -
aludni szerettem volna csak.
De nem találtalak sehol.
Pedig kerestelek a vér elárvult köreiben
és a remények állatkertjében,
bejártam a beszéd szétszakadt szájú sikátorait,
aztán a hallgatás tükörtelen termeit,
vándoroltam hiányod kő-mosolyú medrében
és az emlékek összehajtogatott zsákutcaiban,
végül idegen testek és szagok hasadékaiba
űzött a vágyak forgó tengelye -
de nem találtalak sehol.
Tudd meg, én őrizlek azóta is.
Torkomat szorítja az öklömnyi, közös múlt,
de nem hagyom, hogy bántásák,
csomós szempilláival az éjszaka
hiába szurkálta össze szigorú gyöngyeit,

hiába szorította szikrázó markába
és táncoltatta meg őket a felejtés
páratlanságra ítélt alakzatunk mezején,
ami nem kapott tőlünk borogatást -
tudd meg, én őrizlek azóta is.
Pedig a hangom már nem ér el hozzád.
Erőszakos hiány a te lakásod,
ahová mégis visszavágyom,
lakatlan virág nyílik a fogak börtönében,
mióta a féltés és kétségbeesés hídjain
leszakadóban szaladtam át,
és borzongás támasztja alá a szakadék talapzatát,
ahová utána behúzódtam,
ahonnan téged hívlak most,
pedig a hangom már nem ér el hozzád.

Évszakok

*"Nem akarok más örömet, ha nyár
lesz újra majd, a tavaly nyárinál."*
Francis Jammes

Mert azt kívántad, elengedtelek.
A hideg szobába nehéz nagykabátban,
betegesen érkezett utánad a mámor,
erőtlen testéről megfélemedezett a fény,
lemondott a sötét, tébolyult szemével
mégis addig hajszolt az éjszakában,
amíg tüitől kifakadtak arcomon
a hiányod horgaitól gyulladt csomók.
Az emlékek barlangjába szorulva
figyeltem, ahogyan feltorlódtak az ősz
elkékiült falai, és megfélemedeztek róla,
hogy látták az örömet a magasban,
felakasztva, majd, akár a lepedők sírás
után, halkán rámomoltak. Végül eljött
a tél, könyörület, temetni törmelékével,
tanítani szigorú, fehér tenyerével.
Azt hihetnéd, régen elfelejtettelek.
De mert a kilincsek elpusztíthatatlanok,
egyetlen, titkon őrzött nyarunk ajtaját
éjszakánként a tudtod nélkül kitéárom,
és elheverek forró takaróin, amelyekre
nem vigyáztunk, mégis érintetlenek;
viharaink nem tépázták, de kudarcunk
hordái sem égették fel őket elvonalóban.
Ilyenkor tudom, hogy összetört kezeink,
amelyek most valahol messze kóborolnak
a szerelem gyökereitől szorongattatva,

megtalálják még egymást a boldogság
törékeny tornyában, megtalálják egymást,
ha a félelem szúrós lépcsőit leborulnak,
és a bennem élő idegen a ködbe mártja,
majd visszaveszi kicsorbult késeit.

Utolsó elégia

Még nem is sejtet, de most elpusztítalak.
Arcomat már hiába csapkodják
a nyár összeszurkált vitorlái,
hiába szaggatja a hőség izzó szögesdrótjával
a sötétség felvert fehérjét,
és hiányod tetőző dagálya hiába szorítja
a plafonhoz toporzékoló bútoraimat,
ma megöllek végre.

Éjszaka van, utoljára-éjszaka,
a melankólia fekete napja ég,
de mire megvirrad, a hattyúk nyakukat törik,
az angyalok szárnyukat szegik,
és a bárány véres gerincét is szögre akasztják
az örökös villanyoltás csarnokában,
ahová most visszatérek veled,
elfordult, tündöklő önzésem, én tévedésem.

Mert összehajtogattad és becsomagoltad
lakhatatlannak hitt városunkat,
aztán a pusztulásnak ajándékoztad,
pedig éltek még akkor benne emberek,
és benne éltünk mi is, te mégis megtagadtad,
rájuk gyűjtöttad lakásaikat,
miközben boldogságunk a falakat kaparta,
és a fekete tűz körül táncoltak árnyaink.

Kevésnek hittél, mégis én vagyok a több,
az enyém ez a kiábrándultságtól lüktető diadal,
mert most igazlak le csak igazán,
egyetlen mozdulattal döntöm le emlékművedet,
te pedig miért is félnél, hiszen lesz,
aki ajtót nyit, de beenged-e, mert lesz kéz,
ami hozzád ér, de téged simogat-e,
és lesz hang, ami neked szól, de érted-e a nyelvét?

Semmi sem voltál,
én teremtettelek.
Semmi sem vagy,
megöltelek.

Nyolc évszak

- Reggel rendben beértetek az oviba a nagypapával? – kérdezte kislányától.
- Igen, nem volt baj, anyu, csak kicsit sírtam.
- Sírtál? Miért? – kérdezte az anya csodálkozva.
- Nem is láttad a kertben? Elolvadt a hóember.

A mondat vége veszélyesen kifakult. Talán nem kellene erőltetni – gondolta az anya. Egyfelől. Másfelől azonban megkérdezte:

- És mit szólt a nagypapa?
- Ő is sírt, jobban nálam.

xxx

Jóléte éretten csillogott az anyag tékozló bőségétől, helyre volt szüksége. Forró volt a nyári reggel, de nem nézhette tovább gazdagsága lomjait, nekiült, hogy szekrénye mélyéből kivesse azt, ami egykor kedves volt. Amint unottan hajigálta a kidobandók kupacába a régi füzeteket, az egyik kinyílt a Hölder-egyenlőtlenségénél. Lassan beúszott neki a fél évszázaddal korábbi nyári reggel a hegyen, amint vizsgájára készülve a Hölder-egyenlőtlenség levezetését gusztálta ínyencként – lehet szebb ennél? Csodáljuk, ha egy egész tudományágat tornyoztak rá (igaz, elég rondát)? És ahogy a Hölder-egyenlőtlenség ugyanaz, nem maradtam én is ugyanaz? – gondolta.

xxx

Háza hengerded és körpanorámás volt a szűk erdei tisztáson. Gondot fordított rá, hogy a felső szintet egyrétű, vastag üveg fussa körbe. Egy vagon volt, mint ahogy a szigetelés is, amint erdei házakhoz illik. És a heti egyszeri élelemszállítás sem volt olcsó mulatság, a bekábelezés sem, egyáltalán: az egész letelezése igen költséges volt.

Egy pompásan csapágyazott fogorvosi székben üldögélt, melyet kéz alatt szervált valahonnan, és kényelmesen hátradőlve forgolódott, miközben a messzi, sárgászöröslő tájakat nézte. A milliókat érő hangszórókból nem szólt finom menüett – csak ritkán élt vissza a zene hatalmával, megtanulta szeretni a síri csendet. Az egyik közeli ecetfán három mátyásmadarat vett észre. Kisietett a hűvösbe, macskaléptekkel odaosont, de a madarak felfigyeltek és lomhán odébb billentek. – Mindegy, meg lesztek guglizva a neten. Legalább nem költöztök a tetőtérbe, mint tavaly azok a gyöngybaglyok – gondolta. Remete volt, de nem gyűltek köré az állatok.

xxx

Már egészen távolról pislákoló fényű menedékházban rözseparázson sülő krumpli illata boldogságú látvány a huszonötös a falinaptáromon. A lányom karikázta be a számot pirossal, „nehogy elfelejtsd, mikor jövök”, sancta simplicissima, elfelejteni ezt? Azóta is Beethoven csapnivaló op.25-ös szerenádját dudorászom. Már harmadnapja vadul pustol a hó, de én csak röhögök ezen Kérő utcai pikoszteradiánomból (azt írja a Wikipédia, hogy ekkora a térszöge egy kicsiny lakásnak a földfelszínen). Az ajtófélfára fagyöngykoszorút szögeztem, hogy lássa, elolvastam az Aranyágot, amit tőle kaptam, ezt a nagyobb szeretettel és fantáziával, mint igaz tudással megírt, oldalszázak sivatagján a fagyöngy körül repdeső művet. „Ez meg?” – kérdi majd meglepetten, de talán beugrik neki, hogy interneten rendeltem.

Jaj, ne, megszólal a telefon, szerencsére privát hívó. – Sisakos Helga, Sisakos Helga, mi? Egyelőre csak a kódodat és a sisakos kurva anyád nevét közölték, te pribék, de én kitaláltam, hogy te vagy az,

na, boldog karácsony! – csapja le a kagylót az a szemét. A lassan kúszó leleplezősdi már a küszöbömnél tart. Franca ezzel a Tihanyival! A pofájába gyömöszölt taknyos zsebkendővel is ráismerek ezer közül. Letépek azt a szart az ajtófélfáról, kivágom a picsába. Már biztos, hogy nem jön a lányom.

xxx

- Egymást nem metsző körökkel nyilvánvalóan nem lehet kitölteni egy síkot, de a teret igen! – gondolta az ágyán ülve. Szerette a hely, San Pedro de Cacocum derűs, bár kissé kietlen nyugalmát. Megigazgatta feneke alatt a takarót. – És ha a tér megvan, akkor szabad a pálya a magasabb dimenziók fele, hiszen felszeleteljük őket háromdimenziós terekre. E ponton rögtön fülig is vörösödött, mint mindig, amikor agya renyhülésének tudta be trivialisások precízkedő, időrabló végiggondolását. Fejében lassanként összeállt a „Körök geometriája – másképpen” című könyv anyaga; ha becslése nem csalt, a kétszázhuszadik A4-es lap alján járt, ábrákkal, lábjegyzetekkel, elején hagyott üres oldallal, köszönetnyilvánítással, tartalomjegyzékkel együtt. A szöszedet – az lesz a csuda jó móka! Embert próbáló. Végigpergetni, melyik oldalakon beszél hatványvonalak normáltranszverzálisáról!

Amennyire a nyíló ajtón át a dohos pincefolyosóról előgomolygó félhomály és a már a régi kihallgatások alatt erősen megromlott látása engedte, uniformis körvonalait fedezte fel a belépő férfin. Behunyta szemét, mert tudta, hogy a látogatók olykor a szemközi falhoz lépnek, és a kezükben tartott hosszú, kampós bottal résnyire kitarják a nyitott kisablak előtt a zsalugátért. Ha a fényugár a szemébe talál, percekre megbénul a fájdalomtól.

Az ör távozott. Cellatársa megszólalt: – hallotta, professzor? Megszólalt a cartacuba. Tavaszodik!
- Ne zavarjon! – dohogott a professzor.

xxx

Minden június végső kvintesszenciája, a derű kiindulópontja az Eper utcai megálló. (Maga az utca kissé arrébb esik, nem is törődünk vele a továbbiakban.) Ott állunk a hármasponton, hátunk mögött a ma már kissé unalomba fúló Sasad (felülről az is szép!), előttünk indul Magasút és Farkasvölgy határútja, az Edvi Illés út, és rajta! Jobbra a farkasvölgyi vízmosságok, járhatatlan szeméthegebe torkoll feljebb az összes, balra a lélegzetelállító Ördögörom, kaptatunk a nyáron is sötétszürke, mégis mesebeli úton, nem csábít el bennünket a Tearóza út jobbra felfelé, egy kis kapaszkodás árán máris ott vagyunk az Adorján út, Nősirom utca, Törpe utca, Magasúti lejtő és a mi utunk csillebérci csomópontjában – megtehetnénk, hogy két karunkat kitarva, nemünk emléke nélkül, nicht mehr Tristan, nicht mehr Isolde lerohanunk az Irhás árokra a meredek Adorján úton, de mi mégis a kis erdőbe fordulunk, mely balról kerüli meg az Ördögöromot, és a régi, elhomályosult boldogság zöld alagútján végigfutunk, míg kieriünk a paloták sugárzó világába, már rá sem merjük emelni a szemünket jobbról a szívet tépő utcanévtáblára, hiszen tudjuk, tudjuk anélkül is, hogy elérhetetlen álmunkat értük el mégis, Futrinka utca, majd lejjebb az álomrontó kis lidércről gonoszul elnevezett utcán, szépségek közt, Zarathustra azúr magányában visszaérkezünk a hármaspontoz – komolyan, egyszer végig kellene járni, amíg lehet.

xxx

Cserepes szájjal, égő torokkal ébredt, ha ugyan ez jó szó, miután verejtékben forogta végig a se hideg, se meleg éjszakát. Bő kéthavi legkínzóbb semmi után végre újból Vele, Mellette és Érte! Csendben kapkodta fel ruháit, nem akarta felébreszteni a ziháló, nagy testű, dohányszagú asszonyt. Reggeli nélkül hajtotta ki a lakásból a lelket feketítő szerelem. Szaladjon? Semmiképp... Fegyelmeznie kell magát. Eljövendő nyugdíjas korára gondolt. Bambusz nádás tó partján... Szabad lesz-e? Vágyaktól megszabadult? Vagy görcsösen kapaszkodik majd a szalvétagyűjteményébe? Nincs feloldás, csak a legvégén? Vagy ez az előadás sem érte meg a gyertyát, ahogy a régiek rebegették utolsóknak szánt kiszámított szavukkal? Átvágott a kis parkon, bizakodóan keresztet vetett a kicsiny kápolnánál, visszapillantott a lenti városra, talán a hatalmas panoráma

megnyugtatja – de hát szándékosan megnyugodni éppúgy nem lehet, mint felizgulni, gondolta zilátn. Az arcát megpróbálhatja igazgatni valamelyest, mely a lelke homályos tükre ugyan, de mégiscsak kívüli van – a belsőre nincs hatalma. Belépett a kapun, szeme mohón fürkészte a tömeget. Elsápadt, mikor megpillantotta őt. Végre. – Szia, Velencei – szólt szárazon, miközben kiszámított öt centiméterre elnézett osztálytársa füle mellett.

xxx

Átlósan kell feküdni a függőágyon, mert másképp ívbe torzul a teste, másnap moccanni sem tud; azonkívül pokrócba kell csavarnia magát, hiszen az éjszakai hideg a hálóban alulról is támad – ezeket az apró fogásokat még Attenborough könyveiből leste el. Szétmázolta a mullafa csípős szagú termését a sátorrúdon, ez tartja távol a kisebb vérszívókat; a nagyobbak, az ujjnyi vastag férgek a függőágyat tartó villás ágakra kent olivaolajon csúsznak el. És bár minden éjszakai előkészületet aprólékos pontossággal vitt végig, ami rendszerint egy amúgy is tikkasztó munkanap álmodozó lezárása, mégsem tudott elaludni. Családja a Föld túloldalán a fényt díszíti. Már azt sem tudják, milyen az arca. Sorra jöttek elő ifjúsága lezártlan gaztettei: könyvtárba vissza nem vitt könyvek, szándékosan égve hagyott villany, csupa károkozás, ami már jóvátehetetlen. Ugyanolyan parazitája ő a társadalomnak, mint az embertesteknek azok a kis nyüvei, melyek lelkipurdalás nélkül szunyókálnak gyűjteménye spirituszos üvegeiben. Legalább ebben sikerült tartania a tervet. Ha egy kis szerencséje van, végre életre kap a sercegőöszők-tenyészete Mumbelében, akit viszonylag olcsón, néhány konzervért vásárolt a szomszédos törzstől – és ha Mumbelének is van egy kis szerencséje, hamar véget ér a szenvedése.

Lassan álom jött a szemére.

A gyöngy és a disznó – I.

A jégszekrény sivatagjának szélénél állt D. és azt kérdezte:

- Gyöngyi, nem láttad azt a két tojást, amit tegnap vettem?
- Kellett a pakolásához.

D. visszaült a székre, bele-beletúrt az ingyenes újságokba, aztán amikor a konyhaasztalon heverő pénztárcája felé indult, csengőszó hasított a lábszagú csendbe.

- Igen, jó helyen jár – mondta D. – Mennyibe fog kerülni?

- Ötezer – mondta kurtán a küldönc. D. az asztra helyezte a papundeklidobozt. Gyöngyi a háta mögül pillogott befele.

- Torta? Tortát rendeltél? – kérdezte indignálva. – De hát csak decemberben van a születésnapom...

- Az enyém viszont ma van. A nyár első napja – mondta D.
- És mi az az L betű alakú gyertya? Ötven éves vagy?
- Igen – felelte D. Evőkanállal nyúlt be a dobozba. – Kérsz?
- Majd később, ne disznólkodd össze az egészet!

Néhány falat után D. az ablakhoz húzódott és varni kezdett. Lent a telep kapuját vadul cibálta a szél, és ugyanazzal a mozdulattal a fehér virágok súlyos kloroformszagát toltá be az ablakrésen.

- Ha két óriás most beállítana az örök ifjúság istennőjével, aki aranyalmát tartana kezében, valagba rúgnám mind a hármat – gondolta D., meghalt, a szél végül kitépte a lenti kaput (galambok ünnepélyes távozása tisztelte meg a deszkák ernyedt széthullását). Még erősebb virágszag dőlt be az ablakon. D. testét a nagy hirtelen beállt rigor mortis egybeolvasztotta a varrógéppel, forradalmi, ökölbe szorított jobbja szinte alkatrészként nyúlt ki. A nagy csendre és az illatra Gyöngyi is az ablakhoz lépett.

- A francba – mondta, ennél durvábban.

A gyöngy és a disznó – II.

- Akkor megkérhetném, kedves Irén, hogy adja elő negyedszer is a verzióját? – kérdezte tünődve a felügyelő egy terítőbojtot fricskázva.

- Gyöngyi vagyok – köhécselt az özvegy.

- Bocsásson meg, Gyöngyi. Gyöngyvér. Gyöngy-vér.

A felügyelő előre-hátra billegett a széken.

- Néhai férjem nyöszörgésére bementem hozzá. Kitámogatva őt az ágyából leültettem ebbe a fotó-j-be – mutatott rá talán kicsit túl sebesen az egyikre –, kihívtam a mentőket, de már későn érkeztek.

- Tehát az ágyából...

- Nem akarom magukat megzavarni, főnök – mondta az őrmester, aki nyestecsetjével az ablakpárkányról gyűjtött mintákat egy kémcsőbe. Nyitott oldaltáskájában üvegcsék csillogtak. – Olyan erős ez a kloroformszag, hogy mindjárt elzsírosodunk belülről.

- Mit szólna hozzá, Gyöngyvér, ha megnéznénk a férje hálószobáját? Mennyire ismerte az elhunyt talpát?

- A talpát?... Kevésé...

- Áramütésre utaló lyukat fényképeztünk le rajta. Voltaképpen ez volt az egyik jel, ami miatt a mentőszolgálat értesített bennünket. Domahidi, magánál van az a fénykép?

- Azt hiszem, benn hagytuk az őrsön, főnök... – motoszkált táskájában a vörösödő fülű őrmester.

De a végén előhúzott egy fényképet. – Ráismer, asszonyom?

- Nem is tudom. Nem esküdnék meg rá...

- Domahidi, tegye vissza azt a képet. Indulhatunk?

- Természetesen. Erre tessék.

Benyitottak egy kisebb, udvari szobába.

- Ez lenne az? – kérdezte a felügyelő.

- Ez.

- Kedves Gyöngyvér, megkérem, hogy bizonyos papírmunkák elvégzéséig maradjon a városban.

Gyöngyi felájtultan rogyott egy sámlira. Néhai férje szobában nem volt ágy, csak egy rattánszőnyeg, rajta kispárnával.

A gyöngy és a disznó – III.

Nyikorogva tárult a nehezen nyíló ajtó. A gyűjtőfogház cellájában hatan üldögéltek. Gyöngyiért jött a tiszt a börtönőrrel. A véget nem érő kihallgatás-sorozat folytatódott. A szűk vallatósobában egy fénymásolt lapot nyomtak Gyöngyi kezébe.

- Meg tudja ezt magyarázni? A férje, mármint a volt férje írása.

A papíron ez állt:

Xi Huang, a dúsgazdag kínai herceg uradalma kicsiny, kopár völgykatlan volt, hatalmas, csipkés hegyekkel övezve. Az öregedő herceg úgy döntött, nagy pénzén erdőt ültet az Arany folyó partja köré. A hegyeken túlról hívott messze földön híres kertészeket, erdészeket. – A pénz nem számít – mondta. – Az erdő óriási legyen. Termékeny, értékes csemetékkel jöjjetek.

A mesterek egy álló esztendeig, ősi titkok alapján, az istenekhez fohászokat mormolva dolgoztak, szekereik körül szolgák miriádja nyüzsgött. Végül, mikor a mű elkészült, a herceg alaposan kifaggatta őket. Elmondták neki, hogy a most még kicsiny fák tíz év alatt szöknek szárba, erdőöröknek kell rendszeresen gyomlálni és tisztogatni addig, és aztán ott áll majd az erdő teljes pompájában. A herceg busásan megfizette fáradaimaikat, majd csodadoktort fogadott, hogy megérje a tíz évet. És eljött a nagy nap. A herceg kíséretével ellátogatott az erdőbe. Mélységes, túlvilági csend vette körül őket. Ez eleinte

megnyugtatta Xi Huangot, aztán idegesen forgatta a fejét. – Hol vannak az erdei madarak? – kérdezte. – Hívjátok vissza az erdő mesterét.

Az erdő mestere hajlongott és mosolygott. – Meg fogják maguknak találni az erdőt, nagyuram. Még tíz esztendő, és egymás sarkát fogják taposni.

Azzal hazament. Xi Huang megduplázta az orvosnak adott fizetést, és azon túl tíz éven át minden újholdkor kiment az erdőbe a madarakat várni. Ősereg aggastyán volt. Egy este érezte, utoljára látja az erdőt. Tizenöt év is eltelt azóta, hogy először nézte meg az erdőt, ám egyetlen madár nem sok, annyi nem költözött oda. Csüggedten, botjaira támaszkodva, egyedül botorkált vissza a folyópartra a hercegi bárkához. Egy kis fakunyhóból csípős, fűszeres illatú füst kanyargott. A nyitott ajtón át egy kis tűzhely előtt kuporgó asszonykára lett figyelmes. – Te mit csinálsz itt? – kérdezte zihálva. – Áldozatot mutatok be az isteneknek, hogy férjem hazatérjen a csatából – felelte az asszony.

-Nem – felelte Gyöngyi.

A gyöngy és a disznó – IV.

Halkan nyílt a cellaajtó. Nemrég megolajozhatták. Az őrmester a kezével intett Gyöngyinek. Kapott egy pokrócot a vállaira, taxiba ültették.

- Szia, Solti – szólt oda Gyöngyi a hátsó ülésről. Ifjúkori szerelmem volt.

- Szia! Hazafelé? – kérdeztem.

- Nem, a Mindszenty József bíboros térre.

Fent a magasokban, a házak nélküli, mesterséges terecske sarkában tenyérnyi pázsit barnállott az évszaknak megfelelően. Gyöngyi a pokróc egyik felét odaterítette, a maradék még mindig elég hosszú volt vállai betakarásához. Onnan nézte Dél-Buda fényeit, kávéltan, szabadságtól mégis szárnyaló lélekkel. Hogy elkezdett-e esni a kicsi, de szúrós szemű eső, amiért is Gyöngyi felkászálódott és kanyargósan hazautazott a fél városon keresztül a lakótelepre, vagy már nem ment haza többé, számunkra lényegtelen. Meglátta a csillagokat, és ennyi tényleg elég.

Örökség

Fischbeyn úr lakótelepi otthonának nem volt tengerre néző szárnya, ott nem öblösödött ki a lakás apszisserűen, padlótól mennyezetig nyúló fazettás ablakok előtt fehér tüllfüggönyök nem szórták a lemenő Nap fényét, a süppedős szőnyegen nem állt szintén hófehér zongora naputánzó aranylógörgőkön, így nem tudott betoppanni és a levegőben szinte úszva a billentyűkhöz lépni egy kisfiú, hogy jobb keze mutatóujjával elpötyögje Dvořák Újvilág-szimfóniája lassú tételének főtémáját, Fischbeyn úr mégis meghalt.

Ez nem volt ennyire egyszerű.

Egy hirtelen támadt jó ötlete kezdte ingerelni hólyagját, ám amint felkászálódott a forgószékről, néhány lépés után elsápadt, térdre megroggyant, és Fischbeyn úr a padlón is volt már. Maradék erejét megfeszítve négykézláb visszafordult, muszáj, muszáj elérni az egeret, édes egerem, várj reám, várj a sötét alagút végén, hátadon a felhők tompa visszfényével, de előre-visszahaladása minden centiméterére a lélek gyors szökésének deciméterei jutottak. Másfél percnél tünő idő alatt észrevette, hogy egere relatív távolsága immár meghaladta a végtelent. Új következtetésre jutott: hiszen elég, ha eléri a számítógép zsinórját, ránt egyet rajta, együtt diszkonnectálnak, két sűrű hű barát, ő és a számítógép, zsinór a kézben. De mintha a konnector is távolodott volna, csalóka fehér lebegés fehér háttéren. Testének súlya lesz a megoldás! Rázuhan a lengő zsinórra, kitepi a falból... Még két mozdulat... egy... teljes sötétség! Sikerült!

Homlokának koppanására átsietett a fia, János. Döbbsen emelte magához, vigyázva, ki ne húzódjon a zsinór a falból. Bár segítség nyilvánvalóan nem volt, mentőt hívott, intézkedett, túlélte, várt és olykor izzadt. Fél szeme mindvégig idegesen figyelte a képernyővédő cikázását. Nem lenne jó, ha a gyerekek a szomszédban most sütnék ki az utca áramát egy pákával és egy tükörponttyal. Akkor egy titok visszacsobbanna Böcklin kísértettavába, ahonnan egy percre előbukkant.

„Angyal, aki vagy nekem, vagy inkább rejtőzködő I...- de ne, a vénasszony hibájába ne essünk a Goethe-meséből... Befejezetlenül is érted, Angyal. Most, hogy végre elküldted a képet, eggyel megint kevesebb az okod a bujdosásra.” (János ellenőrizte a csatolmányt: igen, erre számított: saját arcának bűvös látomása volt a kép.) „Csak érted élek.”

János, akinek arca volt ugyan, de nyelve csak éppen hogy, és a szép beszédhez nem értett, előlről kezdte olvasni a levelek nevető, síró áradatát.

Ahogy apja valakinek, úgy ugyanez a valaki is küldött egy képet apjának – mást nem tudott biztosan. Ez a kép fiatal, boldogító, szép leányarcot ábrázolt. Fent emlegetett Dvořák is komponálhatta volna.

- Napok óta akadozik a levelezőm, Klára, térjünk át átmenetileg egy másikra – írta, hiszen boldog apja jelszavát nem ismerhette. Mint ahogy arról is legfeljebb vad és távoli képzeleti lehetnek volna, ha egyáltalán foglalkoztatta volna a kérdés, hogy mivel tölti naplementéjét egy apja korú ember a lakótelep zizegő semmijében. A teljes levélváltást hiba és maradék nélkül félretette magának.

Volt rá egy napja, hogy beletanuljon kettejük előéletébe. Másfél év eleinte ritkás, aztán napi sűrűségűre gyorsuló levelezése. Kedves Klára – szólalt meg fejében apja hangján a narrátor –, talán segítségére lehetek a következő okoskodással... Apja aláírás nélküli első levele egy matematikai feladat elegáns megoldása volt. János jól emlékezett rá, ő oldotta meg a problémát, hiszen apja semmit nem értett a reáliákhoz, lévén művészettörténész. „Képzeld, kedves János!” János itt összereszt, apját nem így hívták. Úgy látszik, János volt a neve valamilyen fórumon. „Elfogadták a feladatot, mehetek vizsgázni! Bocsáss meg, hogy ennyit késlekedtem a válasszal, nagyon izgultam.” János apja ügyes stratégia volt, hosszú hónapoknak kellett eltelnie, amíg az első távoli célzását megtette egy Riemenschneider-faragványra. Óvatos csöbe húzás volt; kisvártatva az egy évvel korábbi Miró-kiállításnál tartottak, igen, igen, ahol a Cickány melletti kép címe Móló volt csak azért, mert az okostónik nem tudták a ”mole” szó második jelentését, mely: Vakond. Hogy éppen János apja maga volt ez a bizonyos okostóni, erről az öreg diszkréten hallgatott Klarához írt leveleiben (János volt, aki kiszúrta a leiterjakabot, amikor ingyen jegyével megnézte a kiállítást). „Bár hiába vártam Miró legnagyobb művét, az Anyaságot, apró kárpótlást jelentett, amikor egy csodálatos félvér anya a terem kellős közepén kibontotta ruháját, és ott helyben megszoportatta kicsinyét – a megkövült jegyszédőnő kiabálni is elfelejtett, mindenki mosolygott...” A történetet János mesélte el apjának annak idején. A hármas játék így bújt végig a levelezésen, tekintélyesen megkönnyítve a behelyezkedést az identitásba. A készség a beleélésre pedig, mondhatni, adott volt.

Szüksége volt néhány napra, amíg azonosul a lány érzésével. Ebből nem engedett. Ezen a ponton már nem adhatott helyt cinikus donjuankodásnak. Az egyik titkot örökre bezárja egy másikba.

Aztán beadta derekát.

„Találkozunk.”

Damien Bonneau

Myosotis

Elhagytam a malmomat,
hogy viszontláthassam a virágárst.
Az északi aszfaltban ragadt közöttünk a Fekete Erdő.
A hidegről mesél,
mely táborot bont a kereszteződésekkel.
Belevés a kék-szürke koralléjszakába,
és a ferde sínek influenzájába.
Ebben a testes ködben, törmelékek közt a Braille-t tanulom.
Hasít a vonat,
fej hajol az utcai lámpák üveglakához,
elmosódottan, mert a hajnal máshol éjszakázott.
Egyedülálló élvezet és félrenyelt pillanat,
megkarcolva a földet. Eldobható zsebkendő
és az átsejtlő vénák emlékének hiánya:
kinél alszik az éjszaka?
Szűrósak a szürkület szörszájai,
felcserélődnek a bevándorló arcok,
és megtorpan a pillantásom.
Együtt vagyunk, megmaradtunk,
egy pohár aszpirin legeslegelján.
Szívből, színből, igazán.
Nincs más hátra, kávéfőzni, kilyukasztani karúszóimat.
A kivirágzott ég majd higanyt szül:
egy torkolat a csúcsig ért,
gyufa sercen és felzeng a vadászkürt.

A növényhatározó

A szüretnek vége, változatlanul itt vagyok.
hiába a karcolások és a Nap egyéb lökései:
egy önmaga számára ismeretlen gyémánt.
Lehullunk, és mire szétszóródnánk,
az erdőbe megyek betakarítani a termést;
azt mondják, hogy elfecsérlem az időt, mint az egészségemet,
hát csizmát, anorákot, kosarat ide, vigyázva a nyelvre,
ha fényzórók nincsenek, a pirosan átmegek.

A nemakarás harcos angyalainak szeme láttára
nyírják a fűvet szerelmeim. Tudom,
hogy magammal találkozom a havasi gyopárban, a halott fában és
a napenergia villanásaiban. Ki akarná
tudni, hogy tenyeremen műanyag bevonat,
hogy ha vásárolni megyek, a méltányos kereskedelmet támogatom,
hogy az ősz eladta tulajdonrészét a tudománynak.
Amikor én következem, kiárad belőlem az öröm,
és egy ujj kezén újraszámolom szerelmeimet.

Felfeled

Fémes álmok átkozták el ezt a várost, melybe visszatérve
fehér tigris duruzsolja vágyaidat gyengédségre.

A puskacsőbe rózsá töltve.

Szmokingos majom, öltönyös barbár,

3000 év mögötte, 3000 év előtt,

mindig abban a vagonban, ahol felsír egy csecsemő.

Mint a delfinek, az oxigént keresem,

csak a légzéskimaradástól félek,

aprópénzért árult melltartók kihívása ez,

vagy a szélessávú interneté.

De Paul Celan és John Coltrane közt

a jó tündérek porcelánja oson.

A vonat ablakában az Eiffel-torony

turistabuszok elől rohan, adója egy százalékával.

Amit megbántam, mikróba raktam,

gondosan ügyelve a rákkeltő anyagokra.

Bármekkora szakadékot ugrik át a bolha,

most én kívánok jó utat.

Elnehezült fejemet kezemben tartva

látom a felkelő szélben, ami elmúlt:

kevesebb, mint egy fél óra.

Szaggassátok szét a fénymásolt

horoszkópokat! Maradjatok divatosak!

Gázlángban vergődik a verőfény, a kígyók táncot járnak.

Itt a bolygó jelentkezik három másodperc alatt,

bárki friss húshoz juthat a távirányítóval.

Maya azt jósolja, hogy holnap levágja körmeit,

és majd a padlószőnyeget is belakkozza.

Egy numerikus megállóra éhezem, téli álmába

merülni egy gramofonnak: a sárga papnőnek.

Szeretném négyzetrácsosítani az érzelmeimet.

Pixeljeim elmulasztották az alkalmat a nevetésre.

Kókai János

Apokalipszis mindig

A gyülekezetben mindenki felemelt karral
hallgatta az imát.
A harmadik sor szélén állva
igyekeztem bekapcsolódni.
Kis idő múlva a pásztor lejött az emelvényről,
és a hívők fejére tette a kezét.
Mint üres zsákok estek össze.
Amikor hozzám ért, csak álltam mozdulatlanul.
Háromszor próbált – mind erősebben – hatni rám,
aztán tovább ment.
Az alkalom után egy lány odajött hozzám,
és megkérdezte, miért nem dőltem el.
A Sátán van bennem?

Chopin ars

Kérted, hogy játsszam el a keringőt.
Fellapoztam a kottát.
A hangjegyek, mint préselt virágok tűntek elő.
Az erkélyre mentél cigizni, úgy hallgattál.
Arra figyeltem fel, hogy halkán beszélsz.
Válaszolni akartam, de rájöttem, telefonálsz.
Mikor az utolsó akkord is elhervadt,
hátam mögött álltál útra készen.
Tudtam, ahhoz a férfihez mész dugni.
Mosolyogva újra zongorázni kezdtem.
Ahogy becsuktad magad mögött az ajtót,
köhögés fogott el, vörös mintákat köptem a billentyűkre.

Schubert ars

A nyitott ablakon át hangok szűrődtek be, és erős fűszag áradt.
A közelben tüzet raktak.
Szemüvegemet a lehangolódt zongorára tettem.
Homályosan láttam, ahogy közeledsz.
Mind erősebben próbáltam Terézre gondolni.
Még akkor is, amikor átöleltél, és szakállad az arcomhoz ért.
Kint dalaimat énekelték, összefonódtak velünk.

Anya kacag

(regényrészlet)

November 13.

Tegnap megint sárosra ittuk magunkat a Weizenberg könyvbemutatóján. Most már szokásunkká válik, hogy az irodalmi élet abból áll, hogy totál betintázunk, és ezt el is várja mindenki tőlünk. Én csontra ki tudom ütni magam. A naplómat sem tudom mindennap írni.

Miután megállapítottuk, hogy barátok leszünk, összeveszttem a Feketével, mert vasárnap megígérte, hogy pár perc múlva visszahív, és egyáltalán nem hívott vissza, hanem csak hat óra múlva, én pedig egész délután az ő telefonját vártam, de egy idő után már csak röhögtem ezen, és eléggé megalázónak éreztem, hogy rá várok, minék is érdekel engem ez a faszi, olyan megalázó az egész, hogy vele vagyok, hogy egy ilyen alakkal szóba állok, és hogy mennyire is számított régen a véleménye, micsoda hülyeség az egész!!!

Ma délután Feketével megint elmentünk színházba, az egyik ismerős csaj rendezését néztük meg, aki összeölelkezve beszélgetett utána vele, flörtöltek, ez egyértelmű volt, félig szétnyílt elől a blúza, úgy állt ott és beszélgetett vele, én megdicsértem a darabjukat, aztán lelépett mellőlem, mondván, hogy a többiekkel kell beszélnie.

Kedden elmentem a pszichológusomhoz, összehasonlítottuk a Fekete és apám tulajdonságait, például, hogy mindegyik önző és csak a saját véleménye érdekli, hogy nem lehet őket befolyásolni, meg egy csomó más hasonlóságot találtunk közöttük. Persze csak az a kérdés, hogy engem miért pont az ilyen hülye faszok érdekelnek, és miért ilyen pasit választok magamnak. A pszichológusom szerint tudatlanul érzem, hogy valamit meg kell oldanom velük, ezért.

Amire még rájöttünk, hogy a Fekete olyan ember, aki nyugodtan gázol át mindenkin, hiszen végére is attól izgult fel a legjobban, hogy a felesége ágyában baszhatott meg, és a négy gyereke lakásában. Az egész a hatalommal függ össze, meg a rettegéssel, hogy van valami, ami jobb nálam, és van valami, ami hatalmasabb, ami betör.

Most méregtelenítő kúrát tartok, alig eszem valamit, főleg teákat iszom, meg manna raxot eszem és ásványvizet iszom rengeteget.

Tegnap a Weizenberg könyvbemutatóján voltunk, a feleségével, a Lénával ott táncoltunk a PIM-ben, eléggé erotikus pózban, a bordó

függönyök között, és közben arról beszélgettünk, mi lenne, ha elmennénk arra a szexpartira, ahol meg lehet nézni, ki kivel szeretkezik, és be lehet szállni, ha valaki be akar.

Mindenki persze tökre le van döbbenve, hogy én ennyire jóban vagyok a Weissenbergékkal, és a végén már csak páran maradtunk, akik átmentünk a Gödörbe, a Robi, Weissenberg egyik jó barátja, az Ottó, és a Márta is ott volt. A Gödörben azt mondta a többi író ismerősünk nekem, mert ott már a Lénával kézenfogva mászkáltunk, átkaroltuk, meg simogattuk is egymást, de azt csak egy kicsit, hogy én csak azért vagyok vele, mert a Weissenberg felesége, de tudom, ha nem lenne az, akkor is megőrjítené ez a nő. A PIM-ben jó sok ingyen metaxát ittunk, a Gödörben még fűveztek is a többiek, de én nem, mert Léna nem bírja a fűvet. Szöszös lett tőlem, mert egy fehér pulóver volt rajtam, amit aznap vettem a Margit híd budai hídfőjénél. Furcsa, hogy az egész így történt, de nagyon jó volt, és legalább áramoltak az energiák, legalább történt velünk valami. Az Ottó utána azt mondta, hogy még sosem látta a Weissenberget ennyire berűgva, meg hogy milyen aranyos volt.

Mostanában sokszor eszembe jut a gyerekkorom, a rettegett és félelmetes évek, meg a rémálom, hogy vissza fog térni minden, és hogy egyáltalán nem jó nekem, hanem csak álmodom. Úgy érzem, sikerült a rendszerbe szeretetet préselnem, és hogy a Lénával nem azért vagyok jóban, mert a Weissenberg felesége, hanem mert lenyűgöz az egyénisége.

Most itthon vagyok, írok, és tök jó minden, úgy érzem, összhangban vagyok önmagammal, megtaláltam egyfajta tudattalan energiát, amire támaszkodni tudok, és mindez jó. Megírtam egy folyóiratnak egy cikket, úgy érzem, az idő, amiben vagyok, végtelen, és ki vagyok én? Ki az az önmagam? Néha úgy érzem, mintha hófehér energiákból állnék. Ki vagyok én, valami másik bolygóról jöttem? Vajon ha meghal a testem, tovább él-e belőlem valami, amit energiának, léleknek vagy szubsztanciának neveznek? Vajon életem célja az, hogy kiterjedjek és kiterjesszem energiáimat? Vajon az energia egy-e Istennel, ahogyan egy pontból robbant szét az egész? Kislánykoromban mindig bolygókat láttam magam előtt, fehér tájat fehér energiákkal, ezek azok az érzések, amelyek elmondhatatlanok a nyelvel. Erre mondja azt Bálint Mihály, hogy a pszichoanalitikusok is azért nem kutatják őket, mert elmondhatatlanok.

Tulajdonképpen nagyon boldog vagyok, és egyre boldogabb lehetek, mert alkothatok, és csinálhatom az ólomüvegjeimet, írhatok, és az emberek elfogadnak.

Léna azt mondta legutóbb, az, hogy mi jóban vagyunk, karmikus, ezt biztos arra értette, hogy véletlenül ugyanaznap születtünk. Tényleg olyan közel érzem őt magamhoz, mintha a saját húsból volna, és ez nem magyarázható azzal, hogy egy napon születtünk, vagy mégis? Valahogy érzem ezt az évjáratot, ahogyan akkor jártak a csillagok, meg hogy senkit sem ismerek, aki ennyire ugyanabban az évben született volna...

Jó élni, jó a huszonegyedik században lenni. Biztos vagyok benne, hogy egyszer csak mindenkinek nyilvánvalóvá lesznek ezek az energiák, és hogy le fognak szállni az űrlények a földre, meg hogy mi is továbbutazhatunk nemsókára más galaxisokba, és az lesz csak az igazi utazás. Az emberi élet meghosszabbítása és utazás a végtelen csillagok között az örök fényben másik helyekre és bolygókra! Nincs is már olyan messze ez az idő!

Mindenesetre mondani az elmondhatatlant, az a legnehezebb. Ahogy a Fekete mondaná, ez a bolygó százezerrel vágat, és mi nem érzékelünk belőle semmit. De az még nem jelenti azt, hogy nincsen. A húsbomba kell lehoznom az energiát, a saját húsbombában kell mindezt éreznem, talán.

November 15.

Ma nagyon jó napom volt, nagyon jól éreztem magam. Végül nem mentem el a Lukács Fürdőbe (ma sem), de találkoztam Patrícia nevű barátnómmal a Libellában, ami nagyon feldobott és kellemes volt. A pincérek úgy kezeltek, mintha ismernének régről, és ez nagyon jó érzéssel töltött el.

Utána elrohantam a Kartácsba, mert ott volt a tükröm, amit az a szemét Peti visszaadott. De egész végig úgy éreztem, hogy lebegek valamiben (lehet, hogy a tisztítóóra eredménye), és mindez önmagam talán, vagy az angyalok, mindenesetre nem éreztem magam egyedül, hanem

valakikkel, mintha folyamatosan velem lennének, talán a tudattalan energiáimmal. Reggel a cicus is hozzám bújt, jó sokat dorombolt, ráfeküdt a kezemre és a csuklómra hajtotta a fejét, úgy nézett engem, és a Goffi papagáj is aranyos volt. Talán a manna raxnak köszönhetem, vagy mert főleg csak vizet, kávét meg teát iszom már pár napja? Vagy a köldökgyertyának köszönhetem, ami egy igazi gyertya, amit meg kell gyújtani és a köldökhöz kell tenni, vagy egyszerűen annak, hogy végre otthon maradtam, írtam, és nem csináltam semmi mást. Kicsit talán megtaláltam magamat, saját tudattalan energiáimat és a fehérséget ebben a fényben. A Kartácsban ott volt a Zsuzsi, a Győzővel beszélgettem, nagyon örültem nekik, meg az a hülye Fekete is bejött, és meg akart ölelni, egy puszit akart nekem adni, amit nem engedtem, hanem ellöktem (szó szerint) magamtól. Mindenesetre iszonyatosan jól éreztem magam, tetszettek a fák, ahogyan rájuk vetül a fény, tetszett a város, az ablakok, tetszett minden, a létezés, szóval minden gyönyörű volt, örültem neki, hogy mindezek olyan szépek, és Patrícia is olyan jó nő, és én is olyan szép vagyok, és hogy van több törzshelyem, az egyik a Libella, szeretek a Libellába járni, hogy imádok élni, imádok élni. Most nagyon jó hangulatban voltam. Biciklizni is jó volt, bár meg vagyok fázva, de jó, hogy szinte senki sincs biciklivel az utcán, kihalt volt az egész utca, jó volt a levegő, gyönyörű a fény. A Károly-kert mellett megálltam, néztem a sárguló leveleket alulról, ahogyan fölöttük csak a kék ég, és ragyognak a fényben. Jó ez az ősz, meg az, hogy az én létezésem nem függ senkitől, főleg nem a Feketétől.

A Kartácsban elutasítottam a Feketét, és ő nem tudott mit tenni, azt éreztem, legyőztem őt valamivel, és már nem fog terrorizálni. Fehér pulóverben voltam, imádtam magamat, és imádtam élni, aztán vártam a buszt, és délután négykor elindultam Győrbe.

Úgy éreztem, van bennem egy lény, aki túlél mindent, ott volt bennem egy lény, aki megbocsátott, és rájöttem, Krisztus mindig velem volt, hogy nekem a feladatom az a sok fájdalom, amit magamba szívtam az évek során, tehát fölösleges haragudnom bárkire is emiatt.

Jézus kontra Fekete.

Direkt ott szálltam le, ahol az Arankáék laktak, és végigjöttem gyermekkorom rettegett utcáin, figyeltem, hogy ugyanazt érzem-e, mint régen és hogy milyen hatással van rám az az utca, sőt megnéztem a házat, ahol egy ideig apámmal és Arankával laktam, és bár kivert a víz, nem féltem annyira, éreztem valami szeretetet is a lelkem mélyén, bár abban az időben az egyetlen lény, aki megértett, egy katolikus pap volt, a Gerő atya. Hozzá jártam minden vasárnap délután elmondani a félelmeimet, ő fogta sokat a kezemet, és az ő energiáiból merítettem akkoriban. Sokat beszélgettem vele Jézusról meg a feltámadásról, akkor azt éreztem, biztos lesz valami megoldás, valami végtelen szeretet fog egyszer csak szétáradni bennem, és minden rendben lesz, egyszer elmúlik minden fájdalom. Ő mondta először azt, hogy biztos benne, hogy a nők akkoriban szerelmesek voltak Jézusba, mert olyan jó volt hozzájuk, egyszerűen csak jó, és ez a végtelen jóság, ami Krisztusból áradt, akkoriban senkiből sem áradt, senki nem volt velük annyira megértő, felemelő és alázatos, mint ő, ez teljesen elképesztő volt, ez a szeretet, és maga az a tény, hogy egyenrangúként kezelte a nőket. Ha belegondolok abba, hogy milyen lehetett akkorian a nők helyzete, rosszul leszek. Hogy halálra kövezték, ha félrekürt, de a csávójának lehetett agyba-főbe más nőket kúrnia. Ha elképzelem, milyen lehetett, hogy valami középkori várba vagyok bezárva, ott kell élnem örökké, semmilyen esélyem sincs, hogy elmeneküljek, mindig hagynom kell magamat megerőszakolni a várúr által, hogy valójában nem választhatom ki a férjemet, mert kiválasztották már helyettem, de ha kiválasztom is, lehet, hogy tévedek, és nem lehet elválni. A nőket rabszolgaként tartották, mint több feminista is leírta, tulajdonképpen a rabszolgák sorsa volt az övék. Azoknak meg eléggé ciki volt sorsuk.

Jézus áthágta az írott és íratlan törvényeket, ahogyan a nőkkel bántak. Nem lehet elmondani, ez volt az Isten szeretete, erre nincsen szó, erre a jóságra, ami ott van mindenhol.

Anya kendője, sejtjei, illata, a mozdulata, ahogy megigazítja a kendőjét és kiteszi az erkélyre, az nagyon jellemző rá. Aztán sétálni indul a kiüttalan levegőben, és én tudom, hogy Anya mindig tovább megy az idővel, olyan, mintha az időtlenségben élne, pedig Anya, ahogy megigazítja a kötényét, azt mindig hibátlan mozdulattal teszi, nem lehet a ruhának kára.

Bemegyek a szobába reggel, és elkezdek önfeledten kacagni. A sárga betonokkal is, amelyek eszembe jutottak, mennyire szerettem játszani nyáron, vagy a szürke kiüttalanság, amely ilyenkor előnt, együtt kacagunk Anyával, minden olyan vicces, tudom, éjjel történt. A sima fák közötti kiüttalan térben Anya simogatni kezdi a szívét, és azt gondolja, ez is megtörténhet. A fehér házakban az épelméjük szoktak beszélgetni, ehhez hasonlítom magunkat, vágyom rá, de nem világos, milyen fényben, nem mondom el a titkát, a nővéremet minden nap ápolom, megbeszéljük. Ez ezentúl így lesz, suttogom a fülébe, furcsán néz rám, ezentúl mindig így lesz, mondom nyomatékosan, mert furcsa gondolatok ébrednek bennem tavasszal, nem örül neki, akkor jut eszembe, hogy megölöm. A rejtett büntudattól nem árulta el, mi lesz vele, pedig nagyon durva, mégis vagy minden rendbe jön, vagy játszunk naphosszat, vagy kibeszéljük a felnőtteket. Elfelejtette már a szakadékokat és azt, hogy a medve nem fázik télen, jó meleg bundába bújzik és melege van. Anya beszélget velem a tájon, és nem fér kétség hozzá, hatékony volt a mondanója, nem fogom megölni a nővéremet, pedig pár pillanatig azt hittem. Közben pedig hozzá kellene fognom a krumplicuclóhoz, hogy hasznomat vegyék a konyhában. Most már biztos vagyok benne, hogy túl kevés az önbizalmam. A szobában fényes órák úatognak, és bár a könyvpiacot tönkretette a két konkurens, én hiszek a feltámadásban, nem panaszskodom. Nem is árulom el Anya titkát sem.

Néha nézegetem a régi fényképeket, nézegetem őket, aztán sétálgatok a hatalmas nagy városokban, és nem érdekel, mi van velem. Nem írom le, filösleges, tudom, most már biztos vagyok benne, minden reménytelen. Anya nem vicces, pedig áramlik benne valami, gyönyörködni is lehet a kalapjában. Az idő elsodor mindent, én már feladtam. Az idő áramlása, a falak, fény az arcokon, kigyógyulni ebből, világosan érzem, most újra itt vagyok, ebben a városban, gyönyörködöm a kapcsolatokban, és Anya vidámságot kényszerít rám. Ezért már érdemes élni, ugye?, mondja, nem hiszem el neki. A harctereken semmi félelem, nem akarok

beszélgetni, játszani akarok, suttogok neki, hogy mindenkinek olyan furcsa a ragyogása, és suta, a nővérem pedig nagyon beteg, ezért mindent meg kell tennem, amit mond, együtt kell harcolnunk érte, a nővéremért, nem halhat meg. Nem is értem, aztán Anya megvonja a vállát, és arról kezd beszélni, hogy jobb lenne megölni a gyerekeket, neki túl sok gondot okoznak, nem érti, minek van neki kettő. Én könnyörögni kezdek, beszélni a kiúttalanságról, könnyörögök, tegyen tisztába, mint régen, etessen meg, és mondja azt, hogy ez nem igaz, ekkor már fuldoklok. Anya azt mondja végül, ez csak vicc volt, sok könnyörgés után, és ettől egy kicsit megnyugszom.

Azt mondom a nővéremnek, lássa be, hogy Anya nem normális, és hármunk közül egyszer valakinek meg kell halnia.

Mert teljesen mindegy, kivel beszélget aznap Anya.

Kivel beszélgethetne aznap, kérdezi meg a sárból és fényből összegyűrt holnapoktól Anya, és én kacagok, senkivel, senkivel sem beszélgettem, nem tudok beszélgetni, mondom Anyának, és akkor nem jön ki hang a torkán, pedig olyan szép a kendője, én nem értelek, Anya, mondom, nem baj, nem baj, az a lényeg, hogy hármunk közül valakinek meg kell halnia, suttogja a fülemben, nem érted, hármunk közül valakinek.

Persze. Ki lehetne Anya, és milyen a nevetése. Nem tudom, mi marad meg belőlem, ha mindenkit megölik, akinek olyan elképesztően arctalan a nevetése.

Emlékszem gyermekkorom extatikus olvasmányaira, a Mester és Margaritára, a transzcendensbe való utazásomra, arra, hogy Jézus megbocsátott Pilátusnak, és végül vele sétálgat a fényhídon a hold felé, és mélykék körülötte minden, mindez olyan, mint a pszichoterápia, ahol az ember beismeri azt, ha tévedett, a bűneit, a hibáit, mindent, zokog, emlékeket idéz fel, gyűlöl és kapaszkodik, de ember marad, megvaltható. A Fekete tíz évig járt pszichoterápiára, rá mégse volt olyan nagy hatással az egész.

Pontosabban ő nem jutott el a pszichoterápia által Krisztushoz, én meg már, mondjuk, előtte is nála voltam, mindig is őt tartottam a legjobb embernek, és a rettegés éveiben is úgy éreztem, ő az egyetlen, aki velem van, Krisztus könnye, Krisztus megértő tekintete, valahogy úgy éreztem, minden fájdalmat megért, és hátha megment engem is. Én szeretem a zsidó vallást, alig várom már, hogy elmenjek egyszer egy szabbatra, és mindent igaznak tartok belőle, a teremtésmélettüket is, meg az írásban való hitüket is, nagyon érdekes az egész, de mondtam a Feketének, hogy igaznak tartom például a buddhista vallást is, meg az egyiptomit, hogy szerintem minden vallás ugyanazt mondja, a fényt, hogy a sötétségben fény volt. Erre azt mondta Fekete, hogy igen, de először a sötétség volt, és hogy Isten megteremtette a sötétséget is.

Kissé túl sokat foglalkozom még most is a Feketével. Nem véletlen, hogy apám alteregója.

November 19.

Ma kurva szar napom volt. Tegnap volt a lomtalanítás, egész nap egyedül voltam itthon, senkit nem tudtam szerezni, aki segítene lomtalanítani, de délutánra összekapartam magam, és elmentem a Lukács fürdőbe, majd később megfűztem egy srácot az utcáról, hogy segítsen felszállítani egy talált bútort (cipőszekrényt) a lakásomba. Végül arra ébredtem, hogy a Kitti hívott, segítsék neki költözni, ezzel elment a késő délután, nem mentem a Kartácsba bulizni, pedig ott van most András, Kitti meg Kelemen és biztosan Fekete is, kerülöm azt a helyet. Ezzel nyilván nem oldok meg semmit.

November 20.

Ma is kurva szar napom van. Nem tudom, miért vagyok mostanában ennyire szarul, de állandóan eszembe jutnak szar történetek a gyermekkoromból, és szerintem ez összefügg azzal, hogy éppen ma pakolok ki mindent ebben az új lakásban, most fogom fel, hogy egy új lakásban lakom Kingánál, ami nem az enyém. Még évekig hallottam a családom hangját, hogy nem érdelem meg, nem érdelem meg. Azóta is talán mindig ezt érzem, ha boldog vagyok, hogy nem érdelem meg.

Ilyenkor érzem úgy, hogy szeretnék meghalni, mert képtelenségnek érzem, hogy a gyermekkoromon valaha is túljussak, túlságosan nagy feladat ez, és magányosnak is érzem magam, bár nem menekülök el itthonról most állandóan bulikba, mégis.

Egész nap pakoltam, végül is estére összeszedtem magam és jobban lettem, de ez a magány, ami a pakolással telt, kiborított.

November 21.

Ma végül elmentem a pszichológusomhoz, és utána tök jó kedvem lett. Megint késtem fél órát, mert a Léna levelét akartam kinyitni, amit a kurva yahoo nem engedett, szar a gépem, de végül eljutottam hozzá, megbeszéltük, hogy rájöttem, az Aranka miatt nem tudok rendet rakni, mert mindig megtépett, hogy tartsak rendet, és már gyerekkorom óta az anyám és az apám is azzal üldöz, hogy én nem tudok rendet rakni és nem vagyok jó semmire. Az is kiderült, hogy az apám a puncimban turkált gyerekkoromban, és elég szar volt ráébredni megint, hogy ez igaz, és arra is, hogy állandóan meg kellett neki felelni. Rájöttem, hogy ellenállás a megfeleléskényszernek az, hogy reggelente, amikor felébredek, még mindig több órára visszaalszom, ahelyett hogy felkelnék, mert az anyám gyerekkoromban hajnali ötkor mindig nagyon durván kirángatott az ágyból, és vitt óvodába, mert neki mennie kellett dolgozni, és ez eléggé szar hatással volt rám.

Vannak olyan fényképeim, ahol úgy vagyok lefényképezve, hogy csak egy felső van rajtam, és a puncim teljesen kilátszik. Amikor később nagykoromban mondtam az apámnak, hogy ez mennyire gáz, akkor azt mondta nekem, nem gáz, mert kilátszik a puncikám, és szép puncikám van. Nem bírtam már megkérdezni tőle, hogyan gondolja ezt, egyszerűen csak azonnal hisztériás rohamot kaptam, előntötte a kód az agyamat, mint gyerekkoromban szokta, és torkom szakadtából elkezdtem üvöltöni és bőgni. Eszembe jutottak szörnyű fantáziáim is ezzel kapcsolatban, és amikor ezeket elmondtam a pszichológusomnak, azt mondta, biztos, hogy valamilyen erőszak történt, legalábbis nyúltál, meg lehet, hogy odadugta a farkát, mert különben nem ilyeneket fantáziálnék. Például, hogy egy hatalmas kórházi szobában vagyok, le vagyok kötözve, a lábaim is, és a puncimban turkál valaki, egy fehér köpenyes ember, és nem tehetek ellene semmit. Odaragaszt egy csípős valamit, ami fáj, kendőt, amit nem tudok kiszedni, és azt mondja, most már ezzel kell élnem, sőt örülök, hogy ez megtörtént. Én korcsolyázom valahol, a korcsolya bajnoka

vagyok, egy fiúval, és ott is ott van ez a csípős valami a puncimban mindig. És nagyon fáj, csíp, és érzem, hogy állandóan mar, de tudom, nekem ezzel kell élnem, mintha valami bemaródás, ott van legbelül örökké, a húsomban, a bőrömben, nem tudom már onnan kiszedni.

Arra is emlékszem, hogy úgy tetek, mintha nem is halt volna meg az anyukám, nem nézhettem meg, és egyedül engem fehér ruhába öltöztettek a temetésen. Sírtam is, hogy nem tudom feldolgozni anyám halálát, és ezért érzem magam magányosan a szobámban, amikor pakolok, és önálló életem lehetne, de továbbra is nagyon egyedül érzem magam, ezért érzem azt, hogy nincsenek velem a barátaim, pedig mindig velem vannak, olyankor is, amikor fizikailag nincsenek velem.

Hogy mindig rettegek, hogy elhagynak, mikor nem hagynak el.

November 22.

Ma újratelepítette András a gépemet, miután délután felkeltem és átmentem hozzájuk. A gyerekkorom kapcsán egészen élesen bevillant egy-két momentum, bizonyos helyzetek, amikor megalázott voltam, és bizonyos helyzetek, amelyekből egyáltalán nem tudok kilépni. Egy csomó jelenet és kép eszembe jutott, például hogy azért akarok mindent megenni az Andráséknál, mert az Aranka mindig eldugta előlem a kaját, és azt mondta, hogy nem ad nekem, mert a hülyeleány mindent felzabál, és nem érdeklődik meg, hogy kapjon enni. Emlékszem, panellakásban laktunk, és néha kimentem a konyhába enni, és mindig elutasításban részesültem, egyszerűen nem adtak enni. Nagyon szörnyű volt a panellakásban élni velük a nyolcadikon, és nagyon sokszor meg is vert az a nő.

Tök jó volt a Kittiéknél, mert minderre vissza lehetett emlékezni. Beszélgettem is velük erről, meg a Zitával, akivel nagyon jó barátnők, a pasikról is beszélgettünk, hogy milyen a pasikat leszopni, és kb. ugyanaz volt az élményük ezzel kapcsolatban, mint nekem. Röhögünk azon, hogy lenyeljük vagy nem nyeljük, meg hogy milyen íze van, a Kitti szerint édes, a Zita szerint nagyon keserű, én meg azt mondtam, minden faszinak másmilyen. Aztán azon kacarásztunk, hogy van, amikor nem fér be a szánkba, mert olyan vastag, vagy nem bírjuk a torkunkig benyomni, mert olyan hosszú, és akkor a csávó sem élvezi annyira, ha nem megy be. De abban megállapodtunk, hogy jó szopni a csávókat, én szeretem, mondtam, mert tök nagy élvezet, és felizgulok tőle, csak az szar, ha már elfárad a szám, és még mindig nem ment el. A Zita szerint a pasija állandóan kényszeríteni akarja, hogy leszopja, az szar, mondom, nem megy parancsra. Kitti imád mindent, ami a kúrással kapcsolatos, oldalról, előlről, hátulról, gruppen, nemhiába a Zitával is kinyalták egymást már párszor, sőt Kitti az egyik bebaszott, beszívott éjszakán engem is kinyalt, nekem meg a kezem a puncijában volt, akkor jöttem rá, hogy sosem tudnék leszbizni, mert nekem fasz kell, jó kemény fasz, ami belémjön, én nem bírom ezt a nyöszörgést, amit a kezével ott csinál. Nekem az kell, hogy rámfeküdjenek és jól megbasszanak, pont. A Kitti nyöszörgései, meg egy női lelket megérteni, hogy sosem tudja eldönteni, mit akar, és mindig megértőnek kéne lenni, ez nekem nem megy. Én imádom az érzést, amikor belém jön egy fasz, mert olyankor úgy érzem, mintha villamos ütés járná át a testem rögtön, azon nyomban nagy élvezetet érzek, hogy most már jó, most már minden jó lesz. Onnantól talán egyévé olvadunk, a belsőmben lesz, ha mélyen basz meg. Csak az rossz, amikor hamar elmegy, és olyankor vége van. De a hamar elmenőket mindig kirúgom, vagy nagy hisztit csinállok belőle, és abból tanul valamelyik.

Végül Zita elmesélte, hogy neki az apja a mindene.

Bodor Ádám Állomás, éjszaka című novellájának peremére

Ha lepihen, zárja be ezzel az ajtót, mondta a kalauz, és egy kis fémmylevrvre bökött a fülke ajtaján. A lendülettől, amellyel Halászt a fülkébe csukta, ott leffegett még egy darabig.

A vonat lassan, egyenletesen haladt előre meghatározott pályáján, egy naprendszer elemeként. Maga előtt megvilágította a síneket, mindig csak egy rövid szakaszt, annyit, amennyire éppen szüksége volt. A mozdonylámpa fénypásmájában sűrű, apró szemű eső kavargott. A fülkében meleg volt, a fűtőberendezés szabályozó karja hozzáférhetetlen csonk. Halász a szomszédos fülkékben is próbálkozott, de a kar sehol sem működött. Az arcára, lábára tóduló forró, száraz levegőtől hátha aludni sem tud majd, gondolta. Ameddig csak lehetett, lehúzta az ablakát, és kikönyökölt a sötétbe. Tekintete egy-egy település közelében megsejthette az elhanyagolt porták nyálkás körvonalát, a háztetők gerincén a kupáscserép-csigolyákat. Halász kiegészítette az elkapott részleteket, gyakran utazott ezen az útvonalon, mióta felvették próbaidőre egy anyaországi városka varrodájába. Úgyes kezű lévén slicceket varrt. A gyárban már az elmúlt héten elkezdődött a szabadság, ő két másik erdélyivel együtt túlórárt vállalt. A csomagtartó-rácsra feldobott rafiaszákban hozta a kiérdemelt ajándékokat: minden családtagnak egy koptatott farmernadrágot.

A határmenti településen félóráig rostokolt a szerelvény. Halász, hogy mozogjon egy kicsit, minden fülkébe benyitott, és megállapította, hogy egyedül van. Amikor felszállt, nem találta a helyjegyen feltüntetett számot. Rossz kedve lett. Lehet, hogy a kitarító eső áztatta el kedélyét, vagy a régi ünnepek jutottak eszébe ennek a mai napnak az árnyékában, mindenesetre, a kötekedés sem állt távol tőle abban a pillanatban, amikor az üres vagonban a kalauz orra alá nyomta a jegyét, és útbaigazítást kért tőle. Most négy újabb egyenruhás szállt fel a vonatra. Két határőr, két jegyellenőr. Halász előtt nagy egyetértésben szépen felsorakoztak. Kézről-kézre adták jegyét és útlevelét, aztán udvariasan jó éjszakát kívántak, egyikük szalutált távozáskor. Leállt a motor, bent ugyanolyan makulátlan csend lett, mint amilyen sötét volt odakint. A határátkelőhely sivár állomásán tavalyi, vagy még azelőtti díszek villóztak. Halász arca hol kéken távolságtartónak, hol rózsaszínen bizalomgerjesztőnek hatott, ahogy újra a hűvös ablaküvegre könyökölt. Útések fémes csattanása közelgett. A hang forrása, egy fluoreszkáló mellény imbolygott a ködben, s amikor már majdnem elütötte az éjfelet, Halász ablaka alá ért, és felszólt neki:

Látom, maga sem elsőként fogja kibontani az ajándékát, uram.

Halásznak úgy tetszett, mintha az állomás épülete lassan, vontatottan elindulna visszafelé, a hangosbmondó tövében alvó kóbor kutya csúszni kezdene a peron jeges felszínén, a földre sodort szemetet felkapná valami egyenletesen haladó áramlat, egyedül az ő vonata maradna abban a helyben, ahová egy zökkenéssel már oly régóta bekattant. Az, hogy elindult, szokatlan volt. Halász összegöngyölte kabátját, és a vinilinhuzatos ülés sarkába kuckót csinált a fejének. Levette cipőjét, felhúzta óráját. Van még néhány óra hazáig, otthon bizonyára elejét vette már a készülődés, hogy mire megérkezik, melegen várja minden. A leolthatatlan villany kissé zárkaszervé tette a fülkét, de Halász ettől most eltekintett. Egy darabig nézte a plafont, a csomagtartó fehér vasrácsait, köztük a feszesre tömött rafiaszák hurkát. A résnyre nyitva hagyott ablakon beáramló szél kellemesen megkavarta arca fölött a levegőt. Lassan álomba merült, gyomorszáján összekulcsolt ujjai elengedték egymást.

Amikor a szerelvény a vasúti csomópontnál fékezett, Halász jobb keze lehullott az ülés elé, az egymás mellé rendezett cipőkre. Amikor a kalauz kicserélte a táblát a vagon oldalán, Halász azt álmodta, hogy otthoni ajtaja előtt ácsorog, mert a kulcslyuknak, ahová bedughatta volna kulcsát, nyoma veszett, a csengőnek úgyszintén. És amikor a vonat ráállt a Fekete-tenger irányába futó sínekre, hogy délire a távoli kikötővárosban lehessen, Halász családja eleinte kissé tétovázva, de egyre izmosodó konokszággal zendített rá a Csendes éj-re.

Két változat evangéliumra

Az elvitettetés

És belépe Júdás a tisztaszobába, melynek homályát a kovásztalan kenyér morzsái csillogásával törék meg, és ott látá az ablak előtt Jézust, aki néki háttal állá, és magában tünöde. És kérdé Júdás: Te vagy-é, Uram? Felelé neki Jézus: Én vagyok és nem én vagyok. Avagy talán tükröződhetik-é az ablaküvegben az, aki nincs? És ha egy sötét tükörben mására lel, ami azelőtt egyként létezett, létezhetik-e tovább azután is árnyak nélkül a test, és szellemek nélkül a lélek?

Minekutána pedig így szóla, Júdás hozzá lépe, és kezét a vállára téve kérdé vala tőle: Miért mondogd ezt, Uram? Én szeretlek téged, engedd ezért, hogy megcsókoljalak. Jézus azért megfordula, ruhája pedig fehér vala, mint a hó, mihez hasonlót a ruhafestő e földön nem fehérített. És hajola Júdás az ő arcához, és mert elvakítá a fehérség, szemeit lehunyva megcsókolá őt. És érzék mindketten, hogy jó.

Minekutána pedig újból egymás arcába tekintének, láták, hogy ajkaik kisebesedének, mint szélvihar után a sivatag felszíne. Ezt látván pedig megfűrészték egymást egymás mosolyában. Mondá ekkor Jézus: Legyen meg. Júdás pedig érté, és megoldá derekán a kenderkötelet, levéve pedig Jézus nyakába akasztá azt. Lemeztelenedének mindketten, és fel nem tekintvén egymás testére, ruhájukat kicserélve felöltözének.

És Jézus ekkor így szóla: Eredj, mert rajtunk a szerelem kelyhe beteljesedék, és ki kell apasztanunk, mielőtt a hajnallal együtt szívünk is meghasadna. És alighogy bevégzé az ő szavait, elkiáltá magát odaát a kertek alatt egy kakas. És Júdás ekkor imígyen próbálkozék: Nem kakas volt az, Uram, csak a csalógány szóla. Ne marasztald a pillanatot, mondá néki Jézus, mert az örökélet távozik tőled, és e szókkal útjára bocsátá Júdást.

Emez pedig zsiabdatt térdekkel kiméne az ajtón, és átadá magát a sokaságnak, akik szablyákkal és fustélyokkal várták már odakünn.

A jeladás

És enni adván a sokaságnak, letörlé homlokáról a verejték gyöngyöző cseppjeit. Ezek után maga is letelepedék egy terebélyes cédrusfa árnyékába, ahol, megéhezvén, egy hal felnyitására merüle.

A hálnak mellkasa pedig egy dió keménységével állá ellent a körmök ostromának. Történt ez okból, hogy egy kipattanó éles szálla ujjbegyének húsába hatolt, és vérét kiontá.

Látván ezt a közelben álldogáló Mária Magdaléna, odalépe hozzá, hogy segítene. Lehajola ezért az ő kezéhez, az arra figyelmezőkkel mit sem törödvé, és az ő ajkaival a sebet megtititstítá. Ő pedig ezeket

gondolta vala magában: Ha egy ártalmatlan dög ily könnyűszerrel sebet ejte rajtam, miként vértézhetném fel magamat bensőm átható döfései ellen?

A történetek után elkövetkező napon pedig érkeze a Mária Magdaléna házához egy rácsos ketrec, hasonlatos ama énekes madarak kalickájához, amelyek dallal köszöntik a felkelő napot, légyen rabságuk bármily sanyarú. De a ketrec, kinek kézbesítője nem mutatkozott, egy galambot foglala magában. A galambnak pedig egy kőomlás ereje lakoza égre emelt tekintetében, és bíbor kasmírszalag övezé hófehér nyakát.

Az Úr pedig azidőben hiába keresé az ő országában, a Szentlelket nem lelé seol.

Palágyi Zsuzsanna

Hozadék

Ránk virrad a havasi tavasz,
adományként hozza a semmit
a madárcsicsergés dalával
mint egy felhulló levelet.
Üdvözlete tép buta szavakkal.
Az évszak megágyaz magának,
és a vele együtt imbolygónak,
hogy ő is tudjon feküdni, kelni
akár a nap,
mely ma iszonyú újszerű ábrát hordva süt.
Lenn a fű
a fentiekkel összhangban,
köztük a kellelten
óvatlan pillanatban érkező
tavasz-hozadék
leng,
ami addig izgatja a közeget,
amíg csak van.

Dékány Dávid örökké tartó szeptember

egy rajzfilm miatt kapcsoltam be a tévét.
kedd volt, én 13 éves, otthon, egyedül,
és utáltam azt a két öltönyös férfit,
akiket a képernyőn láttam.
műsorváltozás, mert repülő ütközött egy épületnek.
reméltem, hogy csak rövid bejelentés,
aztán kezdődik a rajzfilm,
de még sokáig ültek ott,
és olyanokról beszéltek, hogy
terrortámadás meg közel-kelet,
amiket nem is értettem pontosan.
folyton csak a hülye politika.
mire anya hazaért,
már a második gép is becsapódott,
és a felhőkarcolók ledőltek.

akkor a szavak az épületek súlya alatt
a kiolvashatatlanságig összeroncsolódtak,
a törmelék közt leszakadt ékezetek
hevertek mindenfelé,
félbehagyott mondatok és főneveiket vesztett,
árva névelők figyelték a margók kordonja mögül
egy jelzők nélküli szöveg dadogását,
s végül a predikatív szerkezetek acélgerendái is
elpattantak.
évekkel később láttam felvételeket
azokról, akik a füst és a tűz elől
kiugrottak az ablakon,
és felkiáltójelként zuhantak a járdára
háromszáz méter magasból.

vakuemlék. így hívják.
amikor évtizedek múlva és valószínűleg örökre
pontosan emlékszel,
hol voltál, és mit csináltál
abban a pillanatban.
egy lelőtt elnök, egy felrobbanó úrsikló
vagy egy halálhír miatt félbeszakított mese.

még másfél óra az indulásig,
vénaasszonyok nyarán, mezítláb a taxiban.
a házakat figyelem,
talán ugyanúgy fognak összeroskadni.
azt beszélük, a repülőtér környékén
a falak gyorsabban repedeznek,
a fák leveleire pedig papírvastagon rakódik le a kerozin.
milyen lehet errefelé tüzet gyújtani
egy lombhullató kertben?

Horváth Előd Benjámín GOD SAVE OUR FUCKIN' ARSE

Közös macskánk játszik egy dugóval,
bor volt, meg gin-tonic,
meg persze sör, meg egyebek,
közös macskánk játszik az estével,
a fejem nem fáj, csak
a fogamban az ideg,
emlékeztet, hogy elmentél
és itthagytad, itthagytad
és elmentél. Londonban
kilencévesen képregényeket
olvastam, múzeumba jártunk
és templomba és egyszer
ellepték a darazsak a szobát,
amiben aludtunk. Éjszaka
felzavartak, mint egy kilakoltatáson,
néztem, hogy cikáznak faltól falig,
fészket raktak a szellőzőcsatornába.
Egy misszionáriuspárnál laktunk,
akkoriban felelősségteljesen Istenre

bíztam mindent. Most is hajlok erre,
de többnyire felelőlenül.
Különbőséget tenni bizonytalan
részletek és határozott tudat
között, ezt is inkább megjátszom.
Ez is csak hevenyészett
gondolat-menet, konkrét cél nélkül,
hangosan cikáznak benne
a darazsak, Skóciában
az iskolaudvart is ellepték egyszer,
nem is volt szabad kimenni,
múzeumba, templomba sem,
a darazsak röpte nem céltalan,
a darazsak röpte kegyetlen és biztos,
szép a bizonytalan részletekben,
káprázatos határozott tudat,
de kiönti a macska a vizet az ágyra,
elfő a kávé, te Londonban vagy mostanra
és én itt ülök a tegnappal, hogy most akkor
le kéne menni az aluljáróba dohányért,
eltenni vagy széttépni azt a kurva haikut,
amit itt hagytál (tőlem neked),
lefeküdni vagy nem más nővel,
bemutatni az ősznek, bemutatni Londonnak,
God save the Queen, God save our fuckin' arse,
kitisztítani a szellőzőcsatornát,
eltörölni a darazsak röptét,
de még elmondani, hogy
szél vár, bor tea
nélküled s aztán megint
veled, számolom.
Számolok még egy darabig,
cigizek, lehúzó a kávé,
hadd fészkelődjön a fogamban
az ideg, vele a tegnap, üres
üvegek mindenütt az asztalon,
még maradjon kicsit minden a helyén,
utána elpakolom megint az estém,
mielőtt eljön az idő, bezár az ég,
lehúzzák a redőnyt és hajnalig
nincs mit mondani, Ámen.

Az irodalom az igazságosságért folytatott harc aktivistája

Beszélgetés Werner Hamacher professzorral

Az interjút Kulcsár-Szabó Zoltán és Lénárt Tamás készítette.

Professzor úr, Ön négy előadást tartott a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, amelyek során hat különböző oldalról közelítette meg a „nyelvi igazságosság” [Sprachgerechtigkei] témáját. Milyen elvárásokkal érkezett Budapestre?

Budapestről nem rendelkeztem más útmutatással, mint a Kulcsár-Szabó Zoltánnal folytatott beszélgetésekkel, frankfurti tartózkodása idejéről. Ezért aztán nem volt semmi, amihez határozott elvárásokat kapcsolhattam volna. Ugyanakkor egy meghívás, amelyet Kulcsár-Szabó úrtól kaptam, számomra nem csupán egy meghívás, hogy utazzak egy bizonyos helyre, és tartsak egy vagy több előadást. Egy ilyen meghívás azt is mondja, hogy többé-kevésbé határozott elvárások irányulnak felém – olyan elvárások, amelyekről csak igen bizonytalan elképzeléseim vannak, elvárások, amelyekről, akármennyire is bizonytalanok, elsősorban azt gondolhatom, hogy valami olyasmire irányulnak, amit a publikációimban nem elégséges mértékben, pontatlanul fejtettem ki. És mivel az elégtelenség és a pontatlanság, ezt be kell ismernem, majdnem mindig – és nem csak nálam – túlsúlyban van az elégséggel és a pontossággal szemben, arra kell számítanom, hogy a felém irányuló elvárás abban áll, hogy a térképen (úgyis mint névjegykártyámon) a sok fehér folt közül néhányat kitöltsék vagy megadjam annak motívumait, hogy (legalábbis általam) miért nem tölthetőek ki. Az elvárások azt várják el, hogy megfeleljünk egyes elvárásoknak; az ismert vagy az alig ismert tentatív következtetései a még feltehetően ismeretlen irányába. De nem szükségszerű-e, hogy a következtetés formáját, amiként a következtetésre irányuló kísérletét – az *essais*-ét – és megkísértését – a *tentation*-ét – is, még akár a leghétköznapibb reakciók és válaszok esetében is ténylegesen olyan impulzusok szelik át, amelyekre semmilyen elvárás sem irányul? Vajon nem éppen azt várjuk-e el szakadatlanul – vagy megszakadva –, amire nem lehet számítani? Egy kalandot? Egy katasztrófát? Egy diadalt? Mámort? Egy – Leibnizet idézem – *je ne sais quoi*-t? És vajon mindannyióntól – itt valóban mindenkire gondolok – nem egy ilyen *je ne sais quoi*-t várunk el? Úgy gondolom, hogy az elvárás egy szenvedély [Sucht], vágyakozás [Sehnsucht] a *je ne sais quoi* mámore iránt, az elvárhatatlan, a váratlan iránt, olyan nyílások iránt, amelyeket senki sem sejt előre, amelyekre mindenki vágyakozik, és amelyek mindenkit kiábrándítanak – ez egy teljesen paradox rend, amelyért rajonghatunk vagy szemlélhetjük sztoikusán, hisztérikusán vagy neurotikusán, amely azonban, közelebbről vizsgálva, az eljövendőhöz fűződő mindenféle viszony struktúráját jellemzi. Mi vagyunk azok, akik elvárnak valamit: azt várjuk, hogy valami váratlan történik. Tehát azok, akik önmaguk *ellenében* viselkednek [verhalten]; azok, akik a viselkedésük *ellenében* viselkednek – tehát azok, akik *tartózkodnak* [enthalten]: tartózkodnak a viselkedéstől, az elvárásoktól, akik tartózkodnak a hajlamoktól és balsejtelmektől, az elragadtatásoktól és félelmektől. Mi vagyunk – az epochében. Nincs az a behaviorista, pszichológiai vagy pszeudo-pszichoanalitikai befolyásolás, amely visszatartana attól, hogy belássuk, hogy mi vagyunk azok, akik csak félig, csak fél szívvel közösködünk az elvárásainkkal. Nem várunk el, méghozzá állandóan, semmit, még egyszer, Semmit. „Mi” vagyunk azok, akik nem miránk várnak; függetlenül attól, hogy „mi” ténylegesen mit is várunk, remélünk, kívánunk. „Mi” nem „magunkra” várunk, akiket ismerni vélünk; valami Más várunk, vagyis olyat vagy olyanokat, vagy, amit „mi” nem ismerünk és nem ismerhetünk, még akkor sem, ha a „mi” vagy az „önmagunk” álnevek alatt lépnek fel és képz(el)ődnek meg. „Mi” más várunk – vagyis más, mint amit elvárunk, és más, mint ami „tőlünk” elvárható. Ez az a „Másik”, amelyet „mi” mint „Mi”-t, mint elvárhatót várunk – újra és újra, és mindig másképpen. A „mindig”-et, úgy vélem, megkülönböztetve minden *sempiternitastól*, „mindig másképp”-ként, vagyis „soha”-ként kell értenünk: úgy, mint „soha többé”, „soha többé ugyanazt”. Az „egyszer” mint „sohasem”. Ez, talán, örültség. Azonban, minden örültsége ellenére, ez az egyetlen, amely az elvárásunk egyszerűségének, az egyszerűség elvárásának és az egyszerűség egyszerűségének megfelel: Az Egy és Egyszeri

pontosan az, ami más, mint minden, ami megmarad, más, mint minden, ami ismétlődés vagy igazolás, előzetes megsejtés vagy pusztá percepció útján annak bizonyul, ami van. Röviden, „mi” mindig az várjuk el, ami nincs. „Mi” mindig azt várjuk, hogy már nem „mi” vagyunk azok, akik várnak, és hogy már nem „várunk el” valamit – és valamiképpen, *je ne sais comment*, – a munkán, az elvárhatón kívül – ez volt az én elvárásom a budapesti látogatásommal szemben is. És úgy tűnik nekem – anélkül, hogy ezt az asszociációt valamilyen ökonomikus formában indokolni vagy igazolni tudnám –, hogy ez a különös „elvárás” összekapcsolódik jelentős magyar szerzők, nevezetesen Ferenczi Sándor, Tóth Imre és Hermann Imre olvasásának emlékével. És természetesen egyik tanárom, Peter Szondi emlékével, aki itt született.

Milyen út vezet a „megértés” fogalmától, amelyet például az 1998-as *Eltávolodott megértés [Entferntes Verstehen]* című könyvében használ, a „nyelvi igazságosság” [Sprachgerechtigkeit] problémájáig, amellyel budapesti előadásáiban foglalkozik?

Azok a vizsgálódások, amelyeket az *Eltávolodott megértés* címmel publikáltam, minden tekintetben hermeneutikai tanulmányoknak tűnnek, amiként a Hegelről szóló korábbi könyvemet is egyebek mellett egy „dialektikus hermeneutikai” dolgozatnak nyilvánították. Közelebbről tekintve azonban ezek a vizsgálódások a nyelv struktúráját kutatják, amennyiben a nyelv valakinek a megszólítása [Anrede], amennyiben a nyelv valamihez, valakihez vagy valakikhez fordul. A nyelv odafordulás [Zuwendung]. Csak a másikhoz való odafordulás útján válhat érthetővé és értheti meg ezt a másikat, bárki vagy bármi is legyen ez a másik. Annyiban esik szó az említett tanulmányokban a megértésről, amennyiben ez a megértés nyelvi esemény. *Hermeneuein* jelentése a görögben „közölni”, „átadni”, „megértetni”, „érthetővé tenni”, valamint egész egyszerűen „mondani”. E közlés struktúráiról, implikációról és hatáiról, nem pedig exegetikus folyamatok bizonyos metodológiájáról szólnak a tanulmányaim. Megértés csak a nyelv horizontjában lehetséges, pontosabban: egy adott nyelv horizontján, vagyis ott, ahol a nyelv egy másik nyelvvel, vagy valamivel, ami nem nyelv, érintkezik. Csak ott van tehát megértés, ahol az érthetőség a határaihoz érkezik, és, ahelyett, hogy biztonságba helyezett állományként mutatkozna, alapvetően minden meghatározottsága és alapvetően minden elvi alapvetésé kockára van téve. Az, aki megért valamit, elrugaskodik a megértés rutinjától, a „magától értetődőtől”, önmagától és ennek az önmagának a nyelvtől, és olyan területre lép, amely sem hozzá, sem pedig ahhoz nem tartozik, akit megpróbál megérteni. Egy harmadik pozíciójába helyezkedik, amely önmagán kívül esik, ugyanakkor azt sem szavatolhatja, hogy a másik helyzetével megegyezik. Ez a harmadik, persze nem tetikus vagy szintetikus pozíció, ez az ex-pozíció az önmagától eltávolodó nyelv. A nyelv, amiként a megértés is, ön-távolság [Selbst-Ferne].

Ez az egyik indok, amiért e könyv első mondata így hangzik: „A megértés megértett akar lenni.” [Verstehen will verstanden sein.] A megértés nem „magától” értetődik; mindig megelőzi önmagát. Nem csak „érteni kell hozzá”, tehát tudni, képes lenni rá, a *techné* vagy egy *know-how* értelmében; a mindenkori önmagától eltávolodva, elszakadva a rutintól, egy önmagától eltávolodott megértésként kell a megértéshez jutni. Ez a két viselkedésfajta keveredik minden megértésben, mégis igen távol esnek egymástól, hiszen a *know-how*, a technikai jártasság a megértés végbemenetele során újra és újra felfüggesztődik, és csak járatlanként, lezáratlanként lesz képes arra, hogy a másikhoz odaforduljon, és a megérthetőséghez segítse. Harmadik elemként kapcsolódik e kettőhöz a megértés értelmezésének hagyományában, hogy a megértés intencionális aktusként értetődik, amely kiterjed a másakra, ezt a másikat meg *akarja* érteni és, minden más előtt, önmagát *akarja* megérteni, önmagát *akarja*. A megértés megértett *akar* lenni – és ebben áll a megértés, és egyúttal a nyelv szerkezetének is a legnagyobb problémája: amennyiben egy művelet, amelyet az akarat vezérel, egy korábban meghatározott tárgyra vagy célra irányul, akkor a nyelv és a megértés aktusának minden olyan vonása figyelmen kívül marad, sőt (a teoretikus szemlélet szerint) megszűnik, amely az akaratától független, vagyis az, amely önkéntelen hajlamot, egy meglepő, tudattalan odafordulást vagy véletlent követ. Azonban a me-

gértésnek, a nyelvnek nyilvánvalóan vannak ilyen elemei, amelyek nem minden körülmények között határozhatóak meg intenciók által. Ha a nyelv ezen elemeit akarnánk megszüntetni, melyeket kontingensnek neveznek, akkor a nyelvből mindazt ki kellene irtani, ami szükséges ahhoz, hogy több legyen pusztán mechanikai műveletnél. Az intencióra történő redukció nem más, mint redukció programokra, előírásokra, normákra, szabályokra – vagyis redukció a már tudott tudására, amely megtapasztalásához nincs megértésre szükség. A megértés redukciója egy intenciók által vezérelt eljárásra a megértés megszüntetéséhez vezet. A megértésben nem juthatnak szerephez mindazon elemek, amelyek csupán *engedik [zulassen]*, hogy valami felkínálkozzon a megértés számára, amelyek csupán *odafordulnak [zuwenden]* a megértés felé és a megértés lehetőségeit – amint a szándék, a törekvés és a megtervezés lehetőségeit is – csupán *kézre játsszák [zuspielen]*, anélkül, hogy magukat a lehetőségeket már eleve akarnák, anélkül, hogy megterveznék a megtervezést. Épp ez az engedély, ez az odafordulás, ez a kézrejátás engedi, hogy a már ismertnél többet ismerhessünk meg, hogy a már megértettnél többet érthessünk meg, hogy *újra-*, valami újként, másként, másságában és így egyáltalán – a szó emfatisus értelmében – *érthessünk* valamit. A megértés [*Verstehen*] minden értelemben keletkezés [*Entstehen*]. Egy állapot elhagyása és egy új kezdete, amelyről előzetesen nem mondhatjuk, hogy a meghatározható dolgokhoz tartozik.

Noha az akarat mindebben részt vesz, a megértés nem azokhoz az alapműveletekhez tartozik, amelyek teljes mértékben az akarat által vezéreltek; még csak azokhoz sem, amelyeket intenciók határoznak meg. Ezért aztán több mint kétséges, hogy mindezek során egy olyan jelenségről lenne szó, amelyet szigorú értelemben „műveletnek”, „aktusnak” vagy „cselekedetnek” nevezhetünk. Amint elhagyjuk az intencionalitás horizontját, vagy csak a külső peremét érintjük, a szándékok és programok érvénytelenné válnak, és az egológikus szerveződésű instanciació determinációi felszámolódnak. Azonban csak akkor lehetséges a megértés, ha kilépünk a pusztán megérthető kalkulációból. Emfatisus értelemben csak azt lehet megérteni, ami érthetetlen, és a megértést érthetlenné teszi. A megértés e paradoxonának számtalan következménye adódik. A legközelebbi úgy hangzik, hogy a megértés sem metódusokkal nem szabályozható, sem pedig történeti habituációval nem biztosítható. Ezek a legjobb esetben is csak a figyelem felkeltésére – valamint maga a figyelem ökonómijára való figyelem felkeltésére – irányuló útmutatások és gyakorlatok lehetnek. Mindaz, ami a nyelv hatóságába esik – és csak a hatóságában jöhet létre az, ami a megértés –, teljes egészében sohasem vonható szabályok, normák és előírások hatálya alá. Ehhez ugyanis ezeket a szabályokat önmagukhoz képest másként kellene értenünk, valami szabálytalan, normáktól mentes és megregulázhatatlan felől kellene megragadnunk, vagyis szabaddá tennünk, deregulálunk, anomizálunk ezeket. A megértés számára *au fond* nem léteznek törvények. Ez nem azt jelenti, hogy ne léteznének történeti szabályszerűségek, rutinok, konvenciók és sematizmusok, amelyek mentén az értelmes lények egymással kapcsolatban állnak. Azt azonban igen, hogy ezek a történeti konvenciók nem „antropológiai állandók”, nem határozzák meg a megértés mozgását és hatóságát, és ezáltal nem is definiálják a viselkedést, a mi viselkedésünket, amelyet a megértés strukturál, majd újra és újra destruktural. Ha a történelem határoz meg minket, akkor csak azért és annyiban, amennyiben *képesek* vagyunk történelemre [*geschichtsfähig*], amennyiben *szabadok* vagyunk a történelemre, egy mindig más történelemre és, talán, valami másra is, ami nem történelem.

Ha belegendolunk abba, hogy a megértés – és vele együtt a nyelvi és a nyelv által meghatározott viselkedésformák összessége – alapvetően képtelen arra, hogy teljes egészében törvények determinálják, akkor minden politikai, „polgári” törvény csakis problematikus lehet, és emfatisus értelemben *problematikus* is kell, hogy maradjon, még akkor is, ha az autonómia – az öntörvényűség, az önmeghatározás – elvén belül gondoljuk el. A törvények ugyanis, bármilyen típusúak is, a célból készültek, hogy az emberek közötti viselkedést bizonyos normáknak vessék alá, és ezen alávetettség által megbízhatóvá tegyék. A törvények felfüggesztenek, előállítanak [*Gesetze sistieren*]. Megállapítják, mi van, és minek kellene lennie; végső- és elsősorban ontológiai biztosítógyöngyököségek, amelyek az ember egy bizonyos állapotát magához és másokhoz képesti viszonylatában rögzítik, és mindent, ami nem felel meg ennek az állapotnak, elítélnék,

kizárnak és megszüntetnek. A törvény elvben – már amennyiben a törvény ténylegesen törvény – halálos ítéletet szab ki mindenre, ami nem felel meg neki. Ez azonban azt is jelenti, hogy halálos ítéletet mond ki minden nyelvre, amely nem magának a törvénynek a saját nyelve. Minden törvény, még az is, amely az újabb kori történelemben a legtekintélyesebbnek számít, még a feltétlen önmeghatározás joga is – sőt, ez a legartikuláltabban – monopolizálja a saját nyelvét, a rögzítés, a megállapítás és az állandóság nyelvét abszolút privilégiummal látja el, és úgy hajtja végre ezt a nyelvet, az önmaga, az önmagával való azonosság nyelvét, az önmaga és az önmagával való azonosság fenntartásának és fokozásának nyelvét, hogy – elvben – mindent, ami más, mint önmaga, és más, mint egyfajta önmegaság, kizár, elkoboz, kiteszt a társadalmi kötelekből, elátkoz és száműz. A legislatív, judikatív és exekutív hatalmi ágak szétválasztása minden nomokrácia halálos tendenciáinak egyik legfontosabb ellenszere, aminek felfedezésére és megvalósítására az úgynevezett modernség büszke lehet; de még a hatalmi ágak ezen szétválasztása [Gewaltenteilung] is a törvény erőszakához [Gewalt des Gesetzes] és az erőszak törvényéhez [Gesetz der Gewalt] ragaszkodik, amelyen keresztül az egyetlen nyelv auto- és monokráciája próbálja biztosítani önmagát. Azonban nem csak egy nyelvi forma létezik, hanem több, nem csak a rögzítés, az állandóvá tétel, a megszilárdítás és koordináció nyelve, hanem más nyelvek is, amelyek ellenállnak a konstanciának, koordinációnak és konvencionálnak; nem az ön-igazolás nyelvét univerzalizálják, hanem a változásnak és az önmagunk megmésítésének [Selbst-Veränderung] nyelvét beszéljük. Ezeket a másfajta nyelveket, amelyek nem közkösdnek a törvény nyelvvel – és ezért elvileg állandó konfliktusban állnak vele – nem kell keresnünk, ezek a *mi* nyelveink: a mindennapok nyelve, a mindennapi érintkezés nyelve, a gyermekek és az álmodozók nyelvei, a szerelem és a düh nyelvei, és a nyelvek között talán leginkább kitüntetettek, az irodalom és a költészet nyelvei. Ezeket a nyelveket nem uralja törvény, nem biztosítja senki az állandóságukat és fennmaradásukat, a törvények, a jogok és a kötelezettségek hatályon kívül helyeződnek, és ha szerephez jut a törvény és a jog, akkor csupán játéku szolgálnak. Ez, úgy tűnik számomra, az emberek, a beszélő élőlények válasza mindarra a pusztításra, amelyet az emberek között a törvény erőszaka eredményez. Amennyiben újra és újra – bizonyosan *joggal* – azt bizonygatják, hogy a törvények és jogok a szabadságot, méghozzá az egyes ember szabadságát biztosítják, és annak a társadalomnak a szabadságát, amelyben élnek, akkor a törvényekhez és jogokhoz hozzátartozó nyelv és a nyelvi formák monopóliuma tekintetében az a kérdés merül fel, hogy a biztosítás e funkciója vajon nem kizárólag paradoxonhoz vezet, amennyiben a szabadságra és, pontosabban, a nyelv, a megértés és a viselkedés szabadságára vonatkozik. A törvények a társadalmi élet ideális formáit adják meg, de a forma idealitása vajon nem akadályoz-e minden olyan viselkedést, amely nem elégíti ki ezt a formát? Nem korlátoz-e a törvény, sőt, nem károsít, csonkít meg vagy akár sorvaszt el minden viselkedést a társadalmon belül? Csak az élő lehet szabad; ugyanakkor a jog formája vajon nem sorvasztja el az emberi viselkedés életteliségét, és ezáltal a szabadság lehetőségét? Úgy tűnik számomra – és nem csak a törvényi és jogi formákkal való visszaélés rettenetes történetére tekintettel, hanem alapvetően –, hogy a legsürgetőbb kérdések közé tartozik, hogy milyen viszonyban áll egymással forma és szabadság, hogy egyáltalán állnak-e olyan stabil viszonyban, amelyen az élő szabadsága alapulhat vagy legalábbis nyújthat-e olyan támpontot ez a viszony, amely nem jár a szabadság valamilyen értelemben vett elvesztésével; vagy konkrétan: vajon a jogi lépések funkciójukat tekintve nem sokkal inkább pusztítanak-e, mint biztosítanak? Sok minden mutat arra, hogy a teljes jogi korpuszt, a számunkra ismertebb területekről különösen a római jog korpuszát egy „örömelven túli” ösztön, a halálösztön [Todestrieb] uralja, az tehát, amelyet Freud hatalmi ösztönként [Bemächtigungstrieb] jellemez. Azt is mondhatjuk, ha a pszichoanalitika nyelvtől tartunk, hogy az egész jogi szféra a hatalom akarásának területe, az akarat akarásáé, vagyis az önmaga akarásáé. Ezzel értünk vissza ahhoz, amire korábban a megértés akarása és a nyelvben az intenció uralma kapcsán utaltam.

Nos, arra az álláspontra helyezkedhetnénk tehát, hogy a teljes jogi szféra csupán egy tetszőleges társadalom közigazgatását szolgálja a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a végrehajtás eszközein keresztül, és ezeket a közigazgatási eszközöket a legjobb szándékkal, nevezetesen a fundamentális, vagyis nélkülözhetetlen szabadságjogok védelme érdekében alkották meg. Anélkül, hogy osztanám ezt a nézetet, ebben az összefüggésben csak annyit állítanék vele szembe, hogy a közigazgatás [Verwaltung]

is erőszak [Gewalt], méghozzá annak az egyik leghidegebb, legindifferensebb formája, valamint azt, hogy a jogi közigazgatás sem merülhet ki a bűncselekmények megelőzésének és megtorlásának egyes aktsaiban; az egész társadalmi architektúrát meg kell határozni, hogy működőképes legyen. Az élet összes területének progresszív jogszerűsítése a jogállamiság közvetlen következménye. Demokratizáló hatással bír ugyan – ide tartozik a társadalmi hierarchiák nivellálása –, de hatékony csak akkor lehet, ha egy, és csakis egy nyelvi forma monopóliumát foganatosítja: az erőszak közigazgatásának nyelvét. Ez a nyelv azonban nem egy izolált diskurzus, amely csupán a törvénykönyvekre korlátozódik, vagy amelyet csak a „törvényszéki fogalmazók” beszélnek; áthatja és meghatározza a társadalom szövegtének egészét és világszerte egyre nagyobb mértékben definiálja az élet- és társadalmi viszonyokat. Egy jogrendben ténykedni nemcsak azt jelenti, hogy egy jogok által biztosított rendben ténykedünk, hanem azt is, hogy „megéljük” a jogrendet – ezt a minden rendek között legéletlenebb rendet –, és életünk minden kis részletével újra is termeljük. Ezért merül fel egy menedék, egy mentsvár, vagyis e rend elleni ellenállás igénye; ezért igényeljük azt, ami nem esik a törvény hatálya alá, ami nem önthető jogi formákba, ami nem jogszerűsíthető.

Ezek a kérdések azok közé tartoznak, amelyeket a kapitalizmus és a techno-szcientifikus protézis-szocializáció strukturális problémái vetnek fel, a legkomolyabbakhoz, amelyek felmerülnek, amikor a nyelvi- és életformáink megértéséről van szó. De nemcsak a legkomolyabb kérdések ezek, hanem a legnehezebbek is.

Meg lehet-e mindezek ellenére nevezni a társadalmi élet egyes területeit, ahol a nyelvi igazságosság ezen „cselekvő oldala” lokalizálható, ahol tehát a nyelvi igazságosság elgondolása pusztán praktikus értelemben képes valamit tenni?

A nyelvi igazságosság annak a rendszerét jelöli, ami a nyelvhez mérten igazságos [gerecht], megfelel a teljes komplexitásának, amely által meghatározódik és amelyre irányul. A „jog” [Recht] (*ius*), jogrendszerként értve, egy igen tág és nem technikai értelemben vett igazság-szolgáltatás [Recht-Sprechung], bíraskodás [Jurisdiktion]: kimondott és leírt: nyelvi „jog” – azonban a jog nyelve nem teljes mértékben felel meg [gerecht] a nyelvnek, csak amennyiben ítélet. Ahol igazságot szolgáltatnak (*jurisdictio*) vagy az igazságszolgáltatásra hivatkozva törvényeket hoznak, ott ítéletet és döntéseket is hoznak. A nyelv azonban nem merül ki az ítéletszerűségében. Aki kérdez (önmagától), az lehet, hogy előkészít egyet, de nem hoz ítéletet. Ha valaki megígér valamit, azzal nem tesz olyan kijelentést, amelyről azt mondhatnánk, hogy igaz vagy hamis, hanem a jövőre vonatkoztatva jelent be valamit, amit a jelenben nem ítéltünk meg. Aki elbeszél egy történetet, még nem hoz döntést az értelméről. Aki egy szöveget – akár egy törvényt, akár egy vers szövegét – sokértelműségére és ellentmondásosságára tekintettel értelmezi, nem döntést vagy ítéletet hoz a szövegről, hanem bemutatja, mit mond, utal, implikál, sugall és elhallgat. Több a tartózkodás, felfüggesztés és az ítéletek ellehetetlenítése, mint az ítélet. Valamint, mindenekelőtt: minden ítélet *előtt* ott van az, amire nem vonatkozik az ítélet; döntéseket mindig egy eldöntetlenség után hoznak, ellenkező esetben nem is lennének döntések. Ha azonban ezt az eldöntetlenséget a maga eldöntetlenségében akarják, akkor a döntéseknek tisztetben kell tartaniuk az eldöntetlenséget, amelybe behatolnak; be kell olvasztaniuk ezt az eldöntetlenséget, és csak a folyamatos eldöntetlenség fenntartásával lehetnek döntések. Az ítéletek, mivel a mindenkori nem-megítélre vonatkoznak, ennek megfelelően az ítéletnélküli ítéltet csak el, maguk is csak ítéletnélküli ítéletek lehetnek. Az ítélet nyelve – és ez a jog nyelve – csak akkor lesz a nyelvhez mérten igazságos, amikor megfelel a saját komplexitásának; és a nyelvi igazságossága révén válik a jog nyelve [Rechtssprache] az igazságosság nyelvévé [gerechte Sprache]. Ehhez azonban az szükségeltetik, hogy az ítéletnélküli explicit módon az ítéletbe, az eldöntetlen nyíltan a döntésbe épüljön, és ezáltal a döntés maga felfüggesztődjön, vagy az előtörténete nyomán felfüggesztettnek ismerjék el. Az a radikális historizáció, amely a nyelvi igazságosság révén beköltözik az ítéletbe, megakadályozza, hogy egy végső, záró ítéletig jussunk; megköveteli a revideálhatóságot, a jövő felé nyitottságot és ezáltal az

ítélet és minden olyan törvény permanens felfüggesztését, amely ítéletet foglal magába vagy ítéletet készít elő; megköveteli a jog felfüggesztését a nyelvi igazságosság javára. A nyelvi igazságosság tehát történeti igazságosság; igazságosság az előtörténettel és a lehetséges utótörténettel szemben, amiként a megítéllettel és magával az ítélettel szemben is.

Miközben a jog és a nyelve, az ítélet és a döntések nyelve rendszerint disszociációkat hajt végre, szakításokat, kilépéseket, lezárásokat, válásokat, és bizonyos kritériumok előre megállapított katalógusa alapján egy vég felé tör, azaz mindig egy lezárást próbál előidézni; miközben tehát a jog nyelve az utolsó ítélet, az apokalipszis, a történelem végének nyelvét beszéli, a nyelvi igazságosság végtelenül konzervatív. Nem a történelem végét akarja, és nem is idézheti elő a lezárását, mikor mindenekelőtt magának a történelemnek és a történelem nyelvének igazságát juttatja érvényre. A történelemmel – ezért *végtelenül* konzervatív, konzervatív minden történeti konzervativizmuson túl – elnyeri az előtörténetét és a jövőbeli történetének lehetőségét is. Nem a lezárás, amelyre a jog törekszik, hanem a végtelen az igazságosság célja. A jogi apparátus, amint azt a legközvetlenebb közelünkből ismerjük, egy mitikus, üdvtörténeti finitizmus ideológiáját követi, hisz egy isteni, végső, legfelsőbb, végérvényes ítélethirdetésben. Az igazságosság, amelynek semmi más célja és eszköze nincs, mint a nyelvi igazságosság, nem eredhet emberfeletti forrásokból, nem gondolható el olyan utolsó ítélet felől, amelynek ne lenne előtörténete és jövője, amely további jövőket ígérne. A nyelvi igazságosság történeti igazságosságként strukturálisan végtelen. Gyakran beszélnek a történelmi igazságtalanságokról; sokkal inkább a történelemmel szembeni igazságtalanságról kellene beszélni, amely a jognak róható fel.

Röviden: többet kellene beszélnünk. És többet ellentmondanunk. Amikor az „ítéletnélküli ítéletről” beszéltem, a fordulatban rejlő ellentmondás csupán egy nyelvi struktúra bizonyítéka, amely nem boldogul ellentmondások nélkül. Ilyenek minden kijelentésben, minden szövegben találhatóak, még azokban is, amelyek a konzisztencia és logikai szigor maximumára tartanak igényt. Az emberi jogok nyilatkozataiban a szabadsághoz való „jog” mellett a tulajdonhoz való „jogot” is deklarálják. Marx figyelmeztetett elsőként, hogy a tulajdonhoz való jog nemcsak korlátozza a szabadsághoz való jogot, hanem nyilvánvaló ellentmondásban is áll vele, hiszen annak a szabadságát, aki kevesebb tulajdonnal rendelkezik, mint egy másik, nem csak korlátozni kell, hanem a limine fel is kell számolni. A szabadság a jogot mint olyat fosztja meg az alapjától, és az „emberi jogok” nem többek pusztán deklarációnál. Ezt az exegetikus figyelmet, amelyet egy látszólag csekély ellentmondásnak szenteltünk a kultúránk egyik nagy dokumentumában, amely az igazságtalanság, a szabadságkorlátozás és a kultúrátlanság dokumentumaként mutatkozott meg, a jogi szféra minden szövegére alkalmazhatnánk, hogy működésüket – még ha apránként is – hatályon kívül helyezzük. Minél gyakrabban és minél kitartóbban teszi láthatóvá ez a figyelem a jogi nyelv abszurditásait, annál nagyobb az esély, hogy ez a nyelv megváltozik és teret ad egy másik nyelvnek.

Milyen szerep jut mindebben az irodalomnak?

Amennyiben nem kommercializálják, az igazságosságért folytatott harc aktivistája. A nyelvért folytatott világ-polgárháború csöndes katonája.

A tanulmányai, azok is, amelyekre a budapesti előadásai épültek, egyfelől bizonyos szövegek konzekvens, ha úgy tetszik, „szigorúan” szoros olvasására alapulnak, másfelől tematikailag egy igen tág horizontban mozognak. Mi a véleménye azokról az álláspontokról, amelyek, például az ún. *cultural studies* műhelyeiben, az irodalom és a szövegtudományok pozícióit és jelentőségét kísérlék meg újradefiniálni?

Amikor bizonyos szövegek figyelmes olvasására törekszem, akkor az a célom, hogy szóhoz juttassam ezeket a szövegeket, újra szóhoz juttassam őket, hogy elmondhassák, amit a történeti helyzetünkből meg

tudnak világitani. Ezek a szövegek mikroszkópok, amelyek nem csupán azon kor viszonyait mutatják, amelyben keletkeztek, hanem, más módon, a mi viszonyainkat, elfogultságainkat és olvasási képességeinket. Ez a figyelem senkit sem tesz a *close reading* matadorjává, még kevésbé valamely kísértő ideológia követőjévé. Még irodalomtudósnak sem tartom magam – többet írtam filozófiáról, mint irodalomról, a hat budapesti előadásom közül csak kettő foglalkozott irodalmi szövegekkel –, ugyanakkor nehezemre esne, ha meg kellene találnom a számomra megfelelő megnevezést az akadémiai diszciplínák katalógusából. Túl sok lovon ülök egyszerre. Mindenesetre a szövegekkel való alapos bánásmódot, a szakma követelményein túl, minden olyan ember feladatának tartom, aki gondolkodik és beszél. A kurrens fogalmak gyors applikációja majdnem mindig a dolog iránti borzalmas közömbösséggel jár együtt, valamint rendre a dolog félreismerésére fut ki. Ha megpróbálok megérteni valamit, akkor nem lehet csupán az a célom, hogy igazoljak valamit, amit mások már korábban megérteni vélték. Ha valaki fel akar fedezni valamit, akkor az a legkevesebb, hogy merjen nem egyetérteni azokkal, akik azt a valamit nem fedezték fel.

Ami a kérdésének a másik részét illeti, nincs sok mondanivalóm. Az első *turn* a sok közül, amelyről hallottam, a *linguistic turn* volt, amely állítólag a filozófiában ment végbe. Válaszképpen az jutott eszembe: minden filozófia a kezdetektől fogva a nyelv filozófiája volt, akár a preszókratikusoknál – Hérakleitosz logoszára gondolok –, akár Platónnál, Arisztotelésznél és mindenkinél, aki őket követte, egészen Hegelig, Kierkegaardig, Nietzscheig, Husserlig, Heideggerig, Wittgensteinig, tényleg mindenkinél, a filozófia, többé vagy kevésbé emfatikusan, a nyelv filozófiája. Ha ezt elfeledjük, az csakis arról tanúskodhat, hogy magát a filozófiát feledtük el, vagy nem is igazán tudtuk, hogy mi az a filozófia.

Aztán nem sokkal később, megint csak az Egyesült Államokban, a „humanities” kulturális fordulatáról hallottam; a reakcióm lényegében megegyezett a korábbival: igazából sosem volt másról szó. A szellemtudományok a kezdetektől fogva azon fáradoznak, hogy civilizáljanak, kultiváljanak, a távolabbi és közelebbi múlt kulturális törekvéseit az elemzés minden lehetséges eszközével érthetővé tegyék, feloldják az akadályait, és a kultúra kultivációs folyamatát egyre nagyobb mértékben segítsék elő. Az erre a fordulatra adott válaszom másik fele azonban Benjamin megállapítására emlékeztetett, amely szerint a kultúrának nincs olyan dokumentuma, amely ne lenne egyszerűen egy barbarizmus dokumentuma is. Amikor kizárólag a kultúráról beszélnek, ahogy azt a *cultural turn* teszi, akkor felmerül bennem a gyanú, hogy elfeledkeznek arról, ami még a kultúrában is – például a jogi kultúrában – barbár, illetve elfedik azt a barbarizmust, amelyből a kulturális teljesítmények kialakultak. Továbbra is él a gyanúm, hogy ez a *turn* is egy *turn towards oblivion* né válhat. Ez a gyanú fel sem merült volna bennem, ha a nyelvről lenne szó, hiszen a nyelvről nem is lehet úgy beszélni, hogy ne gondolnánk azokra, akik akadályoztatva vannak a beszédben. Mi mást kellene ennek a *cultural turn*nek tennie, mint a kultúrával, az összes mechanizmusával és működésével, eredeteivel, struktúráival és változásaival egyetemben, mint a nyelv egy bizonyos változatával foglalkoznia? Amikor azonban a *cultural turn* követői éppen ezt programszerűen elkerülik, akkor igazán nem tudom, miben állna az az előny, amellyel a kultúraelemzések a nyelvi viselkedés körülmények, történeti, etnológiai és szociológiai alapon megalapozott analízisével szemben rendelkeznek.

Más okokból kifolyólag attól tartok, hogy ez az állítólagos előny titkon hátrálás. A *cultural studies* akkor tűnt fel az Egyesült Államokban, amikor világossá vált, hogy az *undergraded population* egyre inkább a természettudományok és más, nyelvtől távoli diszciplínák iránt érdeklődik. A szellemtudományok pedig az egyes nemzetek történelmét és kultúráját áttekintő általános kurzusokká apadnak. A szellemtudományok adminisztratív úton elrendelt, kultúraturisták számára tartott idegenvezetés-történeti elsovasztásához kapcsolódik az a trend is, amelyet *cultural turn*nek neveznek. Előnyére válik az az inter- és transzdiszciplinaritás, amelynek fő irányai már évtizedekkel korábban kibontakoztak, mégis, lényegileg, különösen a szociológiai vonatkozásaiban, az Egyesült Államokban

a visszaszorított „humanities” programját hajtja végre. Az európai országok oktatási- és kultuszminisztériumi és az egyetemek bürokráciája is a szellemtudományok visszaszorításának politikáját űzik. Nekik kapóra jönnek azok az egységesítő és integrációs törekvések, amelyek a *cultural studies* jellemzik, ugyanakkor az a nyelvfeledettség is, amelyet a *cultural studies* egyes szószólói mozdítanak elő. Mindazt, amit a *cultural studies* címen tesznek, bizonyosan jó szándékkal teszik, ugyanakkor azok is gyanúsán energikusan támogatják, akik a szellemtudományok, a „humanities” és a nyelvről való gondolkodás ügyével szemben nem különösképpen jó szándékkal viselkednek.

Mondhatjuk tehát, hogy az Ön nyelvi igazságossággal kapcsolatos elgondolásai egyfajta, a visszaszorítás e tendenciájára adott válaszként értelmezhetőek?

Mindannyiunknak oka lenne az ünneplésre, ha a szellemtudományokat, a filozófiákat és a filológiákat, minden olyan tudományt, amely a nyelvet és a nyelveket nemcsak vizsgálja, hanem előre is mozdítja, a jövőben nem megszorítanák, hanem kibővítenék; ha nem a kipusztulásig takarékoskodnának, hanem pénzt és társadalmi elismertséget biztosítanának. A munkáimat szívesen látnám úgy, mint egyfajta adalékokat egy ilyen ünnep előkészületeihez. Azonban minden jel arra mutat, hogy ez az ünnep várat magára. A köztes időben nem tudunk mást tenni, mint hogy folytatjuk a munkánkat, és a legkényesebb problémákra összpontosítunk. A nyelv nem beszél magától; rajtunk áll, hogy szóhoz juttassuk. Rajtunk áll, hogy szóhoz jussunk.

Professzor úr, köszönjük a beszélgetést.

Köszönjük Palkó Gábor és a Petőfi Irodalmi Múzeum segítségét. Fordította: Lénárt Tamás

Döntés, forma és reprezentáció Carl Schmittnél

Amikor a 17. századi szuverenitáselméletekhez visszanyúlva Carl Schmitt a „kivételes állapot” (Ausnahmezustand) terminusából,¹ vagyis amúgy egy 19. századi, az 1920-as évekre igencsak divatosá vált német neologizmusból kiindulva igyekszik újradefiniálni a politikai szuverenitás, sőt egyáltalán a „politikai” mibenlétét, rögtön a *Politikai teológia* nevezetes (és értekezői stílusának performativitására oly jellemző módon itt is a nyitómondatban elhelyezett) tézisében („Szuverén az, aki a kivételes állapotról dönt.” [Souverän ist, wer über den Ausnahmezustand entscheidet.] – *PT* 1/13)² a *döntés* többszörösen rétegzett feltételrendszerével szembeállít. Egy kézenfekvő, gyakorlati-politikai szinten (mely szinten éppen ebben az összefüggésben maga Schmitt sem mozgott idegenül – pl. az 1932-es úgynevezett „Preußenschlag”-ban betöltött jogász szerepére lehetne gondolni, ahol a weimari alkotmány kivételes állapotra vonatkozó 48., itt is [uo., 4], de más korábbi elméleti munkáiban is elemzett³ cikkelyének egy meghatározott politikai összefüggésben való érvényre juttatásában működött közre) a mondat a kivételes állapot kihirdetését mint a szuverén hatáskörébe tartozó döntést szituálja: kivételes állapot az, amit a szuverén ilyenként elrendel. Másfelől természetesen inkább fordított irányúnak mutatkozik definíció: az a szuverén, illetve – hiszen a mondat elején álló „Souverän” itt főnévi és melléknévi szerepet is betölthet – annak az ismérve a szuverenitás, aki a kivételes állapotot elrendeli. Másként fogalmazva tehát: a kivételes állapot határozza meg, jelöli ki, mondhatni *dönt* a szuverenitásról.⁴ Harmadrészt: a kivételes állapot bizonyos értelemben az a határozóna (és egyben „határfogalom”), amelyben valójában *nem lehet dönteni, hiszen csak dönteni lehet*. Nem lehet dönteni, hiszen a kivételes állapotban – amelyben „a jog felfüggeszti önmagát” (uo., 6) és amelyben a szuverén (aki dönt) egyszerre van kívül és belül a fennálló-felfüggesztett jogrend határain (uo., 2)⁵ – a döntést értelemszerűen nem lehet visszavezetni azokra a normákra, amelyeket, ha időlegesen is, de hatályon kívül helyez. „Születése időpontjában a döntés független lesz észbeli megalapozottságától (argumentierend Begründung), és önálló értékre tesz szert.” (Uo., 16/37). Éppen emiatt viszont csak dönteni lehet: már maga a kivételes állapot elrendelése sem vezethető le az öt lehetővé tévő (és adott esetben általa fenntartandó) alkotmányos rend premisszáiból, nem hárítható át tehát valamely normarendszer automatizmusaira. Ahogyan tulajdonképpen végig a *Politikai teológiában*, Schmitt itt is azt teszi meg kiindulópontjára, hogy a kivételes állapot, illetve egyáltalán maga a *kivétel* éppen azért határozza meg az általánost, mert a kettő közötti közlekedés pályái sohasem teljesen zártkörűek – Schmitt ekkorra már, a jogalkalmazás vagy az ítélethozatal problémájának szentelt munkáiban,⁶ meggyőzte magát arról, hogy a jog (és a politika)

¹ A fogalom történetéről és politikai terminológiai környezetéről lásd Giorgio AGAMBEN, *Ausnahmezustand (Homo sacer II.1)*, ford. Ulrich MÜLLER-SCHÖLL, Suhrkamp, Frankfurt, 2004, 10–32. A terminusnak a hazai szaknyelvben hol a „kivételes”, hol a „rendkívüli állapot” a magyar megfelelője.

² Schmitt gyakrabban hivatkozott munkáinak (a magyar fordításra, illetve szükség szerint ezt követően az eredetire vonatkozó) oldalszámait itt és a továbbiakban lásd az alábbi rövidítések mögött a főszövegben: *PT* – Carl SCHMITT, *Politikai teológia* (1922), ford. PACZOLAY Péter, ELTE ÁJK, Budapest, 1992; *Politische Theologie*, Duncker & Humblot, Berlin, 2004; *PF* – *A politikai fogalma* (1932) = Uő., *A politikai fogalma*, ford. Cs. Kiss Lajos, Osiris – Pallas – Attraktor, Budapest, 2002; *Der Begriff des Politischen*, Duncker & Humblot, München, 1932.

³ Lásd elsősorban SCHMITT, *Die Diktatur*, Duncker & Humblot, Berlin, 1999.

⁴ Vö. ehhez még David DYZENHAUS, *Legality and Legitimacy*, Oxford University Press, Oxford, 1997, 43–44.

⁵ A kivételes állapotról mint olyan határozónáról, amelyben felfüggesztődik a jog és a természet közötti megkülönböztetés lehetősége, illetve a kivétel szerkezetét meghatározó „bennfoglaló kizárásról” részletesen lásd Agamben szép elemzését: Giorgio AGAMBEN, *Homo sacer*, ford. Hubert THÜRING, Suhrkamp, Frankfurt, 2002, 25–40. A számtalan megfontolandó kritikai ellenvetéshez lásd azonban, egyebek mellett, David PAN, *Carl Schmitt on Culture and Violence in the Political Decision*, Telos, 2008/tavaszi, 49–72.

⁶ Vö. például, elsősorban interpretáció és döntés viszonyáról, SCHMITT, *Gesetz und Urteil* (1912), Beck, München, 1969, 27–28. A jogi applikáció problémájáról a korai Schmittnél lásd Samuel WEBER, *Targets of Opportunity*, Fordham University Press, New York, 2005, 33–34.

elmélete nem teheti meg kiidulópontnak a norma és az eset, a szabály és a döntés, a törvény és az alkalmazás közötti kontinuitást. A mindennapos közhely (a kivétel erősíti a szabályt) Schmitt számára – aki itt kénytelen „egy protestáns teológus” fejtegetéseire támaszkodni⁷ – így fogalmazódik át tehát: „A kivétel érdekesebb, mint a mindennapi esetek (der Normalfall). A normális semmit, míg a kivétel mindent bizonyít, és nemcsak megerősíti a szabályt, hanem maga a szabály léte is kivételből táplálkozik.” (Uo., 7/21) Továbbá: „A kivételben a valódi élet (die Kraft des wirklichen Lebens) a folytonos ismétlődések során megmerevedett mechanizmus kergét *töri át*.” (Kiemelés – K-Sz. Z).

Az utóbb idézett mondat – egy Schmitt számára jóval később is központi jelentőségű mozzanat (az absztrakt normák, diskurzusok megtöréseként vagy azokba való behatolásaként megnyilvánuló élet vagy valóság képzete) mellett

Nyilvánvaló, hogy az önmagát (és csak ezáltal voltaképpen a szabályt is) érvényre juttató kivétel erőszakos kell, hogy legyen – pontosabban fel kell, hogy függesse a jog és az erőszak közötti különbségtételt.

– ezen a ponton elsősorban az *erő* (Kraft) említése okán érdemel figyelmet. Nyilvánvaló, hogy az önmagát (és csak ezáltal voltaképpen a szabályt is) érvényre juttató kivétel *erőszakos* kell, hogy legyen – pontosabban fel kell, hogy függesse a jog és az erőszak közötti különbségtételt. A fentebbi értelemben tárgyalt döntés, ezt könnyű belátni, nem lehet (de legalábbis nem szükségszerűen) helyes döntés (hiszen nincs életben olyan norma, amely fölül megítélhető volna), mi több, tartalma-érteleme sem feltétlenül meghatározható (ugyanezen okokból): Schmitt egyebek mellett „tartalmi közömbösségét”, „tartalmának helyességétől” való függetlenségét emeli ki (uo., 16), valamint a megvitathatatlanságát, azt, hogy lezárja, elvágja a további diskusszió lehetőségét. Ez az a mozzanat egyébként, amelyben Schmitt több helyen, több történeti összefüggésben is kora modern (liberális) parlamenti demokráciáinak válságtüneteit összegzi: Juan Donoso Cortes kissé gúnyos meghatározását a polgárságról mint „vitatkozó osztályról” a *Politikai teológia* is idézi (uo., 31), de a „politikai romantika” nagyívű kritikájának is az „örök beszélgetés” volt az egyik célpontja.⁸ A döntés a diskusszió helyett magából a konkrét valóságból, az életből, a jogrend vagy az állam működését *áttörő* életből vagy valóságból fakad, mely betörést a *Politikai teológia* visszatérően „vészhelyzetre”, „Notfall”-ra vezet vissza, és a munka másik elhíresült tételmondatát („A modern államelmélet minden jellemző [prágnante] fogalma szekularizált teológiai fogalom.”) kifejtve a „csoda” szekularizációs analógiájaként ír körül (uo., 19/43).⁹ A szuverenit innen nézve a „csodáról” hozott döntése definiálja: „minden szuverén – írja még 1938-ban is Schmitt – végérvényes döntést hoz a maga állama számára arról, hogy mi tekintendő csodának”.¹⁰ Struktúrája

⁷ Søren KIERKEGAARD, *Az ismétlés*, ford. GYENGE Zoltán és SOÓS Anita, L'Harmattan, Budapest, 2008, 101–102. Vö. a *Politikai teológiában* is idézett részt: „Tehát [a kivétel] az általánost és önmagát is értelmezi, s ha az előbbi akarjuk tanulmányozni, csupán egy jogos kivételt kell keresnünk, mert ez sokkal világosabban megmutat mindent, mint maga az általános. [...] Idővel az ember beleun az általánosról szóló örökös locsogásba és magába az általánosba is, mely a végtelenségig ismétlődik. De vannak kivételek. Ha ezeket nem sikerül megmagyarázni, akkor az általánost sem tudjuk megvilágítani. Ezt a nehézséget általában nem vesszük észre, mert az általánost szenvedély helyett felszínességgel szemléljük. A kivétel ellenben energikus szenvedélyességgel gondolja el az általánost.”

⁸ Lásd – Adam Müller kapcsán – SCHMITT, *Politische Romantik* (1919), Duncker & Humblot, Berlin, 1998, 140–141.

⁹ A Németországban az 1960-as években fellángoló, a „modernség” fogalmának társadalomelméleti és -történeti legitimitásáról folytatott, meghatározó jelentőségű viták sorozatában fontos szerep jutott Schmitt szekularizációs tézisének is, amely bizonyos értelemben tekinthető a Max Weberre adott katolikus válasznak. Erre az összefüggésre jelen munka keretei között nincs mód kitérni, a tájékozódáshoz lásd többek közt az alábbi helyeket: Hermann LÜBBE, *Säkularisierung*, Alber, Freiburg/München, 1965, 72.; Hans BLUMENBERG, *Die Legitimität der Neuzeit*, Suhrkamp, Frankfurt, 1997³, 102–114.; SCHMITT, *Politikai teológia II.*, ford. SZIKSZAI Balázs, Attraktor, Máriabesnyő/Gödöllő, 2006; Odo MARQUARD, *Schwierigkeiten mit der Geschichtsphilosophie* = Uö., *Schwierigkeiten mit der Gechichtsphilosophie*, Suhrkamp, Frankfurt, 1973, 15–19.; Norbert BOLZ, *Auszug aus einer entzauberten Welt*, Fink, München, 1989, 53–55.; Jacob TAUBES, *Die Politische Theologie des Paulus*, Fink, München, 1993, 89.; Catherine COLLIOT-THÉLÈNE, *Carl Schmitt versus Max Weber = The Challenge of Carl Schmitt*, szerk. Chantal MOUFFE, Verso, London/New York, 1999, 138–154.

¹⁰ SCHMITT, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1982³, 83.

szerint a döntés a norma mint egyfajta immanens rend megtöréseként írható le – függetlenül attól, hogy azok a (Schmitt kedvelt jelzőjével: konkrét) viszonyok, amelyek e törésben megnyilvánulnak, valóban „kívülről” vagy éppen „belülről”, a realitásból mint valamely specifikus referenciális konstellációból vagy inkább a renden belül elfojtott felszínre kerüléséből származnak-e, illetve hogy „eseményként”¹¹

A kivétel, s ezzel a csak a kivétel útján megvilágított vagy alátámasztott általános vagy norma leginkább valamiféle vészhelyzet felől érthető vagy ragadható meg.

vagy netán az önmagáról traumaként hírt adó „valós” mintája szerint¹² helyesebb-e leírni megjelenésüket. Beépítve ezt az összefüggést a fentebb idézett képletbe úgy lehetne tehát fogalmazni, hogy a kivétel, s ezzel a csak

a kivétel útján megvilágított vagy alátámasztott általános vagy norma leginkább valamiféle vészhelyzet felől érthető vagy ragadható meg. Konkrét politikai összefüggésben ez könnyen belátható, kicsit elvontabb síkon pedig érdekes következtetés felé nyit utat: a norma – az a mód, amely szerint a dolgok vagy a fogalmak léteznek – a kivétel (még hozzá fenyegető értelemben: vészhelyzetként értett kivétel) által meghatározott, noha közvetlenül nem vezethető le abból. Az ilyesfajta vészhelyzet pedig, Schmitt politikai logikája alapján legalábbis, éppen a fennálló norma, jogrend vagy állam fenyegetése: a rendet meghatározó rendkívüli nem más, mint a rend elpusztulásának lehetősége, amelyet a kivételes állapotban éppen a rend felfüggesztése révén lehet elhárítani. Az egy évvel a *Politikai teológia* előtt megjelent a diktatúra fogalmának szentelt munkájában Schmitt még elsősorban arra tett kísérletet, hogy a diktatúra két alapvető formáját, a komisszári és a szuverén diktatúrát abban a tekintetben határolja el egymástól, hogy azt a rendet, amelyért a rendkívüli helyzetben a diktátor szavatol, meglévőnek vagy újonnan felállítandónak tekintik-e. Míg a komisszári diktatúra azért függeszti fel a jogrendet (akár az alkotmányt), hogy ezáltal megóvja, vagyis voltaképpen érvényében fenntartsa (Schmitt egyébként több helyen is a kegyelemre hivatkozik, mint a joggyakorlatból származó kézenfekvő példára, amely azt bizonyítja, hogy egy norma felfüggesztése nem jelenti annak eltörlését), addig a szuverén voltaképpen olyan (létrehozandó, új) törvényt alkalmaz, amely nincs hatályban.¹³ A *Politikai teológiában* inkább a döntésre mint olyanra, illetve a kivétel/norma relációra kerül a hangsúly – majdhogynem kizárólag a szuverén nézőpontjából.

Innen nézve meglehetősen erős a kontinuitás a későbbi főmű, *A politikai fogalma* barát/ellenség-oppozíciójával: a kivételes állapot felőli döntés a rendet fenyegető tényállás felőli döntés is egyben, olyasvalami tehát, amit néhány évvel később Schmitt a barát és ellenség felőli döntés formájában „elsődleges politikai döntésként” írt le (*PF* 21), mely döntésre való képtelenség vagy e döntés elutasítása – konkrét politikai realitásként, például a weimari demokrácia végnapjaiban – Schmitt számára az államiság végső válságának ismertetőjegye.¹⁴ Nem lephet meg tehát, amikor a *Politikai teológiában* Schmitt úgy fogalmaz, hogy 1. „az alapul szolgáló norma szempontjából (von dem Inhalt der zugrundeliegenden Norm aus betrachtet) a döntés minden konstitutív, sajátos eleme valami újat és *idegent* jelent” (kiemelés – K-Sz. Z), illetve 2. hogy „normatív szempontból a döntés a semmiből születik meg” (*PT* 16/37-38). A döntés tehát nem lehet döntés két vagy több norma között.¹⁵ A döntés elidegenít, és valamiféle semmin alapul – és hogyan is lehetne ez másként akkor, ha annak a rendnek a fenyegetettségében vagy negációjában gyökerezik, amelyhez képest jelentet

Ez a képlet (amikor tehát a rend alapja vagy lényege valamely erőszakos vagy fenyegető kivételes állapotban táruul fel) persze egyáltalán nem egyedi a korban, mi több, jellegzetesen illeszkedik (még Schmitt

¹¹ Vö. például MIKA OJAKANGAS, *Philosophies of „Concrete Life”*, Telos, 2005/ősz, 29–30.; Schmitt és Jacques Derrida eseményfogalmainak lehetséges összevetéséhez itt: 38.

¹² Vö. például SLAVOJ ŽIŽEK, *Carl Schmitt in the Age of Post-Politics = The Challenge of Carl Schmitt*, 18–37.

¹³ Vö. SCHMITT, *Die Diktatur*, különösen 133–134. Lásd még AGAMBEN, *Ausnahmestand*, 46.

¹⁴ Lásd például SCHMITT, *A totális állam továbbfejlődése Németországban* = Uő, *A politikai fogalma*, 223.

¹⁵ Lásd még MICHAEL MAKROPOULOS, *Modernität als ontologischer Ausnahmestand?*, Fink, München, 1989, 38–39.

Carl Schmitt

szóhasználatát tekintve is) a többé-kevésbé kortárs, politikailag szélsőségesnek ítélt (inkább jobb-, de olykor baloldali – ha használhatók itt e viseltes, teljesen azonban aligha nélkülözhető segédfogalmak) német gondolkodók diskurzusához Ernst Jüngeről Martin Heideggerig. Nemcsak vagy nem elsősorban az „Ernstfall”, „Entschlossenheit”, „Grenzsituation”, „Kampf” stb. képzetköreiben kirajzolódó „decizionizmus” divathullámára érdemes itt gondolni, amelyet Christian Graf von Krockow kezdeményező erővel, de kissé szűk perspektívából egy egzisztenciális színezetű filozófiai kontextusban szisztematizált immár több mint fél évszázada.¹⁶ Aligha ismerhetők félre ugyanis az olyan párhuzamok, amelyek részben közvetlenebb politikai, részben jóval általánosabb ismeretelméleti összefüggéseket állítanak előtérbe, illetve akár egyszerre teszik mindkettőt. Szisztematikus kitekintésre jelen keretek között nincs mód, az alábbiakban tehát pusztán utalások következnek az itt nyomon követett szempontból relevánsnak tűnő példákra. Elsőként Walter Benjaminget kell említeni, aki az „erőszak kritikáját” a *Politikai teológiával* közel egyidőben egy olyan „döntés” lehetőségére futtatja ki, amelynek az általa „tisza erőszaknak” nevezett isteni ítékezés megtörténtéről (ami inkább minden fennálló jog megsemmisítése, mint alkalmazása) kellene határoznia. Noha Benjamin, aki ebben az összefüggésben (mint az később még szóba kerül majd) inkább az eldönthetetlenségnek (a döntés lehetetlenségének vagy a döntésképtelenségnek), mint a döntésnek a teoretikusa, éppen e döntés elodázhatóságára helyezi a hangsúlyt,¹⁷ a Schmitt fogalmára tett jóval későbbi, a VIII. történetfilozófiai tézisben található legexplicitebb hivatkozása arról tanúskodik, hogy magát a normát, a fennálló jogrendnek való politikai alávetettséget mint olyat – vagyis egyenesen

¹⁶ Christian Graf von KROCKOW, *Die Entscheidung*, Enke, Stuttgart, 1956.

¹⁷ „Kevésbé van lehetőségünk rá, de kevésbé fontos (dringend) is, hogy eldöntsük, vajon tiszta erőszak valósult-e meg valamely adott esetben” (Walter BENJAMIN, *Az erőszak kritikájáról*, ford. BENCE György = Uő., *Angelus novus*, Magyar Helikon, Budapest, 1980, 56. [GS II/1, Suhrkamp, Frankfurt, 1977, 203.]).

a „dolgok rendjét” (Regel) – azonosította a „rendkívüli állapottal”.¹⁸ Érdemes kiemelni továbbá azt, hogy a kivételes vagy a rendkívüli sok esetben a filozófiai, lényegi kérdés formájában ad hírt magáról. Benjaminszólásból nem távoli összefüggést keresve Ernst Blochra lehetne hivatkozni, aki *Az utópia szellemében* a jól értett, „megkonstruálhatatlan kérdést” a dolgok *komolyra fordulásaként* írta le (Ernstwerden der Dinge), olyasfajta *messianisztikus pillanatként*, amelyet másutt mint „Ernstfall”-t az Isten általi elhagyatottság, a veszély, a felfüggesztett kegyelem állapotaként jellemzett. A lényegi kérdés tehát rendkívüli, veszélyes, elsősorban (legalábbis a fennállóra nézvést) pusztító erejű pillanatot teremt, amelyben „*elbárthatatlanul vége ennek a világnak, könyveivel, egyházaival, rendszereivel egyetemben*”.¹⁹

A messianisztikus teológiai kontextust igénybe nem vevő párhuzamot pedig természetesen Heidegger, legnyilvánvalóbban a *Bevezetés a metafizikába* (1935) szolgáltathatja, amely a filozofálást emlékeztető módon erőszakos, méghozzá a „rend-kívüli” irányuló és magát a rendet felfüggesztő kérdészként határozta meg, mintegy átfogalmazva azt az elemzést, amelyet a létkérdés ellentmondásos „formális struktúrájáról” nyújtott a *Lét és idő* 2. §-ában:

Filozofálni annyi, mint a rend-kívülire kérdezni (Fragen nach dem Außer-ordentlichen). Mivel azonban [...] ez a kérdés visszahat önmagára, nemcsak az rendkívüli, amire kérdezőnk, hanem maga a kérdező is. Ezzel a következőket akarom mondani. Ez a kérdés nem hever az úton, hogy egy szép napon észrevétlenül vagy éppen tévedésből benne találjuk magunkat [ahogyan, lehetne hozzáfűzni, a Schmitt által definiált kivételes állapothoz sem így lehet eljutni]. *Nem rejlik benne a mindennapok szokásos rendjében* sem úgy, hogy azután valamiféle követelmény vagy éppenséggel előírás alapján rákényszerülnénk. E kérdés nem rejlik az uralkodó szükségletekről való sürgős gondolkodás és azok kielégítése körében. *A kérdés kívül van a renden* (Das Fragen selbst ist außer der Ordnung). (Kiemelés – K-Sz. Z).²⁰

Közismert, hogy később maga a „lét” is mint „a legrendkívülibb” nyer meghatározást (amennyiben semmivel sem hasonlítható össze),²¹ majd – az *Antigoné* kardalának nevezetes elemzésében – Heidegger az erőszak (Gewalt) fogalmát is ebbe az összefüggésbe állítja: amennyiben az ember lényegének meghatározása kérdés, amely a létezővel való „vitában” nyílik meg, illetve amennyiben ebben a vitában szükségszerűen ki kell lépni az „otthonatlanba” (unheimlich) – s itt Heidegger egyik példája a mindent megalapozni kényszerülő *uralkodó* emiatt szükségszerű erőszakossága –, valóban kézenfekvő a „rendkívülit” a rendből való kilépés és az abba (például a létezőbe) való (elkerülhetetlenül erőszakos) behatolás kettős feltételrendszerében – ha az „unheimlich” ezt szemantikailag nem zárna ki –

¹⁸ „Az elnyomottak tradíciója arra tanít, hogy a »rendkívüli állapot« (Ausnahmestand), amelyben élünk, a dolgok rendje szerint való (die Regel ist). El kell jutnunk a történelem ennek megfelelő fogalmához. Akkor világosan látjuk majd, hogy mi a feladatunk: kiváltani az igazi rendkívüli állapotot.” (Walter BENJAMIN, *A történelem fogalmáról*, ford. BENCE György = Uő., *Angelus novus*, 965–966. [GS I/2, Suhrkamp, Frankfurt, 1977, 697.]).

¹⁹ Vö. Ernst BLOCH, *Az utópia szelleme*, ford. MESTERHÁZI Miklós, Gond – Palatinus, Budapest, 2007, 326–327. (*Geist der Utopie*, Suhrkamp, Frankfurt, 1964, 249.); *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*, Wolff, München, 1921, 263.

²⁰ Martin HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, ford. VAJDA Mihály, Ikon, Budapest, 1995, 8.; *Einführung in die Metaphysik* (GA 40), Klostermann, Frankfurt, 1983, 15.

²¹ HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, 41.

lokalizálni.²² A rendkívüli azonban éppen hogy nem lokalizálható: Heideggernél „otthontalan”, Benjamminnál pedig eleve csak valamiféle *kivételként* nyilvánul meg (nem lehet felismerni, „kivéve egészen rendkívüli hatásait”). Schmittnél, első pillantásra legálábbis úgy tűnik, más a helyzet, hiszen a kivételes állapot számára konkrét politikai valóságot jelent, mégis érdemes szem előtt tartani ezt a kitével, ugyanis – noha részint (vagy inkább: látszólag) eltérő összefüggésekben – mind a rendkívüli kérdés(esség)ként való meghatározása (például egyik leghíresebb, Theodor Däubler egy költeményéből kölcsönzött definíciójában: „der Feind ist unsere eigne Frage als Gestalt”),²³ mind a kísérletiesség képzete fontos helyeken bukkan elő diskurzusában.

Schmitt számára a kivételes állapot tehát, egyebek mellett vagy akár elsődlegesen, az általános és az eseti vagy konkrét közötti törést vezeti be vagy inkább teszi láthatóvá. Amint az fentebb szóba került, ez a törés (amely ennyiben nem más, mint maga a döntés – tehát aktív értelmű is lehet, illetve innen nézve, megfordítva, a döntés sem korlátozható valamiféle partikuláris intenció kivételzésére) egyfelől az általános (a rend, például a jogrend) fenyegetéseként vagy potenciális negációjaként (vagy ezekben) nyilvánul meg, ugyanakkor számtalan összefüggés kínálkozik az életműből annak alátámasztására, hogy megfordítva is hasonló a helyzet: az általános, a törvény maga is fenyegeti a rendet (amely, Schmitt elsősorban a '30-as évektől használt fogalmával élve, valójában csakis *konkrét* rend lehet), éppen azáltal, hogy – pontosan e téren kevesebbet nyújtva a „kivételes állapotnál” – képtelen kezelni vagy leírni azt, ami voltaképpen fennáll. Fontos továbbá, hogy a kivételes állapot sem nélkülözi valamiféle (konkrét) „rend” mozzanatát: politikai értelemben sokkal inkább a konkrét rend és norma közötti törésre vezethető vissza, és nem párosul feltétlenül valamiféle kezelhetetlen anarchia állapotával.

Csak címszószzerűen kiemelve Schmitt néhány idevonatkozó elképzelését a (nemcsak jogi) gondolkodás szükségszerű szituativitásának tézisére,²⁴ az írásos alkotmánnyal szembeni kételyeire (ezt a „törvénykező” államtípusban az organizatorikus és eljárásjogi szabályozásra korlátozóna),²⁵ illetve a fogalmak általános „polemikus” természetére vonatkozó feltevéseire lehetne utalni. Az a diskurzus, amely – éppen ezért – nemcsak leírja, hanem alakítja vagy létrehozza a fennálló politikai rend viszonyait, abban az értelemben nem is tekinthető fogalmi keretnek, hogy használatának szabályai és érvénye egyedül a konkrét (politikai) realitásból, a jogi és társadalmi rend immanenciájából eredeztethetők,²⁶ melyektől elszakítva pusztá, üres formulák csupán. Ahogyan *A politikai fogalmában* olvasható, „minden politikai fogalom, képzet és szó

Walter Benjamin

²² Vö. ehhez különösen *uo.*, 74–78. (*Einführung in die Metaphysik*, 153–159.). Fontos, hogy az erőszak (a „walten” igéből képzett „Gewalt”) itt nemcsak a ’leírás’, hanem egyben a ’működés’ jelentésében értendő: „Itt az erőszak-tétel (*Gewalt-tätigkeit*) szónak lényegi értelmet adunk, ami alapvetően túlnyúlik a szó köznapi jelentésén, miszerint az többnyire olyasvalamit fejez ki, mint pusztá nyersség és önkény. Ez utóbbi esetben az erőszakra azon terület felől tekintenek, ahol a létezés mértékét a kiegyezést és a közös gondolkodást illető megegyezés adja meg [olyasvalami, mint a liberális parlamenti demokrácia »örök beszélgetése« Schmittnél?], és ennek megfelelően minden erőszakot szükségképpen csak zavar-ként és sértésként értékelnek.” (*Uo.*, 77.). Az uralkodó említéséhez lásd még Heidegger Schmitthez írt levelét a „nomosz baszileusz” jelentőségéről (Schmitt a szuverén azon sajátosságát, hogy benne felfüggesztődik a jog és az erőszak közötti különbségtétel, egyebek mellett ezen a Pindarosz 169. töredékéből vett kifejezésen demonstrálta, lásd ehhez AGAMBEN, *Homo sacer*, 42.) *Heidegger and Schmitt*, Telos, 1987/nyár, 132. Schmitthez és Heideggerhez lásd még Jacques DERRIDA, *Politik der Freundschaft*, németre ford. Stefan LORENZER, Suhrkamp, Frankfurt, 2000, 330–336.

²³ SCHMITT, *A cella bölcsessége = Uő., Ex Captivitate Salus*, ford. TÉCHET Péter, Attraktor, Máriabesnyő/Gödöllő, 2010, 57. („Az ellenség önmagunk testét öliótt kérdése”); *Glossarium*, Duncker & Humblot, Berlin 1991, 217.

²⁴ A szituativitásról mint Schmitt gondolkodói alkatának fontos sajátosságáról lásd Hasso HOFMANN, *Legitimität gegen Legalität*, Duncker & Humblot, Berlin 1964, 12.; Helmut QUARITSCH, *Einleitung: Über den Umgang mit Person und Werk Carl Schmitts = Complexio Oppositorum*, szerk. Helmut QUARITSCH, Duncker & Humblot, Berlin, 1988, 21.

²⁵ SCHMITT, *Legalitás és legitimitás*, ford. MULICZA Katalin és mások, Attraktor, Máriabesnyő/Gödöllő, 2006, 34.

²⁶ Vö. például SCHMITT, *Az európai jogtudomány mai helyzete*, *Gazdasági Jog* 1944/5., 4–5.

polemikus értelemmel rendelkeznek; konkrét ellentétességet (konkrete Gegensatzlichkeiten) tartanak szem előtt, konkrét helyzethez kötődnek, melynek végső következménye (a háborúban vagy a forradalomban megnyilvánuló) barát/ellenség-csoportosítás, és *üres és kísérteties absztrakciókká* válnak, ha ez a helyzet megszűnik” (PF 21-22/18; második kiemelés – K-Sz. Z). Schmitt ebben az összefüggésben mégsem egyszerűen a „halott betű” iránti – a 20. században többek közt totalitárius vagy radikális diskurzusokra jellemző – kétely kultúrtörténetileg ugyancsak terhelt gesztusát újítja fel, hanem sokkal inkább egy – bár ő ezt ritkán vagy nem nyíltan teszi – nyelvelméletileg is leírható konzekvenciát von le a „kivételes állapot” tanából: a fogalmak „konkrét rendje” felől nézve ugyanis az általános, a norma voltaképpen a nyelv grammatikailag vagy szótárilag leírható areferenciális rendszere, és ez az, ami irrelevánsnak vagy működésképtelennek bizonyul. Az aktualitásától (referencialitásától) elválasztott, mintegy grammatizált nyelv és a referenciális dimenzióban gyökerező (vagy még inkább azt performatív úton megteremtő) nyelvi esemény vagy akció közötti közvetítés vagy kontinuitás az, amit a szituatív, inkább a „kivételeből”, mint a „szabályból” kiinduló gondolkodás lehetetlennek ítél.

A minden referenciális konkretizációtól, szituatív (illetve, ami Schmittnél majdnem ugyanaz: polemikus) meghatározottságtól független rend (politikai, de egyben nyelvi-fogalmi rend) normatív, mely normativitás nem más, mint a konkrét valóságösszefüggések felfüggesztése: az ilyen norma, amely – ahogyan Paul de Man mondaná egy nyíltabban nyelvelméleti összefüggésben – „mint olyan sohasem létezhet”, ám amely nélkül „nem gondolható el szöveg”,²⁷ kísérteties módon, fenyegetésként vetül rá a cselekvés vagy a diskurzus valóságos, *azaz* politikai dimenzióira. Hogy miben áll közelebből ez a fenyegetés Schmittnél, az könnyen megválaszolható kérdés: az általános (és épp emiatt üres) fogalmak azért nevezhetők kísértetiesnek, mert egy konkrét rend fogalmakban is kifejeződő sajátosság formáját vagy „alakját” mossák el – márpedig a forma- vagy az alakteremtés Schmittnél, mint az a későbbiek folyamán még többször is előkerül majd, nélkülözhetetlen mozzanata, sőt létoka magának a „politikainak”, hiszen mind a barát/ellenség megkülönböztetés, mind a fogalmak „polemikus” meghatározottsága, maga a *polémosz* is ide vezethető vissza. (Ahogyan egyébként Heideggernél is, többek közt az imént már párhuzamként előcítált írásban, ahol a hérakleitoszi polémosz az ember és a létező közötti „vitaként” nyer leírást: az ember akképp lép elő léteben, hogy megkísérli a létezőt is „létére hozni, azaz *határai közé és alakjába beállítani* [in sein Sein zu bringen versucht, d. h. in Grenze und Gestalt stellt]”. Kiemelés – K-Sz. Z.)²⁸ Forma, alak, „Gestalt” nélkül nincs jog, nincs nyelv, nincs politika. Aligha véletlen, hogy Schmitt számtalan helyen kitéüntetett szerepet

A statikus-politikus állam és az apolitikus „nép” közötti konkrét összekötő kapocs funkciójában talált így helyet a „mozgalomnak”.

bíz a „láthatóság” kritériumára: valamely rend csak általa nyilvánul meg, ha adott egy olyan instancia, amely – mintegy az általános és egyedi közötti törés okán szükségessé váló „missing link”-ként – közvetíti a realitáshoz, méghozzá általa, hogy látható (érzéki és, ami szintén nagyon fontos Schmittnek, nyilvános) formát teremt, s e forma révén voltaképpen reprezentálja is magát a rendet. Schmitt államfogalma is elhelyezhető ilyen keretben (mint formateremtő közvetítés a jog és a realitás között, aminek teológiai mintája az erkölcs és a realitás közé helyezett Isten), legideologikusabb korszakában pedig a statikus-politikus állam és az apolitikus „nép” közötti konkrét összekötő kapocs funkciójában talált így helyet – „politikus-dinamikus elem” gyanánt – a „mozgalomnak”,²⁹ amelyet a Harmadik Birodalom számos tekintetben sokkal többre értékelt, mint a pusztá (és túl absztrakt) államot magát.

Arra az itt szinte kényszerítően felvetülő kérdésre, hogy miként illeszkedhet bele az egyedi, kivételes eset, a döntés abba a rendbe, amelyet létrehozott és amelyben tovább működik (vö. V77), ezen a ponton persze nem kézenfekvő a válasz. Benjamin *Az erőszak kritikájáról*-ban például a modern parlamentarizmus

²⁷ PAUL DE MAN, *Az olvasás allegóriái*, ford. FOGARASI György, Ictus, Szeged, 1999, 394.

²⁸ HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, 74.; *Einführung in die Metaphysik*, 153.

²⁹ SCHMITT, *Saat, Bewegung, Volk*, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg 1933, 12. Lásd még a *Politikai teológia* 1933-as második kiadásának előszavát (PT [német kiadás] 8).

hanyaglását vezette vissza erre a problémára, amikor megállapította, hogy a parlamentáris rend elfojtja az öt létrehozás fenntartásában továbbra is ott munkálkodó erőszakról való tudását („elhalványul benne az erőszak lappangó jelenlétének tudata”),³⁰ arról a – „jogteremtő” – erőszakról való tudását, amelyet „képvisel”, vagyis *repräsentál* („die in ihnen repräsentiert ist”). Benjamin ideidézése nem véletlenszerű, ugyanis Schmitt szintén (bár egészen eltérő módon és egészen eltérő megoldást kínálva) a reprezentáció fogalmából kiindulva tesz kísérletet a kérdés megválaszolására, melynek nehézsége, mint az fentebb szóba került, nem kis mértékben abból fakad, hogy a reprezentáció olyan felfogását kell érvényesítenie, amelyet nem hatástalanít a konkrét és az általános dimenziói közötti kapcsolat szétszakítása. Schmitt így nem indulhat ki például a jelenlévő és a távollévő, a jelölő és a jelölt kétszatuságából.

Az így előálló dilemma megvilágításához Schmitt reprezentációfogalmának három összefüggését érdemes röviden érinteni. Elsőként azt a feltételezést, melynek értelmében a fennálló (jog)rend konkrét mivolta messzemenőig meghatározza e rend struktúráját is. Sőt, mintegy bele van írva magába a struktúrába: a rend konkrét formája nem fogható fel egy (absztrakt) struktúra, valamiféle üres váz valamely esetleges aktualizálásaként, amely tehát máshogyan is lehetséges volna, hiszen, amint azt például a szuverenitás clemzése és különösen a szuverénnek mint személynek ebben betöltött funkciója implikálja, a konkretizáció magának a struktúrának a része. A *Politikai teológiában* például ez az oka annak, hogy Schmitt használhatatlannak ítéli a szuverenitásfogalom liberális megközelítéseit, amelyek a szuverenitást az állam helyett a jognak tulajdonítják, illetve egyáltalán a fogalom kiküszöbölésére tesznek javaslatot. Amint azt a Hugo Krabbe és Hans Kelsen vonatkozó elképzeléseiről nyújtott kritika (vö. kül. PT9-11) itt egyértelművé teheti, Schmitt éppen a normafogalom kiterjesztésében látja a szuverenitás elmélete számára leküzdendő akadályt, és aligha véletlen, hogy később is az a teoretikus számít majd fő ellenfelének, aki „tisztá jogtanában” az államot a jogrenddel azonosítja, valamint külön fejezetet szentel a személyfogalom „felbomlásának”, arra hivatkozva, hogy a személy jogi értelemben pusztán egy megszemélyesítés („A »személy« csak megszemélyesítő egységes kifejezése a köteleések és jogosultságok nyalábjának”), illetve „norma-komplexumok” kifejeződése.³¹ Schmittnél a szuverénnek – aki ebből a szempontból formálisan akár a hegeli jogfilozófia meghatározásához, a kortársi környezetet tekintve pedig részint a „karizmatikus” hatalomgyakorlás weberi modelljéhez közelíthető³² – konkrét személynek kell maradnia (legalábbis konkrét értelemben személyszerűnek), hiszen aligha támaszkodhat annak a jogrendnek a legitimitációjára, amelyet döntésében felfüggeszt, így azokra a normákra sem,

Mivel „a jogeszme önmagában nem alkalmazható”, a törvényszövegből nem lehet arra következtetni, hogy melyik „magánszemély” ragadja magához a döntés autoritását, miközben „a jogi élet valósága számára az a fontos, hogy ki dönt”.

³⁰ BENJAMIN, *Az erőszak kritikájáról*, 41–42. (GS II/1, 190–191.).

³¹ Vö. HANS KELSEN, *Tiszta Jogtan*, ford. BIBÓ István, ELTE Bibó I. Szakkoll., Budapest, 1988, 29–30., 65. Az alkotmány „öréről” folytatott nevezet. 1931-es vitájukban természetesen Schmitt az, aki személyre (az alkotmánybíróra) bízna ezt a szerepkört. Vö. SCHMITT, *A birodalmi elnök mint az alkotmány őre*, ford. CSERNE Péter, valamint KELSEN, *Ki legyen az alkotmány őre?*, ford. FODOR Bea – JAKAB András = *Államtan*, szerk. TAKÁCS Péter, Szt. István Társulat, Budapest, 2003, 260–332. A vitához lásd többek közt VARGA Csaba, *Paradigmaváltás a jogi gondolkodásban* és PACZOLAY Péter, *Ki az alkotmány őre? = Carl Schmitt jogtudománya*, szerk. Cs. Kiss Lajos, Gondolat, Budapest, 2004, 308–322., illetve 358–371.; valamint POKOL Béla, *Jegyzetek Carl Schmitt és Hans Kelsen vitájához*, Világosság 2005/10., 83–90. Schmitt egy három évvel későbbi előadásának címe szerint egyenesen *A Führer oltalmazza a jogot*. A problémához vö. még Christian J. EMDEN, *Carl Schmitt, Hannah Arendt, and the Limits of Liberalism*, Telos 2008/tavaszi, 110–134.

³² Az állam – csak az uralkodó személyében valóságossá váló – személyszerűségéről, illetve az uralkodó nélküli nép mint „formátlan tömeg” és az „állam” fogalmi szembenállásáról Hegelnél lásd Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A jogfilozófia alapvonalai*, ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Budapest, 1983², 302–304.; a „karizmatikus” hatalomgyakorláshoz lásd Max WEBER, *A politika mint hivatás* = Uő., *A tudomány és a politika mint hivatás*, ford. GLAVINA Zsuzsa, Kossuth, Budapest, 1995, 56–58. Kelsen szuverenitásfelfogásához lásd KELSEN, *Tiszta Jogtan*, 65–66., illetve (az állam szuverenitásának relativitásáról) 75–85.; továbbá *Az államelmélet alapvonalai*, ford. MOÓR Gyula, Bibor, Miskolc 1997, 47–48.; *A szuverenitás fogalmának változása*, ford. RIMLER János és FALUHELY Ferenc = *Államtan*, 602–614.

amelyek (jogi-politikai) ágensként meghatározzák. Mivel „a jogeszme önmagában nem alkalmazható (sich nicht aus sich selbst umsetzen kann)”, hiszen „semmit sem árul el arról, ki is alkalmazza”, a törvényszövegből nem lehet arra következtetni, hogy melyik „magánszemély (individuelle Person) vagy hatóság (konkrete Instanz)” ragadja magához a döntés autoritását (PT 16/37), miközben „a jogi élet valósága számára az a fontos, hogy ki dönt” (uo., 18/40).

A szuverén döntése, ami nélkül a jogrend működésképtelen, nem vezethető vissza a jogrendre és nem vezethető le abból – e paradoxon nélkül viszont nem létezhet jogrend. Nem maradhat említetlenül, hogy (egyéb tényezők mellett) ez a paradoxon szolgáltatatható – igaz, csupán rövid ideig³³ – indokot Schmitt számára 1934-ben ahhoz, hogy a „jog oltalmazójának” megített „Führer” pozíciójában a hatalmi ágak egyesítését legitimálja. Az új államban eszerint azért szűnik meg az egymást örökös gyanakvással ellenőrző törvényhozás, kormányzás és jog hármass konstellációja, mert vezetője mint igazi vezér mindig egyben „bíró” is: a jog immár nem lehet független az igazságosságtól, mely igazságosság a nép élethez való jogából nyeri legitimitását, méghozzá – amint azt egy Hitler-beszéd vonatkozó passzusaival illusztrálja – egy olyan meghatározott, konkrét pillanattól, amely mintegy maga tette felelőssé a „Führer”-t a német nemzet sorsáért.³⁴ Ez azonban inkább csak ideologikus, bár nem teljesen kívülről ráerőszakolt olvasata vagy alkalmazása a *Politikai teológia* szuverenitásfogalmának – persze az eddig megállapítottakat magára Schmittre is vonatkoztatva az ilyen, konkrét alkalmazás lehetősége arról tanúskodik, hogy ez a lehetőség nem marad teljesen külsődleges eleme a „kivételes állapot” diskurzusának.

Noha az összehasonlítás csak önálló tanulmányban kivitelezhető, kimerítő elemzést igényelne, melyről itt le kell mondani, a második pontban mégis érdemes utalni arra, hogy az a – látencia eltérő szintjein nyomonkövethető – vita, amelyet Benjamin *A német szomorújáték eredetében* a *Politikai teológia* szuverenitáselméletével, majd ezt követően Schmitt különböző pontokon Benjaminsal folytat, éppen a személy strukturális jelentőségét illetően világítja meg Schmitt egy fontos előfeltevéését. *A német szomorújáték eredetében* a szuverenitás elméletét tárgyaló részében,³⁵ az értekezés azon pontján tehát, ahol Benjamin a legnyíltabban kapcsolódik Schmitthez, lényegében az a felismerés vezet a *Politikai teológia* koncepciójának implicit felülbírlásához, amely a barokk „eszkatológia” hiányát egyfajta történetelméleti katasztrofizmusra vezeti vissza. Noha innen nézve formálisan akár amellett is lehetne érvelni, hogy az anorganikus allegorikus jelentésalkotás Benjamin-féle koncepciója bizonyos értelemben felfogható a Schmitt-féle decizionizmus sajátos analógiájaként (lásd például a következő sokat idézett kijelentés az allegorizált tárgy önkényes jelentéséről: „azt, hogy mit jelentsen, az allegória készítője szabja meg”),³⁶ a transzcendens túlvilág történelmi üresége, minden világszerű vonatkozástól megfosztott, vákuumjellegű jelentésnélkülisége a barokk uralkodó szuverenitását éppen a kivételes állapot *kizárására* korlátozza Benjaminsal.³⁷ Benjamin elemzése éppen a szomorújáték uralkodójának *döntésképtelenségére* fut ki, az uralkodói hatalom és az uralkodás képessége közötti ellentmondásra, olyasvalamire tehát, ami – a *Politikai teológia* fentebb már idézett kezdőmondatára gondolva – Schmittnél per definitionem kizárja a szuverenitás lehetőségét (a szuverén azért szuverén, mert tud dönteni). Az uralkodó bukása Benjamin szomorújáték-koncepciójában azt implikálja, hogy ez a döntésképtelenség abból ered, hogy a barokk történetempasztalban (amely persze valójában már a VIII. történetfilozófiai tézis előlegezi meg) tulajdonképpen nem lehet különbséget tenni kivételes és normális állapot között. Ha a barokk történetfilozófiai katasztrofizmusa abból fakad, hogy a kivétel lesz szabállyá, akkor nem lehet dönteni: az, hogy a szomorújáték határozatlan uralkodóit Benjamin ábrázolásában tőlük független erők rángatják (a ingadozó „fizikai impulzusoktól”) az udvari celszövő fontos figuráján át

³³ PETHŐ Sándor, *Norma és kivétel*, MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1993, 231.

³⁴ Vö. SCHMITT, *A Führer oltalmazza a jogot* (1934) = Uő., *A politikai fogalma*, 228.

³⁵ Vö. a továbbiakhoz Walter BENJAMIN, *A német szomorújáték eredete*, ford. RAJNAI László = Uő., *Angelus novus*, különösen 242–250. (GS I/1, Suhrkamp, Frankfurt, 1974, 243–251.)

³⁶ BENJAMIN, *A német szomorújáték elmélete*, 387. („an Bedeutung kommt ihm das zu, was der Allegoriker ihm verleih”) – GS I/1, 359).

³⁷ Vö. ehhez még HORST BREDEKAMP, *From Walter Benjamin to Carl Schmitt, via Thomas Hobbes*, angolra ford. Melissa THORSON HAUSE és JACKSON BOND, *Critical Inquiry* 1999/2., 259–260.

Carl Schmitt, az iskolás

magáig a „történelemig”), valamint az, hogy Benjamin tulajdonképpen Schmittől másolt „tételmondata” („A szuverén képviseli [repräsentiert] a történelmet.”) a szuverén reprezentációkarakterét nem valamiféle rendre, hanem magára a történelemre vonatkoztatja, azt sugallja, hogy ez a reprezentáció szükségszerűen azon mindent átható teatralitás kontextusában valósul meg, amelynek képzete végigvonul Benjamin egész értekezésén.³⁸ Ez a teatralitás (a szuverén nem az, aki dönt, a szuverén maga a reprezentáció) ugyanis nyilvánvalóan a voltaképpen politikai akciót (vagy legalábbis annak értelmét vagy jelentését) is semlegesíti.

Az, hogy Schmitt majd 1956-ban, a *Hamlet oder Hekuba* című könyvében, ahol – egyfajta implicit választ adva Benjamin szomorújáték és tragédia közötti különbségtételére, valamint különös módon voltaképpen az egész majdani úgynevezett „New Historicism” programját megelőlegezve – a tragédiát a valóságnak, a „kornak” a (szín)játékba való „betöréseként” értelmezi, sejteti, hogy Benjamin barokkfelfogását éppen ebben az összefüggésben ítéli elégtelennek. Noha megjegyzendő, hogy a „betörés” eme mozzanata, amely amúgy magának a kivételes állapotnak a koncepcióját is meghatározza (hiszen itt a normatív jogrendbe maga az élet, a konkrét történelmi realitás hatol be), nem hiányzik Benjamin történetelméleti munkáiból sem (például az idő kontinuitását és egyben a fennálló viszonyokat megtörő vagy megszakító „Most” messiási pillanatára lehetne hivatkozni a történetelméleti tézisekből),³⁹ Schmitt mégis ebben a tekintetben tartja kiigazítandónak a történelem és a szomorújáték viszonyáról alkotott elképzelését. Nyilván nem véletlen, hogy a vita középpontjában a döntésképtelenségnek az európai kultúrtörténet számára legemblematikusabb figurája áll: Schmitt egyebek mellett arra tesz kísérletet, hogy ezt a döntésképtelenséget a szuverén bábszerű, teátrális meghatározottsága helyett a *Hamletet* meghatározó politikai konstellációra vezesse vissza. A munka függelékében olvasható Benjamin-kommentár államelméleti pedantériával, politikatörténeti

³⁸ Erről részletesen lásd Samuel WEBER, *A döntés mint kivételes eset*, ford. SZABÓ Márton, Világosság 1999/12., 31–33.

³⁹ Vö. BENJAMIN, *A történelem fogalmáról*, 971–973. (GSI/2, 702–704.)

okokra hivatkozva igyekszik cáfolni a szomorújáték-könyv teatralitáskonceptióját és Hamlet-értelmezését,⁴⁰ arra hivatkozva, hogy a Benjaminsnál tulajdonképpen *kivéte*lként említett Hamlet különbözősége a német szomorújátékoktól valójában az angol és a kontinentális politikai helyzet eltéréseiből magyarázható, közelebről abból, hogy Shakespeare Angliájában a szuverén állam korántsem volt olyan erős, mint Európa nagy monarchiáiban.⁴¹ Schmitt ezen ellenvetése, illetve az egész vita persze jelen összefüggésben csupán azt hivatott alátámasztani, hogy, úgy tűnik, Schmitt szuverenitáskonceptiója éppen a mögötte rejlő reprezentációfogalom tekintetében szorul védelemre. Azt az eshetőséget kell ugyanis elhárítania, hogy a szuverén perszónális reprezentatívítása teatrális értelemben vett reprezentációnak bizonyulhat. A szuverén személyszerűségét tehát nemcsak valamiféle aktualizált „jogi személy” perszónifikációs képzetétől kell elhatárolni: a szuverén nem is színész a történelem szomorújátékában.

Harmadikként végül kiemelendő, hogy a Schmitt-féle szuverén döntése, a normához való viszonyának minden paradoxitása ellenére, nem jelenti minden tekintetben az általa hatástalanított, felfüggesztett vagy zárójelbe tett rend tagadását.⁴² Noha az a magyarázat, mely szerint a szuverén feladata – Benjamin szomorújátékainak zsarnokaival szemben – nem a kivételes állapot elhárítása, hanem valamiféle kirtartása, tartós fennállásának megalapozása volna, nem nevezhető minden tekintetben találónak,⁴³ a kivételes állapot felőli döntésnek Schmittnél is valamiféle katasztrófaelhárítás az egyik funkciója: az olyan katasztrófáké, amelyek az *államot* annak léteben fenyegetik. A *Politikai teológia* nyitófejezetében Schmitt éppen erre hivatkozva tesz világos különbséget kivételes állapot és anarchisztikus káosz között: a kivételes állapotban, ahol a „az állam a jog eltűnésekor is fennmarad (der Staat bestehen bleibt, während das Recht zurücktritt)” (PT 5/18), továbbra is van rend, bár ez a rend nem legális, nem jogrend, hanem a fennálló, a konkrét realitás, akár a valóságos élet (vagy az élet feletti hatalom) erőviszonyain alapul.⁴⁴

Nem nehéz belátni, hogy Schmittnél, aki alkotmány- vagy államjogásként, politológusként (és alighanem „teológusként” is) az „államban” azonosítja azt a rendet, amelyet a legális gyakorlatnak kell szavatolnia és fenntartania, az ilyen értelemben vett rend kettős feltétel, a fennálló jogi és/vagy erőviszonyok és valamely legális forma összekapcsolódásán alapul, és ebben az értelemben akár úgy is lehetne fogalmazni, hogy az ezt szavatoló dimenzió szerepére a politika még nagyobb eséllyel pályázik, mint

Az „államban” azonosítja azt a rendet, amelyet a legális gyakorlatnak kell szavatolnia és fenntartania.

⁴⁰ Hamlet az egyetlen olyan „emberi alak” a korban, aki „megfelelt az új-antik és középkori megvilágítás belső el-lentmondásának, amilyennek a barokk látta a melankolikus embert”. De Hamlet is néző marad: „Hamlet az egyetlen, Isten kegyelméből való néző; de nem az, amit játszanak neki, hanem egyes-egyedül saját sorsa tudja kielégíteni. Élete, ez a szomorúságának követendő példakép gyanánt nyújtott költői tárgy, kialakása előtt arra a keresztény gondviselésre utal, melynek öleiben boldog létre válnának át szomorú képei. Csak ilyen fejedelmi életben van megváltás a melankólia számára, mikor szembekerül önmagával. [...] Egyedül Shakespeare tudta kicsiholni a keresztény szikrát a melankolikus ember barokk, nem sztoikus és nem keresztény, ántik és álpietista merevségéből.” (BENJAMIN, *A német szomorújáték eredete*, 356. A *Hamletről* mint szomorújátékról lásd még itt *uo.*, 331.).

⁴¹ Vö. SCHMITT, *Hamlet oder Hekuba*, Diederichs, Düsseldorf/Köln, 1956, 62–65.; illetve *Der Leviathan...*, 119–122. Schmitt egy levelében (Hansjörg VIESEL, *Jawohl, der Schmitt*, Support, Berlin, 1988, 14.) egyenesen azt állítja, hogy az 1938-as *Der Leviathan...* a maga egészében tulajdonképpen Benjaminsnak adott válasznak tekintendő. Benjamin és Schmitt reprezentációfogalmainak szembeállításához a fenti összefüggésben lásd még Johannes TÜRK, *The Intrusion*, Telos 2008/nyár, 84–85. A probléma átfogóbb megközelítéséhez érdemes bevonni Hans-Georg Gadamer a játék és az „esztétikai látzat” viszonyának kérdését középpontba állító Schmitt-kritikáját: Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 343–344. Utóbbihoz vö. még Roy BEN-SHAI, *Schmitt on Hamlet*, Telos 2009/nyár, 92–95.

⁴² Lásd erről, a Benjaminsal való összevetés kontextusában Samuel WEBER, *A döntés mint kivételes eset*, 28.

⁴³ BREDEKAMP, *From Walter Benjamin to Carl Schmitt, via Thomas Hobbes*, 259.

⁴⁴ Éppen ezért az általános és az egyedi közötti törés tehát nem feleltethető meg „a törvényes rend normalitása és a kivételes állapot káosza” (HORKAY HÖRCHER Ferenc, *Carl Schmitt decizionizmusa és a klasszikus erényetika – Carl Schmitt jog-tudomány*, 324.) közötti ellentétnek. A kivételes állapot ugyanis „nem az anarchia helyzete, hanem [...] jogrend nélküli tényleges rend” (SZIGETI Péter, *A decizionizmus két terepe Carl Schmittnél = Uo.*, 342.). Vö. még ehhez PETHŐ, *Norma és kivétel*, 138.; PAN, *Carl Schmitt on Culture and Violence in the Political Decision*, 57–58.

a pusztá jog. Aligha véletlen például, hogy a weimari köztársaság válságában, majd a hatalomváltásban fel-táruroló (amúgy Schmitt által tevékenyen alakított) legitimitásproblematika 1932-1933 körül nemcsak Schmitt jogászai gyakorlatának, hanem politikaelméleti előfeltevéseinek öngazolását is meghatározza. Maga a „Preußenschlag”-ot megelőző jogvita egyben jogelméleti pozíciók harca is volt, amely bizonyos értelemben Schmitt döntéselfogását igazolta,⁴⁵ míg a *Legalitás és legitimitás*ban és később visszatekintően máshol is Schmitt olyan vészjelzésként, „Notschrei”-ként jellemezte a weimari alkotmány megmentésére irányuló „késébeesett kísérletét”, illetve az azt „oltalmazó” birodalmi elnök alkotmányos szerepéről nyújtott értelmezését, amely arra volt hivatott felhívni a figyelmet, hogy az olyan (hanyatló) jog, amely elutasítja a barátira és ellenségre vonatkozó kérdés megválaszolását (vagyis lemond a formatív politikai megkülönböztetéséről), képtelen lesz megvédeni az államot a „legális forradalmaktól” – például az olyan, nemcsak a kor Németországában illusztrációra leelő esetekben, amikor egy legálisan hatalomra jutott párt becsukja maga mögött a legalitás ajtaját, vagyis „legális módon mellőz[i] a legalitás elvét”.⁴⁶ Jacob Taubes szerint például mindez egyenesen azt tanúsítja, hogy 1932-ben Schmitt volt az egyetlen, aki észlelte, hogy voltaképpen mi az (egy „világméretű polgárháború”), ami készülődik, illetve voltaképpen már zajlik is az I. világháború óta.⁴⁷ A fennálló rend és az ennek formát szabni képes állam kettős feltételrendszere, persze, másfelől, nemcsak ilyen vészkiáltásokat alapozott meg: sok egyéb mellett ezzel is magyarázható, hogy nem sokkal később Schmitt úgy vélte, Hitler új konkrét rendet megalapozó, nem is igazán illegális hatalomra jutása után nem tud Hitler ellen érvelni.⁴⁸ Mi több, éppen ekkor kerül kitéüntetett helyre (és váltja le többek között a „döntést”) elméleti szótárában a „rend” fogalma – amúgy nem egyedi, hiszen például Jüngerrel is megfigyelhető módon.⁴⁹

Kicsit távolabb lépve az imént felidézett időszakról, amelynek viharai nem képezhetik jelen elemzés központi tárgyát, általánosságban is elmondható, hogy Schmitt történelemfelfogásában a katasztrófa elhárításának (vagy elhalasztásának) mozzanata legalább olyan meghatározó, mint a kivételes állapot radikális döntéskarakteréé, sőt ha lehet, még nyíltabb eszkatológiai dimenziót nyer. Schmitt idevonatkozó, sokat idézett fogalmát, a *katekhónt* Páltól, a Thesszalonikiakhoz írott második levélből kölcsönzi, ahol a kifejezés arra az instanciára vonatkozik, amely a még Krisztus második eljövetele előtt megjelenni hivatott Antikrisztus („előbb be kell következnie az elpárolásnak, és meg kell mutatkoznia a bűn emberének [*ἄνθρωπος τῆς ἀνομιᾶς* – vagyis szószerint a törvényteleniség vagy törvényen túliság emberének], a kárhozát fiának, az ellenségnek” – 2Tesz 2,3; ford. a Szent István Társulat 1982-es kiadása alapján) fellépését tartóztatja fel, és amelyet a teológiai hagyományban olykor egyenesen a Római Birodalomban, vagyis ez esetben egy keresztény szemszögből affirmatív módon ábrázolt világi hatalomban azonosítottak: „Tudjátok azt is, mi késlelteti föllépésének idejét. A gonoszság titka már munkálkodik, csak annak kell még az útból eltűnnie, ami még késlelteti.” (2Tesz 2,6-7) *A katekhón*, az, aki a bukást, a pusztulást, a törvénytelen állapotot vagy a világ végét tartóztatja fel, Schmitt számára is „az egyetlen híd, amely minden emberi történet (Geschehen) eszkatologikus megbénulásától egy a történelem feletti oly nagyszabású hatalom (Geschichtsmächtigkeit) felé vezet, mint amilyennel a germán királyok keresztény császársága

Schmitt történelemfelfogásában a katasztrófa elhárításának (vagy elhalasztásának) mozzanata legalább olyan meghatározó, mint a kivételes állapot radikális döntéskarakteréé.

⁴⁵ Lásd erről DYZENHAUS, *Legality and Legitimacy*, 2–3.; illetve Ernst Rudolf HUBER, *Carl Schmitt in der Reichskrise der Weimarer Endzeit = Complexio Oppositorum*, 33. A weimari politikai berendezkedés természetesen alapvető módon meghatározta Schmitt politika- és államelméletének fogalmi kereteit is, lásd erről például PETHŐ, *Norma és kivétel*, 109–117.

⁴⁶ Vö. SCHMITT, *Legalitás és legitimitás*, 40., 45. Lásd ehhez még Reinhard MEHRING, *Carl Schmitt*, Junius, Hamburg 2001, 54.

⁴⁷ TAUBES, *Die Politische Theologie des Paulus*, 138–139.

⁴⁸ DYZENHAUS, *Legality and Legitimacy* 83.

⁴⁹ Vö. KROCKOW, *Die Entscheidung*, 107–108.

⁵⁰ A Hobbes-könyv szerint pl. a Leviatánban szimbolizált állam nem más, mint „szüntelenül megakadályozott polgárháború” (SCHMITT, *Der Leviathan...*, 34.).

rendelkezett”.⁵¹ Ez a katechonikus történelem-szemlélet bizonyos értelemben tehát inverze vagy negatívja Benjamin „messianizmusának”, amely (*Az erőszak kritikájához*-ban) az isteni erőszakot szigorúan a „megsemmisítésre” korlátozta. Benjamin – mint arról például a VI. történelemfilozófiai tézis tanúskodhat – mintegy kiiktatja a katechón bizonyos értelemben evilági instanciáját, amikor a „történelmi materializmus” szintén valamiféle kivételes állapothoz/pillanathoz kapcsolt feladatát („A múltnak azt a képét rögzíteni, amely *a veszély pillanatában* hirtelen megjelenik a történelmi szubjektum előtt, ez a történelmi materializmus dolga.” Kiemelés – K-Sz. Z.) egy olyan Messiás képzetet felől legitimálja, aki „nemcsak megváltóként jön el, hanem az Antikrisztus legyőzőjeként”, meg-hozzá egy olyan *ellenség* szemben, aki *eddig még mindig győzött*.⁵² Schmittnél viszont a földi hatalom, leginkább nyilvánvalóan az állam, nagyon is képes szembeszállni az ilyen ellenséggel: ennek az ellenállásnak pedig nem lehet más a feltétele, mint az, hogy a fennálló rend konkrét formát öltjön. Ez a forma ráadásul „élő forma”: az állam annyiban nevezhető formának, amennyiben egy közösség (nyilvános) életének kölcsönöz alakot („az alkotás értelmében formává válik”; „Form im Sinne einer Lebensgestaltung” – uo. 14/33),⁵³ ami azt is jelenti, hogy a háborúban legyőzendő ellenségről való döntést is egyedül annak érdeke határozza meg (és igazolja), hogy a fenyegetett fél „megőrizze az élet saját, létszerű fajtáját (eigene, seinsmäßige Art)” (*PF* 19/15) – az ellenség voltaképpen nem más, mint egy (voltaképpen e fenyegetés által politikaivá tett) közösség életét meghatározó, kifejező vagy előállító sajátos, „létszerű” forma megkérdőjelezése.

Az így felfogott „forma” és a reprezentáció politikai fogalma között kölcsönös feltételes viszony van (ami azt is jelenti, hogy a forma eleveisége Schmitt számára egyáltalán nem zárja ki azt, hogy nincs forma reprezentáció nélkül): a reprezentáció formát teremt (mi több: csak a reprezentáció

⁵¹ SCHMITT, *Der Nomos der Erde*, Duncker & Humblot, Berlin, 1997, 29. Vö. még például *Historiographie in Nuce* = Uő., *Ex Captivitate Salus*, 23.; *Glossarium*, 63.; *Politikai teológia II.*, 63–64. A fogalomhoz lásd még BOLZ, *Charisma und Souveränität* = *Der Fürst dieser Welt (Religionstheorie und Politische Theologie 1)*, szerk. TAUBES, Schöningh-Fink, Paderborn, 1985², 255–262.; Paul HIRST, *Schmitt's Decisionism*, Telos 1987/nyár, 22.; BREDEKAMP, *From Walter Benjamin to Carl Schmitt, via Thomas Hobbes*, 252–253.

⁵² BENJAMIN, *A történelem fogalmáról*, 964. Az I. tézis hasonlata, amelyet Benjamin a „történelmi materializmus” és a Kempelen-féle sakkozó automata között állít fel, melyet valójában egy a gépben elrejtett törpe kezelt, mintegy ennek a sémának a tükrös ellenpontját adja: „Mindig a »történelmi materializmus« nevezetű bábu fog nyerni. Bármivel szemben megállja a helyét, ha szolgálatába fogadja a teológiát, amely manapság köztudomásúlag kicsi és csúf, és amúgy sem szabad szem előtt lennie.” (*Uo.*, 961.)

⁵³ ö. ehhez még Michael MARDER, *Carl Schmitt's „Cosmopolitan Restaurant”*, Telos, 2008/nyár, 34–38.

Weimari Köztársaság, Berlin, Reichstag

teremt formát), sőt a Schmitt számára releváns értelemben reprezentációról csak akkor lehet beszélni, ha ez formateremtésként valósul meg. Az, hogy Schmitt nem sokkal a *Politikai teológiát* követően, az először 1923-ban megjelent, ma sokat idézett *Römischer Katholizismus und politische Form* című írásában⁵⁴ egy olyan, nem-szemiotológai reprezentációfogalom reaktiválására tett kísérletet, amely nem teszi lehetővé a jelen- és távollét dimenzióinak formális elhatárolását – amelyben tehát a reprezentáció egyben prezentáció is –, valójában a szuverenitáselmélete mögött rejlő nyelvi dilemma kezelésének (nem feloldásának) egyetlen lehetőségéről tanúskodik.

⁵⁴ SCHMITT, *Römischer Katholizismus und politische Form* (1923, 1925²), Klett-Cotta, Stuttgart, 1984.

Ha az agy megszalad

(Doidge – Cézár)

Induljunk el Kanadából. Amikor Samuel Weiss, a CU (Calgary Egyetem) tudósa 1992-ben megvizsgálta laborjában a legfrissebb szövettenyészeteket, alig hitt a szemének. A kis üvegtálkákban ugyanis új idegsejtek képződtek. Ez ellentmondott a statikus agy dogmájának, mely szerint kb. hétévenként minden szervünk megújul, az agyunk kivételével. Régebben azt hittük, hogy az agyban lévő kapcsolatszerkezet örökre meghatározott, egy bizonyos életkor után nem fejlődik. Weiss kísérletei azonban arra utaltak, hogy agyunk rugalmasabb mint gondoltuk.¹

Néhány dolog azonban már efelé mutatott. Nézzünk egy mexikói esetet a '60-as évekből. Paul Bach-y-Rita agykutató édesapja, Pedro Bach-y-Rita katalán költő és tudós 65 évesen súlyos szélütést kapott. Arca és jobb oldala lebénult, a férfi képtelenné vált a beszédre. Az orvosok azt mondták, nincs remény a gyógyulásra. Paul fivére, George fiatal orvostanhallgatóként magához vette édesapját, s különféle rehabilitációs gyakorlatokkal kezelni kezdte. Megtanította négykézláb mászni, majd rávette, hogy a falnak támaszkodva kezdjen el mozogni. Végül Pedro megtanult járni. A beszédtanulással önerőből próbálkozott, elkezdett írni, s hamarosan újra tudott normálisan gépelni. Egyévi lábadozás után Pedro visszatért tanítani, s ez annyira ment neki, hogy nyugdíjazása után is oktatói állást vállalt. 72 évesen Bogotába utazott néhány barátjához, akikkel elment hegyet mászni. 2700 méteres magasságban szívroham érte, s nem sokkal később ez okozta halálát. Pedro holttestét San Franciscóba szállították, majd a boncolás után Paul megnézte az eredményeket. Bach-y-Rita megdöbben. Kiderült ugyanis, hogy édesapja agykárosodása a szélütés után *nem* gyógyult meg (az agykéregből a gerinche vezető idegek 97 %-a semmisült meg), ám agya az elvesztett funkciókat mégis visszanyerte. Egyetlen magyarázat kínálkozott a történetekre: Pedro agya a fiával végzett tréning során *teljesen átszervezte önmagát*.

Ugorjunk az időben, de maradjunk Bach-y-Ritánál. Cheryl Schiltz az ún. Imbolygók egyike. 1997-ben egy méheltávolító műtétet követően fertőzést kapott, amit gentamicinnel kezeltek. Ez az antibiotikum nagy mennyiségben károsíthatja a belső fület. Cheryl egy nap észrevette, hogy ha feláll, azonnal el is esik. A kórházba szállítás után az orvosok megállapították, hogy nem működik a labirintuszerve (a funkciójának mindössze a 2 %-a maradt meg; ennyit a mellékhatásról). Ennek következtében Cheryl teste egyfolytában imbolygott, rángatózott, mielőtt a földre zuhant volna. Ötévnyi kilátástalan küzdelem után a hölgy Paul Bach-y-Rita páciense lett, aki az édesapja példájából tanulva nem mondott le a gyógyulás lehetőségéről, holott a hagyományos agyfelfogás alapján Cheryl esete reménytelennek minősülne. Bach-y-Rita kifejlesztett egy készüléket, egy sisakot, amelynek az a feladata, hogy a labirintuszervet helyettesítse. A nyelven keresztül küld az egyensúlyozáshoz szükséges jelzéseket az agyba. Cheryl felvette a sisakot, pezsgőbuborékokhoz hasonló örvénylést érzett a nyelvén, ám hamarosan megfeledkezett arról, hogy az érzékelési információk a nyelvéből érkeznek, és képes volt megállapítani a térbeli helyzetét. Aztán amikor felemelte az ujjait az asztallapról, teste már nem imbolygott. A kezelésnek azonban itt nem szakadt vége, ugyanis amikor Cheryl levette a sisakot, egy ideig továbbra is meg tudott állni támaszkodás nélkül. Bach-y-Rita terápiája pontosan erre az „utóhatásra” épült, a készülék segít az új idegpályák kialakításában, s ahogy ezek aktiválódnak, majd rögzülnek, hosszabbodik a normális állapot. Cheryl az első Imbolygó volt, akit kezeltek ezzel a készülékkel. Az „utóhatás” előbb órákra nőtt, aztán napokká duzzadt, végül hónapokká terebélyesedett. Cherylnek később már nem volt szüksége a készülékre...

¹ Vö. Jeanne RUBNER: *A tudásról és az érzékelésről. Bevezetés az agykutatásba*, ford. KÖRÖSI Mercedes, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2007, 22.

Ez még mind semmi. Látogassunk el a virginiai Falls Church-be. Itt él Michelle Mack, aki fél aggyal született. (1973. november 9-én.) Valamilyen magzati rendellenesség következtében a bal féltékéje egyszerűen ki sem fejlődött. A helyzet azonban az, hogy Michelle nem vegetál, hanem normális életet él. Ami azért lehetséges, mert jobb agyféltekéje időközben átvette a hiányzó bal agyfélteke funkcióit, miközben a sajátjait is ellátja. A hölgyben tehát elképesztő agyi átrendeződés ment végbe, ráadásul úgy, hogy a jobb féltékének a baltól származó bemenetek *nélkül* – hiszen azok nála nem léteznek – kellett fejlődnie. Ezek szerint a fél agy nem jelent fél elmét, már ez is meglepő. Ám bármennyire is hihetetlennek tűnik, Michelle ezzel nincs egyedül; rengetegen élhették le fél aggyal egész (!) életüket úgy, hogy akár még maguk sem tudtak róla...

Mi a magyarázata ezeknek a „furcsa gyógyulásoknak”? Számtalan olyan esetről tudunk, amely – Weiss kísérleteivel és Bach-y-Rita eredményeivel összhangban – azt bizonyítja, hogy az agy képlékeny. Norman Doidge *A változó agy. Elképesztő történetek az agykutatás élvonalából* című hiperérdekes könyve – melyben a fentiekhez hasonló esettanulmányok sokasága szerepel – ezt a következőképpen fogalmazza meg: „az agy minden egyes tevékenysége során megváltoztatja önmön szerkezetét, és folyamatosan tökéletesítgeti áramköreit, hogy az adott feladatokat jobban tudja elvégezni. Ha bizonyos »részei« meghibásodnak, akkor néha más részek veszik át azok feladatát. A célfeladatokra specializált részekből álló gép hasonlata nem adhatott magyarázatot a tudósok által tapasztalt változásokra. Az agynak ezt az alapvető képességét *neuroplaszticitás* néven kezdték emlegetni.”² (A *neuro* a neuronokra, az agyat és az idegrendszert alkotó idegsejtekre utal, a *plasztikus* pedig változtatható, alakítható, képlékeny jelent.) Ennek értelmében az „egy funkció egyenlő egy terület” elve korrekcióra szorul, hiszen úgy tűnik, az agy ennél sokkal nyitottabb rendszer. Képes átszervezni önmagát.³

Most a fentiek ismeretében ruccanjunk át egy kicsit Hollywoodba. Az előzményfilmek időszakában járunk. Nemrégiben készült prequel az X-Men-trilógiához (*Az első* alcímmel), *A dologhoz* (azonos címmel) és *A majmok bolygójához* (*Lázadás* alcímmel; rendezte Rupert Wyatt). Ezek közül számunkra – természetesen – az utóbbi érdemel kitüntetett figyelmet (bár a többi sem rossz). Szóval, nézzük mi történt az emberszabásúakkal (persze, nem majmokról van szó, hanem legközelebbi rokonainkról: csimpánzokról, gorillákról, orángutánokról). Egy tudós, Will Rodman (James Franco) a GEN-SYS nevű kutatóintézetben kifejleszt egy új gyógyszert, az ALZ-112-t (a három betű az Alzheimer-kórra utal), amelyet csimpánzokon próbál ki. A szérum hatására az egyik nőstény

² Norman DOIDGE: *A változó agy. Elképesztő történetek az agykutatás élvonalából*, ford. SÓSKUTHY György, Park Könyvkiadó, Bp., 2011, 11. Az esettanulmányok oldalszámái: Pedro BACH-Y-RITA: 36–40., Cheryl SCHILTZ: 15–25., Michelle MACK: 315–331.

³ Vö. „Az elhunytak agyának vizsgálata során új bizonyítékokat nyertek arra, hogy még idősebbek esetében is kialakulhatnak új neuronok.” Jack CHALLONER: *Az agy*, ford. LIPTÁK Judit, Magyar Könyvklub, Bp., 2002, 88. (A könyv a neuroplaszticitást a fantomfájdalommal összefüggésben tárgyalja.) Csak érdekességképpen: az agy működésével kapcsolatos egyik legelképesztőbb elmélet Penrose agyából pattant ki. A neves tudós szerint a neuronhálózat működése az ún. mikrotubulusok működésére vezethető vissza, amelyekben nagyléptékű, kvantumosan koherens folyamatok zajlanak. A mikrotubulusok (kis csövecskék, amik „sejtautomata”-szerű viselkedést produkálnak) szerepet játszanak a neuronok növekedésében és visszafejlődésében is, vagyis magát a neuronhálózatot is módosíthatják. Vö. Roger PENROSE és mts.: *A nagy, a kicsi és az emberi elme*, ford. GERGELY Árpád László, Akkord Kiadó, Bp., 2003, 130–143.

kimagasló intelligenciaeredményeket produkál, de a „termékbemutató” rosszul sül el, a megvadult kísérleti alanyt az egyik biztonsági őr lelövi. A nőtény elárvult kicsinyét Will befogadja. Itt kezdődik Cézár története.

Will és édesapja (John Lithgow) azonnal észreveszik, hogy „ez aztán az okos kismajom”. Másrészt a delikvensről az is kiderül, hogy nem csak örökölte anyja módosított képességeit, de túl is szárnyalja azokat: Cézár (Andy Serkis) – emberi léptékkal mérve is – igen gyorsan tanul. Sok-sok apróság kiemelhető volna a történetből, de a legfontosabb (itt), hogy Cézár tanításával párhuzamosan Will fejleszti az ALZ hatóanyagot. A 113-as már olyan vírustörzs, amely – beépülve a genetikai állományba – ugrásszerűen megnöveli az intelligenciát. Miután egy malőr következtében Cézár elkerül Willéktől, a „majomházban” azon kezd ügyködni, hogy csapattá kovácsolja fogya tartott társait. Ez a vártnál is jobban sikerül, Cézár hallatlan fifikával – és az ALZ 113 segítségével – beindítja az evolúciós ugrást. Kezdődhet a főemlősök lázadása, harca az emberi uralom ellen...

Kanyarodjunk most el a filmtől, de csak azért, hogy még inkább rálássunk annak hátterére. Időzzünk el végezetül egy kicsit Nevadában. Köztudott, hogy több tudós nevelt már fel saját otthonában csimpánzkölyköket. Ezek közül az egyik leghíresebb Washoe esete.⁴ Allen és Beatrice Gardner, a Nevada-i Egyetem kutatópárosa anno egy csimpánzkislányt megtanított a siketnéma jelbeszédre. Washoe hamarosan már kombinálta a jeleket, pl. ha megtanulta a „még több” jelét, evés közben képes volt azt alkalmazni: „még több banánt” kért. Washoe (és társai) példájából világossá vált, hogy a csimpánzok (és egyébiránt a gorillák is) képesek megszerkeszteni a jeleket, és használják a nyelvtant.⁵ Természetesen ezt csak korlátozott mértékben teszik (Washoe 160 szót használt), de el lehet játszani a gondolattal, hogy mi lenne, ha egy az ALZ-113-hoz hasonló szérum feltuningolná az intelligenciájukat.

Nos, mint látható, a *Majmok bolygója – Lázadás* alapötlete nem teljesen légből kapott. Másrészt tudjuk azt is, hogy a csimpánzok agya az emberéhez hasonlóan reagál a környezeti kihívásokra. Vagyis legyen bármennyire megnyugtató (vagy éppen lelkesítő), hogy a szóban forgó film története kitaláció, ám ezt a fikciót hihetőbbé és komplexebbé teszi, hogy a valóságban a csimpánzok agya is plasztikus.

⁴ Részletesebben: Jeanne RUBNER: *I. m.*, 61–63.

⁵ Más szempontból persze – s ez igen érdekes az öntudat kérdését tekintve – vannak itt különbségek: „[A] csimpánzok és orangutánok letörlik a piros foltot a homlokukról, ha a tükörrel szemben állva felfedezik azt. Más állatok viszont, még a gorillák és a páviánok is, csődöt mondanak ennél a tesztnél.” Uo., 80. Vö. Jean-Pierre CHANGEUX: *Az igazságkereső ember*, ford. PLÉH Csaba, Gondolat Kiadó, Bp., 2008, 130.

Baka L. Patrik

A káosz (e)rendezett szegmensei

H. Nagy Péter: *Szisztematikus káosz*

„Káoszelmélet: a véletlenül megjelenőben valójában van valami állandóság, ami matematikailag levezethető. Az események kezdeti állapotukban talán össze nem függőnek és véletlennek tűnnek, de végül mégis rendszer vélhető fel bennük és a végén minden rész egységesen összeillik.”

Káosz c. film

The dark eternal night. 6:56-nál járok, egy-két másodperce csatlakozott ismét az ének. Érdekes, hogy épp most kezdtem bele az első sorokba. Eddig valahogy... túlságosan is lekötötte a figyelmemet az első hallásra valóban kaotikusnak ható hullámmászás. És mégis ott feszül a rendszer. Sokszor már azt hiszem, hogy „elptann a húr”, de nem. Éppen elbírja. Ettől olyan feszes. (Az pedig, hogy mindezt mi végre biggyesztettem ide, pár sorral lejjebb kiderül.)

Mit tesz az ember, amikor egy könyv hátlapján – igen, pont ott, ahol annak magasztalása kellene, hogy helyet kapjon – ennyit talál: „Ennek a helyes kis könyvecskének az égvilágon semmi jelentősége sincs”. (Teszem hozzá, végig nagybetűvel.) Az első reakció kézenfekvő: elmosolyodik – mint az idézett szöveg felett a szerző. Második reakciója az előző okozatisága – amennyiben persze nincs az illetőnek gyomorrontása, az ugyanis negatív hatással lehet a humorérzékre –: megveszi a könyvet. (A szerző mosolya ily módon többletértelmet nyer.)

Aztán mi fogad a Szitura keresztelt előszóban? Hát ugyanaz a mondat, immár persze kifejtve, így részleteiben is kiderül, miért oly jelentéktelen e médiászövegeket felvonultató iromány: „Olyan szösszeneteket tartalmaz ugyanis, melyeket elhasznált a médiagépezet. Nincs értelme tehát marandóságról beszélni (csak alkalmiságról), mivel az ilyen jellegű írásokat gyorsan elkészítjük, még gyorsabban átfutjuk, majd azonnal eldobjuk (vagy újrahasznosítjuk). A médiászövegek tetemes hányadának ez a sorsa... És nincs is ezzel semmi probléma.” (9).¹ A szerző azonban még ennyivel sem elégszik meg, előszavának végén ugyanis arra kér minket, az olvasás helyett inkább hallgassuk meg a könyv címével megegyező Dream Theater albumot...

Négyszer hangsúlyozza tehát (amennyiben a fejtegetést csak egynek vesszük), hogy felesleges elolvasnunk a könyvét. Ezek után még jó, hogy nekikezdünk!

*

H. Nagy szövegei rendkívül széles horizontra engednek rálátást, a számos recenzió, ismertetőn és kisesszén túl ugyanis Schmitt Pál közelmúltbéli „férfimunkáján” át egészen a szerző kriptozoológiai élményeiig terjed azok spektruma. A korábbi H. Nagy-kötetekhez hasonlóan az értelmezés és megközelítés sokoldalúsága és flexibilitása ebben a kötetben sem marad el.

Most pedig következzon néhány repesz: A tetszési index fonákosságai című 2005-ös írásban a TOP 100-as könyvlista kialakulásának fonákjairól olvashatunk; a Poétagépekben a trubadúrlíra és a Lem Kiberiáda című elbeszélésfüzérében szereplő Elektrubadúr nevezetű találmány (esetleges) kapcsolatát mosolyoghatjuk meg; később eljátszhatunk a gondolattal, miként válhatott volna Agyból „humoros avantgárd költő” (36.); az Olvasható városban Fenyvesi Ottó, Géczy János, Tandori Dezső és Zalán Tibor képverseiről kapunk beható elemzést; egy szösszenetben kirajzolódik a Matrjoska-babák és a világmodellek közti párhuzam; a Másodközlések időnkénti szükségességén és Vida Gergely ragyogó karaokéján felül pedig Juhász R. József multimedialis, és Jékely Gáspár hiánypótló teljesítményéről

¹ Az oldalszámok – a továbbiakban is – a következő kiadásra vonatkoznak: H. NAGY Péter: Szisztematikus káosz, NAP kiadó, Dunaszerdahely, 2012.

(is) olvashatunk néhány bekezdést... a sor pedig még nagyon hosszan folytatható lenne.

A kötet bárhol felüthető; nem igényli a linearitást olvasást; a szövegek azonban – még ha látszólag olykor igen távol esnek is egymástól – mindvégig egymás kontextusát alkotják. Első olvasatra valóban úgy tűnhet, hogy a 18 év alatt (1994-től 2012-ig) született írások kötetbeli elhelyezése is véletlenszerű, kissé nagyobb odafigyelés mellett azonban már kirajzolódnak az egyes blokkok keretei, a közéjük ékelt, besorolatannak tetsző textusok pedig ugyancsak a következetes szerkesztési tendencia bizonyítékai, hisz a szövegcsoportok közti átívelést segítik elő. Így a Donnie Darko mosolya című írás – mely bár témáját tekintve (látszólag) nem sok kapcsolatot feltételez az utána következő, a tehetségkutató show-k kulisszái, és tényleges eredményei fölött elmélkedő szövegpárossal – a médiák közti váltás jelölésén túl bemutatja azt a lehetőséget, miszerint „[...] ha az univerzum egy kvantumszintű döntésre kényszerül, megduplázódik” (117.). Ez a szál viszont már újabb kontextus lehet,

amikor a Hang-szálak című következő szövegében H. Nagy a szlovák Szupersztár show (kb. a magyar Megasztár megfelelője) tényleges (vég)eredményét boncolgatja. De ugyanilyen áthajlást tapasztalhatunk a Levélfele köszöntő... és az azt követő OPUS 2009–2012 között is – az előbbi egyik lényegi mondata ugyanis az utóbbiban bemutatott/elemezett folyóirat alfáját jelenti –, emez pedig éppúgy felvezetője az utána következő recenzió-blokknak.

A kontextualitás jelenségét tovább tágítva, H. Nagy írásai nemcsak egymás és a kötet hasábjain kívül eső intermediális jelenségekkel mutatnak kapcsolatot, de jó példái az interdiszciplinaritásnak, tehát a tudományok, ezen felül pedig a kultúra különféle területeinek (valójában ki nem kerülhető) összekapcsolódására és egymásra hatására is. Igaz, a szerző eldobható szösszenetekként tekint írásaira, azok változó horizontja mentén mégis mindenütt a jól olvasható tudományosság nyelvén mutatják be és kommentálják témájukat. H. Nagy lényegében megfogadja Richard Dawkins (látens mestere) azon tanácsát, melyet ő maga is felvillant Jékely Gáspár Mester, ébren vagy? című opusának értékelésekor: „Ne beszélj nagyképűen! Próbáld fellelkesíteni mindenkit a tudomány költészetével; magyarázataid legyenek olyan egyszerűek, amennyire azt a tisztesség megengedi, ugyanakkor ne kerüld el a nehéz kérdéseket! Különös figyelemmel igyekezz azoknak magyarázni, akik maguk is erőfeszítéseket tesznek a megértés érdekében!” (132.). A magam részéről úgy hiszem, az oktatásügy kivirágzásához vezetne, ha a tanári társadalom ezt a gondolatot (ténylegesen) primer céljává emelné.

És megint az előbb megkezdett vázlat szövegem tovább, ugyanis H. Nagy mindamelllett, hogy irodalomtörténész, kritikus és szerkesztő – semmiképp sem utolsó sorban –, tanárember is. Ennek kitűnő példája a jelen írás által is recenzeált kötet, hiszen a Szisztematikus káosz szövegei nem csak konkrét tárgyaikat elemzik mélyrehatóan, de a bemutatás természeté és a szöveg szerkezete révén az újságírás számos – ha nem az összes – műfaját latba vetve vázolják azok egy lehetséges (és nem melleleg precízen megkonstruált) felépítési módját is.

Zárás gyanánt meglehet, elnézést kéne kérnem a szerzótől, hisz határozott kívánsága ellenére mégis elolvastam a könyvecskéjét. Mindazonáltal, ha nem így teszek „[...] bizonyosan nem jött volna létre ez a szösszenet [sem], tehát egy alternatív univerzumban [...] ezen a helyen valami más áll[na].” (118.). Időnként viszont – úgy hiszem – jót tesz egy kis engedelmesség... Az pedig mentőgémre szolgáljon, hogy közben a Dream Theater albumot is meghallgattam. (Nem is egyszer!) Tényleg király volt...

Vagány Históriák

Íróportrékat sokan, sokféleképpen készítettek már, és a kortárs költészetet is számtalan módon próbálták közelebb hozni „az utca emberéhez”. Arra gondoltunk, olyan környezetben készítjük el a szerzők portréit, amelyek hangsúlyozzák és bizonyítják, hogy a kortárs magyar irodalom, azon belül a költészet nagyon is eleven, nem a sokat hangoztatott elefántcsonttoronyban, laboratóriumi körülmények között kell elképzelni.

Bach Mátéval, a *prae.hu* általános művészeti portál fotográfusával 2011 őszétől 2012 áprilisáig 50 kortárs költőt választottunk ki és kértünk fel a fotózásra. A fotózási helyszínt a szerzők maguk választották, így a tér, illetve a képeken szereplő tárgyaik is kulcsfontosságúak. Az 50 portréból végül egy 50 perces vetítés anyaga készült el, amelyet 2012. április 11-én mutattunk be először a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

A vetítéseket változatos rendezvénysorozat keretében valósítottuk meg, és tervezzük a folytatást is.

részlet a sajtóanyagból

CODA

PRAE99

A PRAE.HU könyvei

Udvariatlan szerelem – A középkori udvariatlan szerelem antológiája (PRAE.HU) 2006
A modern brazil elbeszélés – ANTOLOGIA do moderno conto brasileiro (PRAE.HU) 2007
Európai nyelvművelés (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2008
Európai helyesírások (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2009
A magyar reneszánsz stílus (szerk.: Balázs Géza) (Inter – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU) 2009
Bizar játékok. Fiatal irodalomtörténészek fiatal írókról-költőkről (JAK – PRAE.HU) 2010
A pillangók nyelve. 20. századi galego próza (antológia). (PRAE.HU) 2010.
Add ide a drámáid! – Hat fiatal szerző drámái (JAK – PRAE.HU) 2011
Áfra János: Glaukóma (JAK – PRAE.HU) 2012
Th. Arbau: Orchesographia (ford.: Jeney Zoltán) (ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009
Árvai Ferenc Ödön: Mint vitorlás a tavon (PRAE.HU) 2008
Jorgosz Baia – Demeter Ádám: Angyali üdvözlét (PRAE.HU) 2007
Bajtai András: Betűember (JAK – PRAE.HU) 2009
Balázs Géza – Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe (Pauz-Westermann – PRAE.HU – Inter) 2009
Balázs Géza: Sms-nyelv és -folklor (Inter – PRAE.HU) 2011
Barok Eszter – Illés Emese: Csak a madarak (PRAE.HU) 2008
Bencsik Orsolya: Akció van! (forum – JAK – PRAE.HU) 2012
Benda Balázs: Kalandos történet (Podmaniczky Művészeti Alapítvány – PRAE.HU) 2011
Benyovszky Anita: Péterke hallani fog (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2012
Aaron Blumm: Biciklizésünk Török Zolival (JAK – Symposion – PRAE.HU) 2011
Alexis Bramhook: Harc Atlantiszért (PRAE.HU) 2008
Cristovam Buarque: Földalatti istenek (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008
Csobánka Zsuzsa: Belém az újját (JAK – PRAE.HU) 2011
Deres Kornélia: Szórapa (JAK – PRAE.HU) 2011

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi
2000. 1-2. (poszt)apokalipszis
2000. 3-4. Peter Greenaway
2001. 1-2. cyberpunk
2001. 3-4. számítógép
2002. 1-2. média
2003. 1. fantasy
2003. 2. varázslat
2003. 3. édes anyanyelvünk Wéores Sándor
2003. 4. pszichoaktív nyelvszerek
2004. 1. horror
2004. 2. Bret Easton Ellis
2004. 3. devla
2004. 4. Amerika

2005. 1. magyar sci-fi
2005. 2. tetszetek volna forradalmat csinálni
2005. 3. pop history
2005. 4. obszcén középkor
2006. 1. Hajas Tibor
2006. 2. GameZone
2006. 3. Pop-szöveg
2006. 4. Bada Dada
2007. 1. Hifel-e ifient?
2007. 2. biológiai sci-fi
2007. 3. őszi zavarások 2006
2007. 4. Vámpírismus
2008. 1. Kocsmák
2008. 2. Mémek
2008. 3. Kortárs magyar költészet

2008. 4. Szentkuthy
2009. 1. Patrioska
2009. 2. Generation X
2009. 3. Japán
2009. 4. Japán médiumok
2010. 1. Pynchon
2010. 2. Kosztolányi
2010. 3. Észtország
2010. 4. e
2011. 1. Dark Fantasy
2011. 2. Budapest
2011. 3. Párhuzamos univerzumok
2011. 4. Hálózatok
2012. 1. Adaptációk

Præ irodalmi folyóirat

Megjelenik évente négyszer

<http://www.prae.hu>

Alapító-főszerkesztő: Balogh Endre (endre@prae.hu)

Főszerkesztő-helyettes: Pál Dániel Levente (paldaniel@gmail.com)

Szerkesztők: Barta András (fapuska@prae.hu)

H. Nagy Péter (h.nagy@prae.hu)

L. Varga Péter (kultikus@gmail.com)

Pollágh Péter (pprolka@freemail.hu)

Sopotnik Zoltán (sopotnikzoltan@gmail.com)

A szerkesztőség levélcíme:

1024 Budapest, Fillér u. 11/b, mfszt./2.

Telefon: (20) 310 25 40

Hirdetésvétel: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40

Luis de Camões 77 szonettje (PRAE.HU – Íbisz) 2007

F. Caroso: Nobilitá di dame (ford.: Havasi Ártilla)

(ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009

Deák Botond: Egyszeri tél (JAK – PRAE.HU) 2010

Deák Botond: Zájló (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2012

Farkas Tibor: Pártmobil (PRAE.HU – JAK) 2008

Fodor Péter – L. Varga Péter: Az eltűnés könyvei – Bret Easton Ellis (PRAE.HU) 2012

Friss dió – A Műhely Kör antológiája (JAK – PRAE.HU) 2011

Ayhan Gökhan: Forelapa (JAK – PRAE.HU) 2010

Hartay Csaba: A jövő régészei (PRAE.HU) 2012

Hegyi Balázs: Kiatakar a pillanat (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2012

Emma Ovary: Hatszor gyorsabban öl (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008

k. kabai lóránt: klór (JAK – PRAE.HU) 2010

Kele Fodor Ákos: Textolátia (JAK – PRAE.HU) 2010

Keresztesi József: A Karácsondi út (JAK – PRAE.HU) 2009

Lázár Bence András: Rendszeres bonctan (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2011

L. Varga Péter: A metamorfózis retorikái (JAK – PRAE.HU) 2009

Marno János: A semmi esélye (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010

Milián Orsolya: Átlépések (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2012

Milián Orsolya: Képes beszéd (JAK – PRAE.HU) 2009

Ariane Mnouchkine: A jelen művésze (KrétaKör – PRAE.HU) 2010

Mohai V. Lajos: A múlt koleritja (PRAE.HU) 2011

Mohai V. Lajos: Az emlékezés melankóliája (PRAE.HU) 2009

Mohai V. Lajos: Centrum és periféria (PRAE.HU) 2008

Mohai V. Lajos: Egy szín tónusai (PRAE.HU) 2009

Mohai V. Lajos: Kilazult kő (PRAE.HU) 2007

Nemes Z. Mária: Bauxít (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010

Pál Dániel Levente: Ügyvezető költő a 21. században

(Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010

Fernando Pessoa/Álvaro de Campos: Versek (PRAE.HU – Íbisz) 2007

Pollágh Péter: A Cigaretta (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010

Pollágh Péter: Vörösróka (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2009

Sirokai Mátyás: Pohárutca (PRAE.HU – JAK) 2008

Szabó Marcell: A szorítás alakja (JAK – PRAE.HU) 2011

Váradí Nagy Pál: Urbia. (Korunk – JAK – PRAE.HU) 2012

Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány

Felelős kiadó: a kuratórium elnöke

Levélcím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c

Borító-design: Szalay Miklós

Layout és nyomdai előkészítés: Szekelyhidi Zsolt (szekelyhidi@prae.hu)

Nyomdai munkálato: Konturs Nyomdaipari Kft.

Web: PRAE.HU Kft.

Korábbi szerkesztőink: Máté Adél, Ruttkay Veron (vers és próza);

Vaskó Péter (középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép);

Köves Gergely, Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)

ISSN 1585-5112

A beküldött kéziratokat nem őrzük meg és nem küldjük vissza.

E szám a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jött létre

Nemzeti
Kulturális
Alap